

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАНЫНДАҒЫ
МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫ

Дипломатия институты

қолжазба құқығында

Шуакова Айжан Жанатовна

**ДСҰ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН:
ПРОБЛЕМАЛАР МЕН ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕР**

“7M03111-Халықаралық қатынастар” білім беру бағдарламасы
“7M031 - Әлеуметтік ғылымдар” дайындық бағыты бойынша

Халықаралық қатынастар магистрі
дәрежесін алу үшін магистрлік жоба

Ғылыми жетекші: _____ Мәжіденова Дарико Мағауияқызы,
тарих ғылымдарының докторы, профессор

Жоба қорғауға жіберілді: “ _____ ” _____ 2023 ж.

Институт директоры: _____ Волков Алексей Юрьевич,
Төтенше және Өкілетті Елші,
тарих ғылымдарының кандидаты

Астана, 2023

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР.....	3
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	4
КІРІСПЕ.....	5
1. ДСҰ МЕН ҚАЗАҚСТАН: ҰЙЫМНЫҢ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ МЕН ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК САУДА ҰЙЫМЫНА КІРУ ТАРИХЫ.....	10
1.1. Дүниежүзілік сауда ұйымының институционалдық маңыздылығы.....	10
1.2. Қазақстанның ДСҰ-ға кіру тарихы.....	15
2. ДСҰ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН: ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДСҰ- ДАҒЫ ӘРЕКЕТШІЛДІГІ ЖӘНЕ ҰЙЫМҒА ҚАТЫСУДАҒЫ ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ	29
2.1. Қазақстанның ДСҰ-дағы әрекетшілдігі.....	29
2.2. Қазақстанның ДСҰ-ға қатысуы: проблемалары мен жаңа мүмкіндіктері.....	41
ҚОРЫТЫНДЫ.....	55
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ.....	58
ҚОСЫМША.....	61

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР

Осы магистрлік жобада келесідей нормативтік құжаттарға сілтемелер пайдаланылған:

- Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 1 қыркүйегіндегі жағдай бойынша Қазақстан халқына Жолдауы;
- Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 30 маусымдағы «Елішілік құндылықты және экспортқа бағдарланған өндірістерді дамыту бағдарламасын бекіту туралы» № 452 Қаулысы;
- Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 27 қазандағы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне Дүниежүзілік сауда ұйымына кіруге байланысты өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» № 365-V ҚРЗ Заңы;
- Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 12 қазандағы «Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 15 сәуірдегі Дүниежүзілік сауда ұйымын құру туралы Марракеш келісіміне қосылуы туралы хаттаманы ратификациялау туралы» № 356-V Заңы;
- Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 15 маусымдағы жағдай бойынша ДСҰ-ға қосылуы жөніндегі жұмыс тобының Баяндамасы;
- Қазақстанның 2015 жылғы 15 маусымдағы жағдай бойынша тауарлар бойынша басқаға берулері мен міндеттемелерінің Тізбесі;
- Қазақстанның 2015 жылғы 15 маусымдағы жағдай бойынша қызметтер бойынша ерекше міндеттемелерінің Тізбесі;
- Қазақстан Республикасы Президентінің 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «"Қазақстан-2050" Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Қазақстан халқына Жолдауы.

БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

Осы магистрлік жобада төмендегідей белгілеулер мен қысқартулар қолданылды:

ГАТТ	-	Трифтер мен сауда туралы Басты келісім
ХБҚ	-	Халықаралық Валюталық Қор
ДБ	-	Дүниежүзілік банк
ГАТС	-	Қызметтер саудасы туралы Басты келісім
ТРИПС	-	Зияткерлік меншік құқықтарының сауда аспектілері бойынша Келісім
ҚҚС	-	Қосымша құн салығы
АЭА	-	Арнайы экономикалық аймақтар
ЖІӨ	-	Жалпы ішкі өнім
КО	-	Кеден Одағы
11-МК	-	11-ші Министрлік конференция
12-МК	-	12-ші Министрлік конференция
ЕК	-	Еуропалық комиссия
БКТ	-	Біріңғай кедендік тариф

КІРІСПЕ

Тақырыптың өзектілігі. Қазіргі әлемнің жаһандануы жағдайында халықаралық сауда әлемдік экономикалық байланыстар жүйесінде жетекші орын алады. Халықаралық саудаға қатысушы елдердің күш-жігерінде олар жасасатын шарттар мен келісімдерде, мемлекетаралық деңгейде сауда-саяси қатынастарды реттеуге және сыртқы сауда саясатын үйлестіруге арналған халықаралық ұйымдарды құруға маңызды рөл беріледі.

Тауарлар мен капиталдардың өзара ағындарының тез кеңеюі, қызметтер мен технологиялар алмасуының өсуіне байланысты мемлекеттердің жылдам өсіп келе жатқан экономикалық өзара тәуелділігі жалпы әлемдік экономиканы азды-көпті біртұтас экономикалық жүйеге айналдырды, оның байланыстырушы буыны болып тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің халықаралық саудасы және капиталдардың өзара қозғалысы болады.

Әлемдік сауданы реттеудің қазіргі маңызды буыны болып ДСҰ жүйесі саналады. Оның шеңберінде әрекет ететін халықаралық шарттар негізгі құқықтық құжаттарға айналды, олардың аясында тауарлардың, қызметтердің және зияткерлік меншік құқықтарының сыртқы саудасын құқықтық реттеу жүзеге асырылады. Атап айтқанда, ол халықаралық сауда дауларын реттейді, әлемдік сауда саясатын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. ДСҰ шеңберінде халықаралық саудаға қатысушы елдердің көпжақты келіссөздері, консультациялары, бейресми кездесулері өткізіледі. ДСҰ-ға мүшелік – қатысушы елдердің жаһандық және аймақтық-экономикалық интеграциясына, олардың дамуы мен экономикалық өсуіне зор ықпал етеді.

Тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстан түрлі мемлекеттермен сыртқы экономикалық байланыстарды белсенді дамыта бастады. Соңғы жылдары жүргізілген елдің сыртқы экономикалық қызметіндегі реформалар, ең алдымен, Қазақстанды халықаралық еңбек бөлінісі жүйесіне неғұрлым тиімді енгізуге, шет елдермен экономикалық негізделген сауда қатынастарын қалыптастыруға және сыртқы сауданы либераландыруға бағытталды.

Қазақстанның ДСҰ-ға кіру процесі 1996 жылғы 26 қаңтарда ДСҰ Хатшылығына кіру туралы ресми өтініш беруден басталды. 19 жылға созылған бұл процесс - ең ұзақ және күрделі процестердің бірі болып табылады. Себебі, ДСҰ мен ЕАЭО талаптарын өзара үйлестіру қажеттілігі аса маңызды болды. Қазақстанның ДСҰ-ға кіруі отандық өндірушілердің алдында үлкен перспективалар ашатындығы туралы белгілі болды және бұл оқиғаның ел экономикасы үшін маңызы зор екенін айта кету керек, өйткені Қазақстан Республикасының сыртқы сауда айналымының 90%-дан астамы ДСҰ-ға мүше елдермен сауда-саттық болып табылады. Бұл әсіресе отандық экспортқа бағдарланған кәсіпорындар үшін өте маңызды, себебі халықаралық нарықтарға қол жеткізуге кедергілер болмайтынын көрсетеді.

Көптеген сарапшылар атап өткендей, республиканың ДСҰ-ға мүшелігі – бұл халықаралық қоғамдастық үшін белгілі бір көрсеткіш, яғни еліміздің өркениетті, қабылданған сауда ережелерін сақтайтындығын және сауда даулы

жағдайлары туындаған жағдайда отандық компаниялар дауларды шешудің халықаралық тетіктері мен институттарын пайдала алатындығын көрсетеді.

Бұл ретте, Қазақстан Республикасы Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтің Бірікен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының 77-ші сессиясының жалпы пікірталастарының ашылуындағы сөйлеген сөзінде, «Ағымдағы экономикалық және әлеуметтік сілкіністер ұжымдық күш-жігерді қажет ететінін» экономикалық күн тәртібіне жүгініп, баяндағанын ерекше атап өткен жөн. Оған қоса, Мемлекет басшысы «Еліміздің жоғары транзиттік әлеуетін еске салып, Қазақстанның Шығыс пен Батыс, Оңтүстік пен Солтүстік арасындағы буферлік нарық екенін» назарға салды [1].

Дүниежүзілік сауда ұйымы жүйесін білу бүгінде мындаған қазақстандық менеджерлерден талап етіледі. Бұл қазақстандық кәсіпорындардың әлемдік экономикаға табысты интеграция үшін, сондай-ақ жаһандық бәсеке жағдайында тиімді экономикалық саясатты әзірлеу және жүзеге асыру үшін қажет. Осылайша, ДСҰ-ның мүшесі болу - экономикалық өсудің маңызды және қажетті факторларының бірі болып табылады.

Дегенмен, соңғы онжылдықтарда халықаралық сауда саласында айтарлықтай өзгерістер болып жатыр. Себебі, қазіргі кезде ұйым дағдарыс күйі мен тоқырау жағдайында болып тұр. Қарама-қайшылықтардың пайда болуының көптеген себептері бар. Ең маңыздылардың бірі болып - ұйымдағы негізгі қозғалтқыш - апелляциялық орган жұмысының мәжбүрлі түрде тоқталуы болып табылады. Қазіргі кезде ұйым осы дағдарысты жеңе ала ма және мүше елдер өзара шешімге келе ала ма, әлде аймақтық сауда ұйымдары мен екіжақты келісімдер жүйесіне назар аударатын уақыт келді ме деген сұрақтар туындауда.

Осылайша, аталған мән-жай Дүниежүзілік сауда ұйымының халықаралық сауда қатынастарының негізгі реттеушісі ретіндегі маңыздылығы мен оның қазіргі жағдайда әлемдік сауданы реттеудегі тиімділігін анықтау және осы ұйымға мүше болған Қазақстанның кіру тарихын толық қарастыру мен еліміз үшін осы ұйым әрекетшілдігі аясындағы орын алған проблемалары мен ДСҰ-ға мүше болу шеңберінде ұсынылатын мүмкіндіктерді көздейтін осы магистрлік жоба тақырыбының **өзектілігін** айқындайды.

Зерттеу мақсаты – ДСҰ жүйесіндегі Қазақстанның проблемаларын зерттеу мен еліміздің осы халықаралық ұйыммен өзара қарым-қатынасы негізінде пайда болатын жаңа мүмкіндіктерін қарастыру болып табылады.

Осы мақсатқа жету үшін бірқатар **зерттеу міндеттерін** орындау қажет болады, оның ішінде:

- біріншіден, ДСҰ-ны түсіну мен осы ұйымның жалпы халықаралық сауда қатынастарының негізгі реттеушісі ретіндегі маңыздылығын қарастыру және Қазақстанның ұйымға кіру тарихын зерттеу;
- екіншіден, ҚР-дың Дүниежүзілік сауда ұйымы жүйесіндегі әрекетшілдігін қарастыру мен ұйымға мүшелік шеңберіндегі Қазақстанның проблемалары мен жаңа мүмкіндіктерін зерттеу.

Зерттеу нысаны пен пәні. Зерттеу нысаны болып халықаралық сауданы реттеу жүйесінің негізгі құралы – Дүниежүзілік сауда ұйымы және Қазақстанның оғын кіру тарихы болып табылады.

Зерттеу пәні – әлемдік экономиканың жаһандануы жағдайында Дүниежүзілік сауда ұйымын жетілдірудің теориялық және практикалық аспектілерінің жаңа құбылыстары болып табылады.

Тақырыпты зерттеу дәрежесі. Зерттеу жұмысының ақпараттық базасын Дүниежүзілік сауда ұйымының жылдық есептері, ресми веб-сайттар, халықаралық сауданың жыл сайынғы статистикалық жинақтары және БҰҰ-ның әртүрлі мекемелерінің есептері, Қазақстан Республикасы Статистика жөніндегі мемлекеттік комитетінің жыл сайынғы басылымдары, Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің есептері мен құжаттары және т. б. құрайды.

ДСҰ жалпы түсінігі, жұмысының негізгі мақсаты мен міндеттері, функциялары мен принциптерін, сондай-ақ Дүниежүзілік сауда ұйымының институционалдық маңыздылығы туралы жариялаған шетелдік авторлардың еңбектері көп. Олардың қатарына P.J.Williams «A Handbook on Accession to the WTO» 2008, S.Rosenow & B.O'Shea «A Handbook on the WTO Customs Valuation Agreement» 2010, A.Taubman «A Handbook on the WTO Dispute Settlement System» 2004, A.Taubman & H.Wager & J.Watal «A Handbook on the WTO TRIPS Agreement» 2012, G.Marceau «A History of Law and Lawyers in the GATT/WTO» 2015, R.Yerxa & B.Wilson «Key Issues in WTO Dispute Settlement» 2005, R.D.Anderson & N.Pires de Carvalho & A.Taubman «Competition policy and intellectual property in today's global economy» 2021 және т.б. сол сияқты авторлардың еңбектерін жатқызуға болады.

Осыған ұқсас мәселелерді қарастырған ресейлік және ТМД елдері авторлардың арасында И.А.Гильмендинованың «Деятельность ГАТТ/ВТО как фактор стабильности в развитии международной торговли» 2001г., Е.В.Данилованың «ВТО: регулирование торговли услугами» 2003г., А.А.Данильцевтің «Международная торговля: инструменты регулирования» 2004г., М.М.Дюмуленның «Всемирная торговая организация» 2002г., И.В.Зенкиннің «Всемирная торговая организация в схемах» 2003г., С.В.Иванованың «Всемирная торговая организация» 2007г., О.Н.Лопатинаның «Механизм урегулирования споров Всемирной торговой организации: практика и процедуры» 2012г., А.П.Портанскийдың «Кризис переговоров Доха раунда и возможности институционального реформирования ВТО» 2012г., Б.М.Смитиенконың «Всемирная торговая организация и проблемы регулирования международной торговли» 2000г., С.Ф.Сутыринның «ВТО: угрозы и возможности в условиях выхода на международный рынок» 2008г., В.Ф.Фроловтың «Всемирная торговая организация: краткая информация» 2002г., В.М.Шумиловтың «Всемирная торговая организация» 2006г. және т.с.с. халықаралық эксперттердің еңбектерін атап өткен жөн.

ДСҰ қызметінің жекелеген функционалдық салаларын талдайтын жұмыстардың едәуір саны бар. Олардың авторлары осы өте тар функционалды

салалардағы институционалдық мүдделерді үйлестіру механизміне талдау жасағандығын айта кету керек.

Қазақстанның ДСҰ-ға кіруі туралы пікірталас, ең алдымен, осы мәселенің экономикалық және құқықтық аспектілерін қозғайтын көптеген зерттеулердің негізі болды. ДСҰ-дағы қайшылықтарды шешу процесіне байланысты саяси мәселелер әдебиетте сирек қамтылды. Сонымен бірге, осы мәселенің саяси аспектілерін қозғаған қолда бар еңбектер уақыт өте келе өзінің өзектілігін жоғалтты не келіссөздер процесінің немесе оның компоненттерінің тар салаларына ғана әсер етті. Осы ретте әсіресе Қазақстанның ДСҰ-ға кіруі туралы, оның оң және теріс аспектілері, перспективасы мен күтілетін нәтижелері туралы аздаған болса да кішігірім мақалаларын табуға болатынын атап өтуге болады. Олардың қатарында: М.Б.Торегожинаның «Қазақстан и WTO: проблемы сотрудничества» 2007., Г.А.Смаилованың «Мировая торговля: общие тенденции и участие Казахстана», 2005г., Б.К.Султановтың «Қазақстан в системе мировых экономических процессов» 2008г., Р.Б.Жакупованың «Қазақстан и Всемирная торговая организация» 2000г., Г.Г.Рахматулинаның «Вступление Казахстана в WTO как важный фактор интеграции в мировую экономику» 2005г., Г.Оразбаковтың «Процесс вступления Казахстана в WTO и оценка последствий на экономику страны, 2002г., У.Алимкулованың «Қазақстан и WTO: проблемы интеграции страны в мировую экономику» 2003г., К.Арыстанбековтың «Қазақстан и WTO: экономические ожидания» 2004г. және т.с.с. басқа да авторлар еңбектерін атап өткен жөн.

Осылайша, зерттеп жатқан құбылыстың жекелеген аспектілерін қозғайтын жұмыстар болған кезде, ДСҰ шеңберіндегі институционалдық мүдделерді үйлестіру процесін технологиялық қамтамасыз етудің кешенді, жалпылама саясаттану зерттеулері әлі жоқ. Осы магистерлік зерттеу белгілі бір дәрежеде осы олқылықтың орнын толтыруға арналған.

Магистерлік жұмыстың **ғылыми жаңалығы** - Қазақстанның ДСҰ-ға кіру тарихын, Қазақстанның ДСҰ-дағы қызметін, сондай-ақ ұйымға мүше болу шеңберіндегі проблемаларды қарастыру мен Қазақстан үшін жаңа мүмкіндіктерді іздеудің тұтас зерттелуінде.

Гипотеза және күтілетін нәтижелер. Қазақстанның ДСҰ-ға мүшелігін толық, жан-жақты зерттеу нәтижесінде еліміздің халықаралық сауда қатынастарындағы олқылық мәселелерін қарастыру мен алдағы республикамыздың халықаралық тауар мен қызмет саудасына мемлекеттер арасындағы қарым-қатынасты ары қарай елімізге тиімді шарттар негізінде дамыту мақсатында мәселенің жан-жақты қарастырылуы үшін белгілі бір қорытынды жүйе қалыптастыру болып табылады.

Магистерлік жобаның практикалық маңыздылығы талдау мен зерттеу нәтижелері Қазақстанның халықаралық сауда саясаты тақырыбын зерттейтін мамандардың зерттеу және талдау қызметі үшін, сондай-ақ халықаралық сауда саласындағы ұйымдардың жұмысында пайдаланылуы мүмкін.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі. Зерттеу жұмысының барысында ақпаратты талдау әдістері, құрылымдық-жүйелік әдіс, индукция

және дедукция әдісі, деректерді жалпылау және сипаттау, статистикалық талдау қолданылды. Оған қоса жүйелік талдау мен жалпылаудың теориялық әдісі қолданылды, бұл зерттеу мәселесін жан-жақты қарастыруға мүмкіндік берді.

Сонымен қатар, зерттеудің ғылыми-әдістемелік негізі диалектикалық әдіс, атап айтқанда жүйелік тәсіл, сонымен қатар классикалық және заманауи макроэкономикалық теориялар, халықаралық сауда теориялары, халықаралық сауданы либералдандыру теориялары болып табылады. Көрнекті отандық және шетелдік ғалымдардың теориялық және практикалық көзқарастарында кездесетін көптеген маңызды ережелер мен тұжырымдар ескерілді. Зерттеу ДСҰ-ға кіруге байланысты келісімдерге, ДСҰ-ның нормативтік-құқықтық құжаттарына, өтпелі экономикасы бар елдердің стратегиялары мен тұжырымдамаларына негізделген.

Зерттеу нәтижелерін апробациялау. Магистрлік жұмыста берілген ғылыми ережелер, қорытындылар мен ұсыныстар автормен 2022 жылғы 30 желтоқсандағы Чехия Республикасының Прага қаласында «XXXII халықаралық-ғылыми-тәжірибиелік конференциясы аясындағы «Проблемы экономики, организации и управления в России и мире» атты жинағында мақала ретінде көрініс тапты.

Жұмыстың құрылымы қойылған зерттеу міндеттеріне сәйкес. Жұмыс кіріспеден, екі тараудан және қорытындыдан тұрады. Бірінші тарауда, Дүниежүзілік сауда ұйымын институционалдық маңыздылығы мен Қазақстанның ұйымға кіру тарихы сипатталған. Екінші тарауда, Қазақстан Республикасының ДСҰ жүйесіндегі әрекетшілдігі қарастырылды және ұйымға мүшелік шеңберіндегі Қазақстанның проблемалары мен жаңа мүмкіндіктеріне ерекше назар аударылған. Қорытындыда зерттеудің негізгі қорытындылары баяндалған, Қазақстанның әлемдік саудаға қатысу жүйесін жетілдіру бойынша негізгі ұсыныстар тұжырымдалған.

1. ДСҰ МЕН ҚАЗАҚСТАН: ҰЙЫМНЫҢ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ МЕН ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК САУДА ҰЙЫМЫНА КІРУ ТАРИХЫ

1.1. Дүниежүзілік сауда ұйымының институционалдық маңыздылығы

Дүниежүзілік сауда ұйымы – бұл әлемдік экономикадағы ықпалды халықаралық экономикалық ұйым. Оның басты мақсаты әлемдік сауданы либералдандыру болып табылады.

ДСҰ 1995 жылы Тарифтер мен сауда туралы Басты келісімді алмастырды және Халықаралық Валюталық Қор мен Дүниежүзілік банкпен қатар әлемдік экономика мен мемлекеттердің халықаралық ынтымақтастығының маңызды институттарының біріне айналды. Бүгінде Дүниежүзілік сауда ұйымы 164 елді біріктіреді, 25-і осы ұйымға кіруге дайындалуда [2].

Жүйе ГАТТ шеңберінде бірқатар сауда келіссөздерін (раундтарын) өткізу барысында дамыған болатын. Бірінші раундтарда тарифтерді төмендетуге баса назар аударылды, алайда кейінгі келіссөздер демпингке қарсы шаралар мен тарифтік емес шектеулер сияқты басқа аспектілерді де қамтыды. 1986-1994 жылдар аралығында өткен және Уругвай деп аталған соңғы раундтың нәтижесінде Дүниежүзілік сауда ұйымы құрылды. ДСҰ ГАТТ ауқымын қызмет көрсету саудасы мен зияткерлік меншік құқықтары есебінен кеңейтті [3].

Демек, бұл сауданы дамытудың қазіргі кезеңіне бейімделуін және ГАТТ механизмінің жетілдірілуін көрсетеді. Осылайша, ГАТТ халықаралық ұйым болғанымен, ресми түрде құзырға ие болмағаны белгілі болды. Керісінше, ДСҰ Біріккен Ұлттар Ұйымы жүйесіндегі заңды орган мәртебесін алды.

ДСҰ құрудың **негізгі мақсаты** - жалпы ережелер негізінде әлемдік сауда жүйесінің жұмыс істеуін қамтамасыз ету болып табылады. Ол нарықтардың ашықтығын сақтауға кепіл болады және импортқа ерікті немесе тиімсіз шектеулердің енгізілуіне жол бермейді.

ДСҰ - бұл құқықтық құжаттар кешенін, сондай-ақ мемлекеттердің тауарлары мен қызметтердің халықаралық саудасы саласындағы құқықтары мен міндеттерін реттейтін көпжақты сауда шартын қамтитын ұйым. Оның құқықтық негізі Тарифтер мен сауда туралы Басты Келісім, Қызметтер саудасы туралы Басты Келісім және Зияткерлік меншік құқықтарының сауда аспектілері туралы Келісім болып табылады. ДСҰ-ның барлық осы келісімдерін қатысушы елдердің парламенттері ратификациялады.

ДСҰ-ның **негізгі міндеттеріне** халықаралық сауданы либералдандыру, оның әділдігі мен болжамдылығын қамтамасыз ету, адамдардың өсуі мен әл-ауқатын арттыруға ықпал ету жатады. ДСҰ-ға мүше мемлекеттер осы міндеттерді көпжақты келісімдердің орындалуын бақылау, сауда келіссөздерін жүргізу, ДСҰ тетігіне сәйкес сауда дауларын реттеу, сондай-ақ дамушы елдерге көмек көрсету мен мемлекеттердің ұлттық экономикалық саясатына шолу жүргізу арқылы шешеді. Сондай-ақ ДСҰ міндеттеріне импорттық тарифтерді

және еркін саудаға кедергі келтіретін басқа да кедергілерді жою және қолданыстағы шарттардың орындалуын бақылау кіреді. Сонымен қатар, ДСҰ әлем үкіметтері арасындағы сауда дауларын шешуде делдал қызметін атқарады.

ДСҰ жұмыс істеуінің **негізгі принциптеріне** мыналар жатады:

- кемсітусіз сауда, бұл сауданың неғұрлым қолайлы режимін өзара ұсыну мен ұлттық және шетелдік тауарлар мен қызметтердің өзара іс-қимылы;
- саудада сандық және басқа шектеулерді пайдаланудан бас тарту;
- сауда саясатының ашықтығы;
- сауда дауларын консультациялар мен келіссөздер арқылы шешу.

ДСҰ үш **негізгі функцияны** орындайды. Біріншіден, ол халықаралық сауда ережелеріне қатысты мәселелер бойынша келіссөздер жүргізеді, соның ішінде қалған сауда кедергілерін жою немесе азайту және осы ережелерді іс жүзінде қолдану. Екіншіден, ДСҰ сауданы шектеуге негізделген шараларды келістіреді және мүше мемлекеттердің белгіленген ережелерді сақтауын қадағалайды. Ақырында, ДСҰ сауда дауларын консультациялар мен келіссөздер арқылы шешуді қамтамасыз етеді.

ДСҰ құру туралы Келісім Уругвай раундының көпжақты сауда қатынастары мен уағдаластықтарына әсер етеді, сондай-ақ олардың іске асырылуын бақылау үшін тұрақты жұмыс істейтін форум құруды көздейді [3].

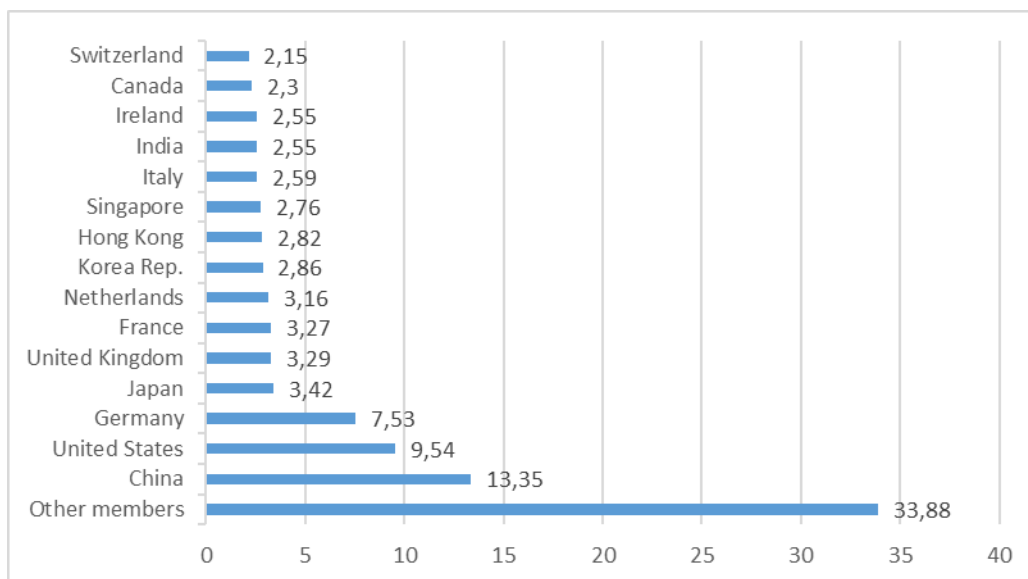
Дүниежүзілік сауда ұйымы орындайтын маңызды **міндеттердің** бірі - сауда дауларын реттеу. Сауда қатынастары көбінесе мүдделер қақтығысын тудырады және байыпты келіссөздер арқылы қол жеткізілген келісімдер нақты түсіндіруді қажет етеді. Осы келіспеушіліктерді бейбіт жолмен шешу үшін келісілген құқықтық принциптерге негізделген бейтарап рәсім қолданылады. Бұл жалпы ережелер мен қағидаларды ескере отырып, дауларды шешудің бейбіт жолын табуға мүмкіндік береді.

ДСҰ-ға мүше елдер кемсітпейтін сауда жүйесі шеңберінде өзара іс-қимыл жасайды, яғни онда әрбір ел өзінің нарығына тауарларды импорттау үшін бірдей жағдайларды қамтамасыз етуге міндеттене отырып, басқа мемлекеттердің нарықтарында оның экспортына әділ және дәйекті қатынас кепілдіктерін алады. Демек, дамушы елдердің міндеттемелерді орындауында салыстырмалы түрде үлкен икемділік пен іс-қимыл еркіндігі көзделген.

ДСҰ және ГАТТ қамқорлығымен өткізілген көпжақты сауда келіссөздерінің раундтары тарифтік және басқа да сауда кедергілерінің айтарлықтай төмендеуіне әкелді, нәтижесінде халықаралық сауда көлемінің өсу қарқыны экономикалық өсудің жалпы қарқынынан едәуір асып түсті.

Дүниежүзілік банк пен Халықаралық Валюта Қоры мамандарының пікірінше, ДСҰ шеңберіндегі сауда дамушы елдердегі экономикалық өсуге әсер етудің маңызды арнасы болып табылады. Дүниежүзілік банктің бағалауы бойынша, 10 жыл ішінде кедей елдердің әлемдік экспорттық нарықтарға қолжетімділігін кеңейту нәтижесінде бұл оларға 1,5 трлн. АҚШ доллары көлемінде қосымша табыс әкелуі және олардың жалпы өнімінің жыл сайынғы өсу қарқынын 0,5%-ға арттыруы мүмкін [4].

ДСҰ мүшелеріне әлемдік тауар саудасының 1995 жылы 88%-ы тиесілі болса, ал 2021 жылы бұл көрсеткіш 98%-ды құрады, оның ішінде 30%-ын Қытай, АҚШ және Германия мемлекеттері иелік етеді (1-сурет) [5].

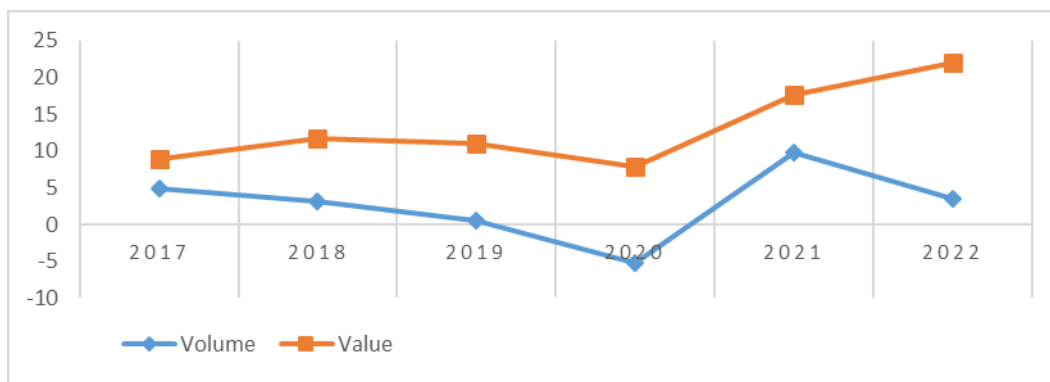

1-сурет. ДСҰ мүшелерінің тауар саудасындағы үлесі, 2021 ж.

Еуропалық Одақ және басқа да пікірлес серіктестер қазіргі уақытта өршіл мүшелер арасындағы көпжақты келісімдерде көп жұмыс істеуде. Цифрлық сауда (e-commerce), инвестицияларға жәрдемдесу, сауда және гендерлік мәселелер, сондай-ақ шағын және орта кәсіпорындар мәселелері бойынша көпжақты келіссөздер жүргізілуде. Неміс өнеркәсібі 2023 жылдың бірінші жартыжылдығына дейін электрондық коммерция мен инвестициялау процедураларын жеңілдету бойынша жұмысты аяқтауға үміттенеді.

Жаңа сауда ережелері бойынша келіссөздерден басқа, ДСҰ-ның тағы бір маңызды құрамдас бөлігі ДСҰ-ның белгіленген ережелерінің сақталуын бақылау болып табылады. Бұл әлемдік сауда тенденцияларының ашықтығын қамтамасыз ету және оларды талдау мақсатында сауда деректерін жинауды қамтиды. ДСҰ-ның әлемдік аренаға аналитикалық орталық ретінде шығуы көбінесе ұйымның тағы бір тірегі ретінде қарастырылады. Алайда, мониторинг пен ашықтықтың негізі мүше мемлекеттер ДСҰ-ға сауда рәсімдерін жеңілдету шаралары және енгізген шектеу шаралары туралы тиісті түрде хабарлайды.

ДСҰ-ға кіретін әр елдің ұлттық нарығының өсуіне және ұлттық экономиканың дамуына ықпал етеді. Белгілі ақпарат көзі World Trade Statistical Review деректеріне сәйкес, 2018 жылы 2017 жылмен салыстырғанда тауар саудасы заттай түрде 4,7%-ға өсті. Бұл соңғы 6 жылдағы ең үлкен өсімді көрсетеді. 2017 жылы барлық аймақтарда Таяу Шығысты қоспағанда, тауар саудасының өсуі тіркелді (2-сурет) [6].

2-сурет. Әлемдік тауар саудасының көлемі, 2017-2022 жж.

ДСҰ-ға мүше елдер үшін ішкі нарықты субсидияланатын экспорттан қорғау бойынша демпингке қарсы шаралары мен өтемақы шаралары қолданылады. Төлем балансында проблемалар туындаған жағдайда импортқа уақытша шектеулер де енгізіледі.

ДСҰ-ға мүше болудың жалпы **артықшылықтары**:

* сыртқы экономикалық саясатының ашықтығын қоса алғанда, ДСҰ-ға мүше елдермен сауда қатынастарын дамытудың болжамдылығы мен тұрақтылығы негізінде тауарлар мен қызметтердің әлемдік нарықтарына қол жеткізудің неғұрлым қолайлы жағдайларын алу;

* ДСҰ-ның дауларды шешу тетігіне қол жеткізу арқылы саудадағы кемсітушілікті жою, егер оларды сауда серіктестері бұзған жағдайда ұлттық мүдделерді қорғауды қамтамасыз етеді;

* халықаралық сауданың жаңа ережелерін әзірлеу кезінде халықаралық сауда келіссөздеріне тиімді қатысу арқылы өзінің ағымдағы және стратегиялық сауда-экономикалық мүдделерін іске асыру мүмкіндігі.

ДСҰ-ға мүше елдердің сауда-экономикалық қатынастары ерекше шектеулерсіз дамиды және олар тиімді шарттармен өзара іс-қимыл жасайды. ДСҰ қағидаттары мен ережелерінің бірі болып табылатын шартсыз негізде саудада ең қолайлы режим ұсынылады.

2006 жылы ДСҰ өзінің құжаттама орталығын құрды. Құжаттаманың басты міндеті - қатысушы елдердің үкіметтеріне, ведомстволар мен министрліктерге, бизнеспен айналысатын жеке тұлғаларға, қоғам қайраткерлері мен ұйымдарына, педагогтарға, студенттерге, осы ақпаратты алғысы келетін немесе ДСҰ-ға қатысы бар халықтың қалған бөлігіне қажетті ақпарат беру. Оның орталығы ағымдағы мәселелер бойынша қажетті материалдарды ұсынуға, кеңес беруге, ДСҰ-ға тікелей қатысы бар құжаттаманы іздеуге, жинауға жәрдемдесуге міндеттенеді. ДСҰ өз құзыреті шеңберінде жүргізетін жұмыстар аясында материалдарды осындай басылымдарда жариялаумен айналысады:

- World Trade Report – бұл жыл сайынғы, әлемдік нарықтардағы сауда бағыттарының өзгеруі, әртүрлі елдердің сауда саясаты туралы маңызды ақпаратты қамтитын басылым;

- International Trade Statistics - өңірлер, өнім түрлері, тауар алмасу нысандары бойынша сауда операцияларының егжей-тегжейлі статистикасын қамтитын жыл сайынғы басылым;

- Annual Report - ДСҰ қызметінің жыл сайынғы ақпараттық жинағы, даму, құрылым және персонал жөніндегі жоспарларды қамтиды.

ДСҰ-ның сауда жүйесі еркін сауда қағидаттарына сенімділікті қалыптастыруда және нығайтуда маңызды рөл атқарады. Ережелерді қатаң сақтауға баса назар аудара отырып, консенсус негізінде келісімге әкелетін келіссөздер сияқты элемент ерекше маңызды.

Сонымен қатар, әл-ауқаттың жаһандық деңгейде артуына жақсы ұйымдастырылған сауда қатынастары ықпал етеді. Бұған қоса, жақсы дамыған елдер мен сондай елдердің халқы да агрессияға және әскери қақтығыстарды бастауға бейім болуы екіталай болады.

Даулардың туындау ықтималдығының жоғары болуы сауда көлемінің өсуі, тауарлар ассортиментінің кеңеюі, елдер мен сауда компаниялары санының артуы сияқты факторларға байланысты болады. ДСҰ бұл ретте даулардың бейбіт және сындарлы шешуінде маңызды рөл атқарады.

Осыдан дауларға қатысушы елдермен әрқашан қолданыстағы келісімдер мен ережелер аясында әрекет етуге тырысатынын атап өтуге болады.

ДСҰ бүкіл елдерді теңестіре алмайды. Алайда, ұйым кейбір кедір-бұдырлардың бар болуын теңдік тұрғысынан тегістеуге тырысады, осындай шаралар шағын елдердің өз позицияларын қорғауға мүмкіндік беретінін аңғаруға болады және бұдан бөлек ірі державалардың өзінің көптеген сауда серіктестерінің әрқайсысымен сауда келісімдері бойынша келіссөздер жүргізу қажеттілігінен босатылатынын көруге болады.

ДСҰ-дағы шешімдердің әрқайсысы әр уақытта консенсус негізінде қабылданады. Ұйымның Келісімдері барлық мүшелермен келісілген және де консенсуспен қабылданған болып табылады және оны ұйымға мүше жалпы мемлекеттердің парламенттері ратификациялады. Келісімдер олардың барлығына бірдей қолданылады. ДСҰ-ның дауларды реттеу рәсімдері шеңберінде әл ауқаты мықты және аз елдер өз құқықтарына дауласуға тең мүмкіндіктерге ие болады.

ДСҰ-ның жаһандық жүйесі келіссөздер жүргізу арқылы, сондай-ақ кемсітпеу принципін қолдану арқылы саудадағы кедергілерді азайтады. Өндірісте қолданылатын импорттың арзанырақ болғандығынан, нәтижесінде өндіріс шығындарының азаюына әкеледі, бұл өз кезегінде күнкөріс деңгейін төмендетеді, яғни дайын өнімдер мен қызметтердің бағасының өсуіне әкеледі.

Бұдан біз бірнеше мүмкіндіктерді алуымызға болады, оның ішінде импорттың тауарлар мен қызметтердің таңдауын кеңейтуге және олардың жоғары сапасын қамтамасыз етуге. Тіпті импорттық бәсекелестікке байланысты жергілікті тауарлардың сапасы жақсаруы мүмкін.

Сауда кедергілерінің төмендеуі сауда көлемін ұлғайтуға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде ұлттық және жеке деңгейде қосымша табыс әкеледі.

Қосымша табыстың болу фактісі үкіметтердің қайта бөлуге жататын ресурстары бар екенін білдіреді.

Экономистер әлемдік экономиканың 613 миллиард АҚШ долларға өсуіне ауыл шаруашылығы, өңдеу өнеркәсібіндегі және қызмет көрсету саласындағы сауда кедергілерінің 3-тен 1-ге төмендеуі ықпал етті деп есептейді.

Сауда жұмыс орындарын құру саласында әлеуетке ие. Іс жүзінде сауда кедергілерінің төмендеуі жұмыспен қамту жағдайына жағымды әсер ететіндігі туралы нақты дәлелдер жиі кездеседі. Бірақ бұл бірқатар факторлармен күрделене түседі. Сонымен қатар, қолда бар балама — протекционизм — жұмыспен қамту мәселелерінің барабар шешімі емес.

Негізгі принциптер жүйенің экономикалық тиімділігін арттырады және шығындарды азайтуға көмектеседі.

20 ғасырдың екінші жартысында қалыптасқан ГАТТ — ДСҰ жүйесі үкіметтерге сауда саясаты саласында теңдестірілген тәсіл табуға көмектеседі. Үкіметтер елдегі экономикалық процестердің барлық қатысушыларының мүдделері үшін консенсуске келуге назар аудара отырып, барлық бағыттағы лоббистерге қарсы күресте күшті дәлелдер жиынтығын дамытуда.

Сауда секторын либераландыруға қатысты міндеттеме қабылданғаннан кейін, ДСҰ ережелеріне сәйкес, кері бұрылу іс жүзінде мүмкін болмайды. Бұған қоса, ережелер бірқатар орынсыз саяси шешімдер қабылдауға да кедергі келтіреді. Бизнес үшін бұл сауда шарттарына қатысты айқындық пен үлкен сенімділікті білдіреді, ал үкімет үшін бұл осы мәселелердегі қызғанышты дәйектілікті көбінесе білдіруі мүмкін [7].

Кемсітпеу принципі ДСҰ келісімдерінде белгіленген қажетсіз асқынуларды болдырмауға мүмкіндік береді. Ол сауда режимін барлық мүшелерге қолданылатын бүкіл бірыңғай ережелер жиынтығының бар екендігі арқылы едәуір жеңілдетеді. Бұл келісілген ережелер үкіметтерге сауда саясатының қай бағыты ең қолайлы екендігі туралы нақты түсінік береді.

Осылайша, Дүниежүзілік сауда ұйымы халықаралық сауданы дамытуда маңызды рөл атқаратынына көз жеткізуге болады. Бүгінгі таңда ДСҰ-ға мүше болмай, әлемдік сауда жүйесінде тиімді әрекет ету мүмкін еместігі айқынырақ болады. Әр қатысушының алдында осындай ұйым кең мүмкіндіктер ашады. Шынында да, бұл жағдайда ұлттық тауарларға тарифтік және тарифтік емес шектеулер әлемдік нарықтардың әрқайсысында азаяды. Экспорт құрылымының өзгеруі мен оның көлемінің сандық өсуі де бар. Сауда дауларын әділ шешу қамтамасыз етіледі, өйткені халықаралық саудада әлеуеті шамалы ел де ірі сауда серіктестерімен әділ талқылауға сене алады.

1.2. Қазақстанның ДСҰ-ға кіру тарихы

Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздігін 1991 жылғы 16 желтоқсанда жариялады. Содан бері Қазақстан нарықтық экономикаға көшуді және орнықты экономикалық өсуді қамтамасыз ету мақсатында құрылымдық реформалар бағдарламасын іске асырды. Сауда және бағаны либераландыру,

жекешелендіру, бәсекелестік және фискалдық және ақша-несие реформалары сияқты маңызды салаларда айтарлықтай прогреске қол жеткізілді.

Қазақстан реформа бағдарламасының негізі халықаралық танылған стандарттарға негізделген және сауда мен инвестициялар үшін қолайлы нормативтік құқықтық режимнен тұрды. Атап айтқанда, Қазақстан өзінің сауда режимін тауарлардың шектеулі санына импорт пен экспортты лицензиялау талаптарын айтарлықтай төмендету және мемлекеттік сауда монополиясы мен импорт пен экспорттық квоталар сияқты сауда үшін тарифтік емес кедергілерді жою жолымен либералдандырды. Қызметтер нарығына қол жеткізу саласында Қазақстан нарыққа кіру кедергілерін жойып, адал бәсекелестікке кепілдік беретін нормативтік құқықтық база құрды.

Негізгі сауда-инвестициялық заңнама ДСҰ қағидаттарын ұстанды, олардың шығу тегіне қарамастан өнімдер мен қызметтерге кемсітусіз режимді және шетелдік инвесторларға қатысты ұлттық режимді қолданды. Кеден кодексі ДСҰ мен Дүниежүзілік кеден ұйымының нормаларына негізделген, осылайша кедендік рәсімдердің ашықтығын және тауарларды уақтылы өңдеуді қамтамасыз етеді. Қазақстан үкіметі өз заңнамасын ДСҰ нормаларына сәйкес келтіру бойынша, ең алдымен техникалық реттеу, санитарлық және фитосанитарлық шаралар, зияткерлік меншік құқықтарын қорғау, импортты лицензиялау және т.б. салаларда маңызды қадамдар жасады [8].

Қазақстанның ДСҰ-ға кіру процесі 1996 жылғы 26 қаңтарда Хатшылыққа ресми өтініш беруден басталды. Сол жылдың ақпан айында республикаға ДСҰ бақылаушы ел мәртебесі берілді. Сонымен қатар, 1996 жылдың 6 ақпанында Қазақстанның ДСҰ-ға кіруі жөніндегі Жұмыс тобы құрылды, оның құрамына келіссөздер аяқталған кездегі жағдай бойынша 52 ДСҰ-ға мүше мемлекет кірді (оның ішінде АҚШ, ЕО, Канада, Австралия мен Бразилия ең белсенді мүшелері қатарында болды) [9].

Жұмыс тобының Төрағасы Финляндияның БҰҰ-дағы Төтенше және Өкілетті елшісі Веса Химанен болды.

Жұмыс тобының мүшелері Қазақстан Республикасының ДСҰ-ға кіру туралы өтінішін құптап, ДСҰ-ға кіру процесін толық қолдайтындықтарын мәлімдеді. Комитет мүшелері Қазақстан Үкіметінің нарықтық экономика құру мақсатында қабылдаған реформалар мен қадамдар саласын және оның көпжақты сауда жүйесіне кіруге берік міндеттемесін мойындады. Олар сондай-ақ Қазақстанның Еуразия құрлығындағы сауда ағындарында маңызды рөл атқаратынын, сондықтан оның мүшелігі ұйым мен әлемдік экономиканы нығайтатынын атап өтті.

1996 жылы екіжақты және көпжақты сауда келіссөздері барысында жасалатын оның жекелеген келісімдеріне республикада ДСҰ мәселелері жөніндегі Ведомствоаралық комиссия құрылды. Оның басты мақсаты - кедендік-тарифтік саясатты жетілдіру, Қазақстанның ДСҰ-ға қосылу шарттары мен кезеңдерін қоса алғанда, экономикалық саясаттың нақты мәселелері бойынша ДСҰ-ға кіру процесінде Қазақстанның келісілген келіссөздік ұстанымын әзірлеу болды. Кейіннен ол сауда саясаты және Халықаралық

экономикалық ұйымдарға қатысу мәселелері жөніндегі Қазақстан Республикасының ведомствоаралық комиссиясы болып қайта құрылды [10].

Ұйымға кіру туралы келіссөздер процесінің күрделілігін атап өткен жөн (3-сурет) [11]. Бұл көпжақты және екіжақты келіссөздер аясында өтетін бірнеше кезеңдерге бөлінуіне байланысты. Шарттық процестің өзі өзара қарым-қатынас қағидаттарына негізделген, оған сәйкес кіретін ел шетелдік тауарлар мен қызметтердің ішкі нарыққа қол жеткізу шарттарын либералдандыру саласында белгілі бір жеңілдіктерге барады. Кіретін елге көпжақты сауда келіссөздерінің алдыңғы раундтары барысында әзірленген барлық өзара міндеттемелер мен жеңілдіктер, оның ішінде қалыпты сауда қатынастарының режимін тұрақты негізде тарату қолданылады [12].

3-сурет. Қазақстанның ДСҰ-ға кіру процесі [11]

Қазақстанның ДСҰ-ға кіру процесі шеңберінде келіссөздер бірнеше бағыт бойынша екіжақты және көпжақты деңгейде жүргізілді:

1. Қазақстандық тауарлар нарығына қол жеткізу шарттары бойынша;
2. Қазақстандық қызметтер нарығына қол жеткізу шарттары бойынша;
3. Ауыл шаруашылығы бойынша;
4. Жүйелік мәселелер бойынша.

Қазақстандық тауарлар нарығына қол жеткізу шарттары бойынша келіссөздер Жұмыс тобына мүше елдермен импорттық кедендік баждарды

байланыстырудың ең жоғары деңгейлерін айқындау мен келісуді қамтыды, ол бойынша еліміз ДСҰ-ға қосылғаннан кейін оларды қолдану құқығын алады.

Қазақстандық қызметтер нарығына қол жеткізу шарттары бойынша келіссөздер шетелдік қызмет көрсетушілердің шарттарын келісу мақсатында жүргізілді. Қазақстан ДСҰ-ға мүше елдермен қол жеткізілген уағдаластықтарды, жұмыс тобына қатысушылардың арнайы жазбаша комментарийлерін, қызмет көрсету секторларын дамытудың экономикалық бағдарламаларын және республиканың қызмет көрсету секторларының заңнамалық базасындағы өзгерістерді ескере отырып, қызметтер бойынша ерекше міндеттемелердің тізбесін жетілдіру бойынша жұмыстар жүргізді.

Ауыл шаруашылығы келіссөздерінде тарифтік аспектіден басқа, ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау көлемі мен экспорттық субсидиялардың мөлшері талқыланды. Қазақстандық тарап ауыл шаруашылығы өндірісі саласындағы барабар жолақты қорғау, ішкі қолдау шаралары және сараптамалық субсидиялар жөнінде белсенді келіссөздер жүргізді.

Ауыл шаруашылығы бойынша келіссөздер күрделі және ұзақ келіссөздердің бірі болды, өйткені ауыл шаруашылығы экономиканың маңызды, басым саласы болып табылады, оның жағдайы мен даму деңгейі елдің азық-түлік қауіпсіздігіне байланысты.

Ауыл шаруашылығы бойынша келіссөздер үш бағытта жүргізілді:

- ішкі қолдау;
- экспорттық субсидиялар;
- нарыққа қол жеткізу.

ДСҰ-ға қосылу жөніндегі келіссөздердің нәтижелері бойынша Қазақстан ауыл шаруашылығы бойынша бірқатар міндеттемелер қабылдады. Мемлекеттік қолдау ДСҰ-ға қосылу жөніндегі келіссөздер процесінде маңызды және ең көп талқыланатын мәселелердің бірі болды. Негізгі проблема - кейбір қолдау құралдарынан бас тарту, басқалардың көлемін шектеу, сондай-ақ "себеттердің" түрлері бойынша бөлу.

Осылайша, Қазақстан ауыл шаруашылығы бойынша мүмкін болатын мемлекеттік қолдау деңгейін ауыл шаруашылығы өнімінің жалпы құнының 8,5%-ы мөлшерінде ғана қорғай алды. Қазіргі уақытта ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау деңгейі шамамен 5% құрайды.

Эквадор, Моңғолия, Панама, Грузия, Албания, Оман және т.б. сияқты елдер ауылшаруашылық өнімдерінің жалпы құнының 10% мөлшерінде мемлекеттік ауыл шаруашылығын қолдау деңгейін байланыстыра алды.

Сондай-ақ, ДСҰ-ға қосылу кезінде Қазақстан қабылдаған міндеттемелердің бірі экспорттық субсидияларды төлеуден бас тарту болып табылады. Сонымен қатар, экспортты субсидиялау өндірісті ынталандыратын мемлекеттік қолдаудың маңызды құралдарының бірі болып табылады. Алайда, экспорттық субсидиялар сауданы елеулі түрде бұрмалайтын және әлемдік бағаны тежейтін ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау құралы болып саналады, осылайша мұндай қолдау көрсетуге мүмкіндігі жоқ елдердің бәсекеге қабілеттілігіне әсер етеді. Өкінішке орай, қазақстандық келіссөздер тобының

өкілдері табысқа жете алмады және экспорттық субсидияларды қолдану мүмкіндігін қорғай алмады.

Мысалы, Болгария 1996 жылы Қазақстаннан айырмашылығы осы мәселе бойынша табыстарға қол жеткізді және 6 жыл бойы экспорттық субсидияларды сақтау үшін "қауіпсіздік жастығын" құра алды.

Сондай-ақ, қосылу туралы келіссөздер шеңберінде Қазақстан тауарлар нарығына қол жеткізу туралы 29 екіжақты келісім жасасты. Қазақстанның нарықтарға қол жеткізу жөніндегі екіжақты мәмілелеріне: Аргентина, Австралия, Бразилия, Канада, Қытай, Куба, Доминикан республикасы, Эквадор, Египет, Сальвадор, Еуропалық Одақ, Грузия, Гватемала, Гондурас, Үндістан, Израиль, Жапония, Корея, Қырғыз Республикасы, Малайзия, Мексика, Норвегия, Оман, Пәкістан, Сауд Арабиясы Корольдігі, Швейцария, Қытай Тайбэй, Түркия және Америка Құрама Штаттары қол қойды.

ДСҰ-ға қосылған кезде Қазақстан 5 жыл ішінде 1000-нан астам ауыл шаруашылығы және азық-түлік тауарларына кедендік әкелу баждарын төмендету бойынша тарифтік міндеттемелерді қабылдады. Ауыл шаруашылығы өнімі үшін Қазақстан тарифтік ставкаларды орта есеппен 7,6 пайыз, ал ауыл шаруашылығы өнімі үшін 5,9 пайыз деңгейінде бекітті.

Сонымен қатар, Қазақстан әлемдік теңіз порттарынан алыс елдерге, сондай-ақ көлік шығыстары отандық өнімді халықаралық нарықтарға экспорттауды жүзеге асыру кезінде шығындар құрылымында үлкен үлесті алатын мемлекеттерге жатады.

Сонымен қатар, тарифтік міндеттемелер ДСҰ-ға қосылудың қауіпті шарттарының бірі болып табылады, өйткені экономикалық саясаттың бұл құралы шетелдік тауарлардың қазақстандық нарыққа еркін қол жеткізуін қамтамасыз етуге, ел бюджетінің кіріс бөлігін қалыптастыруға да жауап береді.

Жүйелі мәселелер бойынша келіссөздер Жұмыс тобының отырысы шеңберінде сыртқы сауда режимін және Қазақстанның заңнамасын ДСҰ-ның негізгі сауда келісімдеріне сәйкестігі тұрғысынан қарау үшін ДСҰ-ға мүше барлық мүдделі елдердің қатысуымен өткізілді.

Көпжақты келіссөздер барысында көптеген мәселелер қарастырылды. Оның ішінде: баға белгілеуді реттеу нормалары мен практикасы, мемлекеттік меншік және жекешелендіру, салық салу жүйесі және импорттық тауарларға салықтарды қолдану, жекелеген экономикалық секторлардағы, атап айтқанда, ауыл шаруашылығындағы субсидиялар, шетелдік инвестициялар режимі, валюта алмасу және төлемдер жүйесі, импорттық кедендік тариф, кез келген қолда бар тарифтік преференциялар сияқты мәселелер келісілді, кедендік алымдар, қорғау шаралары және ұлттық өндірушілерді қорғаудың басқа да шаралары (демпингке қарсы және өтемақы шаралары), импорттық лицензиялау, экспортты реттеу, мемлекеттік сауда кәсіпорындары, импорттық тауарларды стандарттау және сертификаттау жүйесі, санитарлық және фитосанитарлық шаралар, зияткерлік меншік құқықтарын қорғау және т.б.

Екіжақты келіссөздердің басты мәселесі сауда-саттыққа байланысты инвестициялық шаралар, санитарлық және фитосанитарлық шаралар,

зияткерлік меншік құқықтарының сауда аспектілері, субсидиялар мен өтемақы шаралары, ауыл шаруашылығы бойынша ДСҰ келісімдеріне қосылу бойынша Қазақстан сұраған өтпелі кезеңдерді ұсыну болды.

Келіссөздер барысында Қазақстан Республикасының заңнамалық базасына, оның ДСҰ келісімдерінің ережелеріне, атап айтқанда, экспорттық субсидиялауды, стандарттау мен сертификаттауды, тауарларды сертификаттау жөніндегі стандарттар мен талаптарды үйлестіруді қоса алғанда, өнеркәсіпті субсидиялау саласындағы ережелерге сәйкестігіне ерекше назар аударылды.

Қазақстанның ДСҰ-ға кіруі жөніндегі келіссөздер процесін шартты түрде үш кезеңге бөлуге болады [13]:

Бірінші кезең (1996-2000 жж.) ақпараттық дайындық болды. Осы кезеңде Жұмыс тобының үш отырысы және келіссөздердің екі раунды өтті.

Жұмыс тобының отырыстары кезінде қазақстандық тарап экономиканың ағымдағы жай-күйі, Жұмыс тобының алдыңғы отырысынан бері орын алған заңнамалық база саласындағы өзгерістер мәселелерін жария етті. Жұмыс тобына мүше елдердің Қазақстанның сыртқы сауда режиміне қатысты, негізінен кедендік ережелер мен рәсімдер, салық салу рәсімдері және т.б. сияқты көтерген сұрақтарына жауап берді.

Сыртқы сауда режимі туралы меморандум мен одан кейінгі Жұмыс топтарының отырыстарын берген сәттен бастап Қазақстан АҚШ, ЕО, Австралия және Жапониядан сыртқы сауда саясатының әртүрлі аспектілеріне қатысты сұрақтардың 4 раундын алды, оларға Қазақстан қысқа мерзімде де жан-жақты жауаптар берді.

1996 жылдың шілдесінде Қазақстан сыртқы сауда режимі туралы Меморандумды дайындап, оны Жұмыс тобы мүшелерінің қарауына жолдады. ДСҰ-ға кіру процесінің бастапқы кезеңін Қазақстанның сыртқы сауда режимі және оның ДСҰ Келісімдерімен үйлесімділігін ДСҰ-ға мүше елдер үшін таныстыру ретінде сипаттауға болады. Осы кезеңде ДСҰ Хатшылығына Қазақстан экономикасының әртүрлі салаларына қатысты материалдар жіберілді: баға белгілеуді реттеу практикасы, салық салу жүйесі, экономиканың жекелеген секторларындағы субсидиялар, шетелдік инвестициялар режимі, импорттық кедендік тариф, ұлттық өндірушілердің қорғау шаралары, импорттық лицензиялау, экспортты реттеу, тауарларды стандарттау және сертификаттау жүйесі, валюта айырбастау операциялары, заң жобалау жұмыс жоспарлары және т.б. ДСҰ-ға мүше елдермен олардың егжей-тегжейлі талқылауы Жұмыс тобының алғашқы отырыстарында өтті [14].

Қазақстан 1997 жылғы қыркүйекте *тарифтер бойынша* өзінің алғашқы ұсыныстарын дайындап, ұсынды. Онда ауыл шаруашылығы тауарларын бөлу бойынша тарифтерді көрсетілген деңгейден жоғары деңгейде байланыстыру ұсынылатын тауарлардың бір бөлігін және бұл деңгейден төмен болған тауарлардың бір бөлігін қоспағанда, барлық тарифтер бойынша 70% деңгейінде бірыңғай "төбелік" байланыстыруды енгізу ұсынылды. Сонымен қатар, өнеркәсіптік тауарлар бойынша байланыстыруды екі таңбалы кодтар деңгейінде жүргізу ұсынылды, онда 100%-дық тарифтердің "ең жоғары"

деңгейлері тоқыма бұйымдары, жүн, жиһаз және т.б. сияқты бірқатар аса сезімтал тауарларға ие болу ұсынылды, 60%-дық тарифтердің жоғары ставкаларын минералды тыңайтқыштар, былғары бұйымдар, пластмасса сияқты тауарларға енгізу ұсынылды, мата, кілемдер мен т.б. және тарифтердің орташа ставкалары 15% мөлшерлеме ұсынылған медициналық жабдықтар сияқты тауарларды қоспағанда, қалған өнімдерге шамамен 30% құрды. Алайда, екіжақты келіссөздердің бірінші раунды кезінде ЕО, АҚШ, Канада сияқты негізгі сауда әріптес елдер ұсынылған байланыстыру деңгейі тым жоғары және неғұрлым егжей-тегжейлі келіссөздерді бастау үшін негіз ретінде қарастыруға болмайды және Қазақстан оларды қайта өңдеп, төмен деңгейде байланыстыруды ұсынуы қажет деген пікір білдірді.

Қазақстан 1998 жылғы маусымда тарифтік байланыстыру бойынша ұсыныстардың қайта қаралған нұсқасын ұсынды. Екінші нұсқада байланыстыру тарифтік кодтардың алты таңбалы деңгейінде жүзеге асырылды және; - ауыл шаруашылығы тауарлары бойынша байланыстырудың бастапқы орташа өлшенген мөлшерлемесі 62%, ал түпкілікті мөлшерлемесі - 53%, өнеркәсіптік тауарлар бойынша - тиісінше 22% және 13%, ауыл шаруашылығы тауарларына қолданыстағы мөлшерлеме 16%, өнеркәсіптік 5% құрады. Алайда, екіжақты келіссөздердің екінші кезеңінде АҚШ және ЕО сияқты елдер қайта қаралған нұсқаның алдыңғыға қарағанда жақсы екендігіне қанағаттанғандықтарын білдірсе де, ұсыныстарды егжей-тегжейлі талқылауға көшпес бұрын тарифтік байланыстыру деңгейлерін одан әрі төмендетуді ұсынды және секторлық бастамаларға қосылу нұсқаларын да қарастыруға шақырды. Австралия, Канада, Түркия, Швейцария, Чехия, Словакия және т.б. сияқты елдердің бір бөлігі жекелеген тауарларға тарифтік байланыстыру деңгейін төмендету бойынша нақты сұраныстар берді.

Қазақстан 1997 жылғы қыркүйекте екіжақты келіссөздердің екінші раунды кезінде талқыланған *қызметтер бойынша* өз ұсыныстарының бірінші нұсқасын әзірледі және ұсынды. Олардың барысында кейбір елдер жекелеген секторлар бойынша, атап айтқанда, АҚШ пен ЕО өз сұрауларын ұсынды, олар Қазақстан әзірлеген ұсыныстарды неғұрлым егжей-тегжейлі талдауға кіріспес алдында бұрын болмаған банк және телекоммуникациялық қызметтер секторларын нарыққа қол жеткізу бойынша Қазақстан міндеттемелер алатын секторлар тізіміне енгізу туралы тілек білдірді.

Қызметтер нарығына кіру ұсыныстарының жанартылған нұсқасы ДСҰ мүшелеріне 1999 жылдың қарашасында ұсынылды. Ұсынылған нұсқада көлденең жалпы міндеттемелерге жылжымайтын мүлік, субсидиялар, жеке тұлғалардың кіруі және уақытша болуы, коммерциялық қатысу және күрделі төлемдер сияқты бөлімдер кіреді. Ал нақты міндеттемелерге 20 кіші сектор кіреді, бұл БҰҰ қызметтерінің жалпы жүйеленген жіктеуішінің шамамен 61% құрайды. Шектеулердің болмауы тұрғысынан ең ашық болып 12 кіші сектор табылады, бұл міндеттемелер қабылданатын қызмет кіші секторларының жалпы санының 63% құрайды, оның ішінде бухгалтерлік есеп, есептеу техникасы, кеңес беру қызметтері, курьерлік қызметтер, сауда қызметтері,

ересектерге арналған жоғары білім беру және білім беру қызметтері, туристік қызметтер, демалыс, теңіз, суішілік және жол көлігі қызметтері жатады.

1997 жылғы шілдеде Қазақстан ауыл шаруашылығы секторындағы мемлекеттік қолдау шараларын сипаттайтын АСС/4 құжатын ұсынды. Ақпарат үш жылға берілді: 1994-1996 жж. Онда ұсынылған шараларға жасыл себет шаралары, элиталық тұқымдарды, жоғары тұқымды малды өндіруге және бау-бақшаны дамытуға арналған тауарлық-спецификалық қолдау шаралары, ауыл шаруашылығын қолдаудың Мемлекеттік Қорынан жіберілетін, қарыздар бойынша мемлекеттік кепілдіктер, Қазақстанның Мемлекеттік Экспорттық-Импорттық Банкінен ауыл шаруашылығы өндірушілеріне жеңілдікті кредиттер, сонымен бірге ауыл шаруашылығын қолдаудың тауарлық емес - спецификалық шаралары кіреді, оның құрамына тыңайтқыштарды, жанар-жағармай материалдарын сатып алуға, өсімдіктерді қорғауға арналған субсидиялар, сондай-ақ борыштардың бір бөлігін есептен шығару және ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер борыштарының қалған бөлігін төлеу бойынша кейінге қалдыру нысанында жүзеге асырылады. Жалпы, 1994 жылы ауыл шаруашылығы секторындағы жиынтық қолдау шарасы 127,5 млн. АҚШ долларын немесе ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің 4,1 %-ын, ал 1995 жылы тиісінше 644 млн. АҚШ долларын немесе 20%-ын, 1996 жылы 513 млн. АҚШ долларын немесе 11% құрды.

Осылайша экспорттық субсидиялар көрсетілген кезеңде берілмеді. Ұсынылған құжатқа нақтылау сипатындағы бірқатар сұрақтар АҚШ, Австралия, Жапония сияқты елдерден алынды.

Қазақстан бойынша жұмыс тобының 3-ші отырысында 1998 жылғы қазанда Женевада өткен Қазақстан соңғы үш жылда ауыл шаруашылығы секторындағы субсидиялар бойынша ақпарат береді деп шешілді [15].

Екінші кезеңді (2001-2003 жж.) негізгі деп атауға болады. Осы кезеңде Жұмыс тобының 3 отырысы және екіжақты келіссөздердің 7 раунды өткізілді.

Женева қаласында өткен 2002 ж. Желтоқсанындағы екі және көпжақты келіссөздерде Қазақстан келіссөздер процесінде үлкен прогреске қол жеткізді.

АҚШ алғаш рет келіссөздерде қазақстандық ұсыныстарды егжей-тегжейлі талқылауға қатысты, сондай-ақ келіссөз жүргізуші елдер ауыл шаруашылығындағы субсидияларды есептеу үшін базалық кезеңді қабылдады, қызметтер нарығына қол жеткізу бойынша келіссөздердің неғұрлым қарқынды процесі басталды.

Қазақстанның ДСҰ-ға кіруі жөніндегі Жұмыс тобының баяндамасының жобасын әзірлеу және кейіннен қарау Қазақстанның ДСҰ-ға кіру үдерісіндегі маңызды сәттердеің бірі болып табылатынын атап өткен жөн. Жұмыс тобының баяндамасының жобасы барлық келіссөздердің қорытындылары бойынша Қазақстан қабылдауы тиіс құқықтар мен міндеттемелерді көрсететін негізгі құжат болып табылады. Жұмыс тобының баяндамасының жобасы сауда-экономикалық режимді сипаттайтын және елдің ДСҰ-ға мүшелік шеңберіндегі шарттары мен міндеттемелерін бекітетін негізгі құжат болып табылады. Аталған жұмыс тобына ДСҰ-ның барлық мүдделі мүшелері кіреді. Келіссөздер

кезеңдері 2003-2015 жылдар аралығында ҚР Үкіметі 4 негізгі бағыт бойынша екіжақты және көпжақты деңгейлерде белсенді келіссөздер жүргізді.

Сонымен, осы кезеңнің қорытындысы болып барлық алдыңғы талқылаулардың нәтижелерін қорытындылайтын және Жұмыс тобының қорытынды құжаты болып табылатын - Баяндамасының негізін құрайтын нақты түйіндемені дайындау туралы шешім болды.

Жалпы 1996-2003 жылдар аралығында ұйым хатшылығына ДСҰ-ға кіру шарттарына сәйкес ақпараттық материалдар мен міндетті құжаттардың үлкен көлемі жіберілді.

ДСҰ-ға қосылу процесінің ақпараттық кезеңін Қазақстан 2003 жылы аяқтады, осымен ДСҰ-ға мүше болу шарттарын айқындау жөніндегі Жұмыс тобына мүше елдермен келіссөздер процесінің белсенді кезеңіне кірді.

Үшінші кезең (2004-2015 жж.) - соңғы кезең. Бұл кезең негізінен Қазақстан тарапынан біржақты жеңілдіктер есебінен келіссөздердегі прогресті қамтамасыз ету үшін жедел шаралар қабылдаумен сипатталады. Келіссөздер үдерісі ілгерілеген сайын жаңа шешімдер мен іс-әрекеттер Қазақстан үшін барған сайын сезімтал бола бастады.

Жүйелі мәселелер бойынша келіссөздер Қазақстанның сыртқы сауда режимі мен сыртқы сауда заңнамасын ДСҰ-ның көпжақты сауда келісімдеріне сәйкестігі тұрғысынан қарау, сондай-ақ ДСҰ нормалары мен ережелеріне ұлттық заңнаманы үйлестіру үшін қажетті шараларды айқындау мақсатында ДСҰ-ға мүше барлық мүдделі елдердің қатысуымен Жұмыс тобының отырыстары шеңберінде жүргізілді.

Мәселен 50-ден астам Қазақстан Республикасының ұлттық заңдарына қажетті өзгерістер мен толықтырулар енгізілген. Олардың арасында валюталық реттеу; баға белгілеу және бәсекелестікті дамыту; салық саясаты; кедендік реттеу, импортты лицензиялау; техникалық реттеуді және санитарлық, ветеринарлық шараларды қоса алғанда, өнімдердің қауіпсіздігі шараларын алу; сондай-ақ, зияткерлік меншік құқығын қорғау сияқты заңнамалар бар [16].

Көпжақты келіссөздердің негізі - Жұмыс тобының баяндамасының жобасы болып табылады. Ол құжат - Қазақстанның сыртқы сауда режимін Жұмыс тобының қарау барысын жинақтайтын және Қазақстанның ДСҰ-ға мүшелігінің нақты шарттарын қамтитын қорытынды құжаты екендігін айқындайды. Ауыл шаруашылығы мәселелері бойынша келіссөздер ауыл шаруашылығы саласын мемлекеттік қолдау шаралары бойынша арнайы көпжақты келіссөздер шеңберінде жүргізілді. Осы саладағы міндеттемелерді қабылдаудың құқықтық негізі ДСҰ-ның ауыл шаруашылығы жөніндегі келісімі болып табылады. Осы Келісім ДСҰ-ға кіретін елді саудаға бұрмалаушы әсер ететін субсидиялау деңгейін қысқарту бойынша өзіне міндеттемелер қабылдауға жүктейді. Бұл мақсатта ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау шараларын "жасыл" және "сары" себеттерге бөлуге болады.

"Жасыл себет" шаралары шектеусіз беріледі, себебі олар саудаға минималды бұрмалаушы әсер етпейді немесе мүлдем әсер етпейді. Мұндай шараларға саланы институционалдық дамытуға бағытталған қолдау, мысалы,

ауылдық жерлерде инфрақұрылым салу, ғылыми зерттеулер жүргізу, ауыл шаруашылығы жануарлары мен өсімдіктерінің зиянкестері мен ауруларына қарсы күрес, сондай қатар олар залал алған кезде ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерге атаулы төлемдер жасау жатады. Ал "Сары себет" шаралары қысқартуға жатады, өйткені олар тауардың бағасы мен құнына, демек, жалпы саудаға әсер етеді. Мұндай шараларға ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді тікелей немесе жанама қолдау жатады. Қазақстан сол кезде ДСҰ-ға мүшелік шеңберінде ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау көлемі бойынша жұмыс тобына мүше елдермен белсенді келіссөздер жүргізген. Келіссөздер ауыл шаруашылығын субсидиялау көлемін есептеу бойынша оның кестелерінде қосылатын ел ұсынған ақпарат негізінде жүргізілді. Мемлекеттік қолдау есептері ДСҰ Хатшылығының әдіснамасына сәйкес WT/ACC/4 шартты белгісімен соңғы үш өкілді жылдағы ("базалық кезең") саланы субсидиялау негізінде жүргізіледі.

Келіссөздер кейіннен ауыл шаруашылығына субсидия бере алатындай етіп мемлекеттік саланы дамыту бағдарламаларында қарастырылған стратегияға сәйкес жүргізілді. Тауарлар нарығына қол жеткізу жөніндегі екіжақты келіссөздер Қазақстанның ДСҰ-ға кіруі жөніндегі Жұмыс тобының мүшесі болып табылатын және Қазақстанның қандай да бір тауар нарығына қол жеткізуге мүдделілігін білдірген әрбір елмен ұйымға кіргеннен кейін қолдана алатын кедендік баждардың ең жоғары деңгейлерін талқылаудан тұрды.

Осылайша тауарлардың әрбір түріне қатысты кедендік баждардың деңгейі қазақстандық тұтынушылардың өндірілмейтін, немесе жеткіліксіз мөлшерде өндірілетін тауарларды жеткізуге мүдделілігін, импорт құрылымын ескере отырып, өндіріс жөніндегі отандық әлеуетті, өнеркәсіптік кластерлерді дамыту жөніндегі қолда бар бағдарламаларды негізге ала отырып айқындалды.

Келіссөздерге дайындалудың міндетті шарты отандық кәсіпорындар қауымдастықтарымен консультациялар, тауардың әрбір түріне кедендік баждардың деңгейі бойынша келісілген ұстанымды әзірлеу болып табылады.

Қызметтер нарығына қол жеткізу бойынша екіжақты келіссөздер. Қазақстан Республикасы Қазақстанның ДСҰ-ға кіруі шеңберінде 2014 жылдың қыркүйек айының соңында ДСҰ-ға мүше 15 елмен қызметтер нарығына қол жеткізу бойынша екіжақты келіссөздерді аяқтады. Бұл келіссөздердің мақсаты шетелдік қызмет көрсетушілердің қазақстандық нарыққа қол жеткізу шарттарын келісу болды. Келіссөздер қорытындысы бойынша тараптар мұнай және газ өндірісі, телекоммуникация, құрылыс, қаржы, көлік және басқа да бірқатар қызмет түрлері саласындағы инвестициялық ахуалды жақсартуға арналған шарттар туралы келісті.

Бұл ретте Қазақстан Республикасының Үкіметіне елдің ұлттық экономикалық мүдделеріне сәйкес қол жеткізілген уағдаластықтар, атап айтқанда, қазақстандық қызмет көрсетушілердің пайдасына және тұтастай алғанда елдегі халықты жұмыспен қамтуды ұлғайтуға саясат жүргізуге мүмкіндік береді.

Қазақстан экономикасы үшін қорғаудың ақылға қонымды деңгейін талап ететін қызметтердің неғұрлым сезімтал секторлары қаржы, құқықтық, коммерциялық, көлік, телекоммуникация, туристік және құрылыс секторлары болып табылатынын атап өткен жөн. Қазақстан ДСҰ-ға кіргеннен кейін қолдануы мүмкін кедендік баждардың мөлшері отандық бизнесті дамытудың шындықтары мен перспективаларын ескере отырып пысықталды.

Өз кезегінде, Қазақстанның ДСҰ-ға кіруі жөніндегі Жұмыс тобына мүше елдермен өнеркәсіптік тауарлардың импортына кедендік баждардың ең жоғары деңгейлерінің мөлшерін айқындау және келісу мемлекеттің индустриялық-инновациялық даму перспективаларын және өнеркәсіптік кластерлерді дамыту бойынша қабылданған бағдарламаларды (тоқыма, металлургия өнімдерін, құрылыс материалдарын және мұнай-газ машина жасауды өндіру бойынша) ескере отырып жүргізілді. Сондай-ақ екіжақты келіссөздер еліміздің нарыққа ВАК бекітетін тауарларға қол жеткізу жөніндегі тарифтік ұсыныстары негізінде жүзеге асырылды. Аталған келіссөздер бойынша Жұмыс тобына мүше 12 ел қатысты: Австралия, Болгария, Бразилия, ЕО, Канада, Корея Республикасы, Куба, Мексика, АҚШ, Швейцария, Жапония, Түркия.

2015 жылғы 22 маусымда Қазақстанның ДСҰ-ға қосылуы туралы құжаттар пакеті Жұмыс тобының жобасы бекітіліп, ДСҰ Бас кеңесіне ресми қабылдау үшін берілді.

Қазақстанның ДСҰ-ға қосылуы туралы хаттаманы ратификациялау 2015 жылғы 31 қазанға дейінгі мерзімде жүргізілуге тиіс еді. Ресми түрде Қазақстан ратификацияланған күннен бастап 30 күннен кейін ДСҰ-ның мүшесі болды.

Тауарларға қатысты Қазақстан ЕАЭО-ның Бірыңғай кедендік тарифі шеңберінде орташа өлшенген кедендік тарифті қолданыстағы 10,4%-дан 6,5%-ға дейін төмендетті. Бұо ретте, Кеден одағы құрылғанға дейін Қазақстанның орташа өлшенген кедендік тарифі 6,2% құрғанын айта кету керек.

3512 тауар позициясы бойынша (автомобильдер, тамақ өнімдері, ағаш материалдары, зергерлік бұйымдар, сымдар, кабельдер, сусындар және т.б.) Қазақстанда ЕАЭО Бірыңғай кедендік тарифінен алулар болады, яғни осы тауарлар бойынша кедендік баж мөлшерлемелері БКТ-дан төмен болады.

Ауыл шаруашылығы тауарлары үшін кедендік баждардың орташа деңгейі 10,2%-ды (БКТ шеңберінде 17%-ға қарсы), ал өнеркәсіптік тауарлар үшін 5,6%-ды (БКТ шеңберінде 8,7%-ға қарсы) құрады.

Етке (сиыр еті, шошқа еті, құс еті) тарифтік квоталар мөлшерін ұлғайту туралы уағдаластықтарға қол жеткізілді. Қазақстан қызметтердің 10 секторы, оның ішінде 116 кіші сектор бойынша (ДСҰ жіктемесінде көзделген 155 кіші сектордың ішінен), атап айтқанда телекоммуникация, сақтандыру, банк қызметтері, көлік, туризм, сауда және т.б. салаларда қолжетімділікті қамтамасыз ету міндеттемелерін өзіне алады.

Ұйымға қосылған күннен бастап 4 төрт жыл ішінде Қазақстан үкіметтік сатып алу туралы Келісімге қосылу туралы келіссөздерді бастады. 2021 жылғы 1 қаңтарға дейін жер қойнауын пайдалануға арналған келісімшарттардағы жергілікті қамту талаптары түріндегі қолдау шараларын жою тиіс болатын.

Елдермен экспортқа және импортты алмастыруға байланысты ДСҰ-ға кірген кезде барлық субсидияларға тыйым салынуы керек.

Коммерциялық қайта сату мақсатында квазимемлекеттік сектордың сатып алуларында жергілікті қамтудың не оларды тауарларды өндіру және коммерциялық сату мақсатында қызметтер көрсету үшін пайдаланудың талаптары жойылуға тиіс.

Қазақстан сондай-ақ техникалық реттеу, санитарлық, ветеринарлық және фитосанитарлық реттеу жүйесінің ДСҰ ережелеріне сәйкестігін қамтамасыз етуге бағытталған міндеттемелерді қабылдады.

Жұмыс тобының соңғы отырысымен Қазақстанның ДСҰ-ға кіруі жөніндегі келіссөздердің аяқталуы 2 маусымда Женева қаласында өтті, онда келіссөздер процесінің ресми аяқталғаны туралы жарияланды [17].

Жалпы кезең ішінде Қазақстанның ДСҰ-ға кіруі жөніндегі Жұмыс тобының барлығы 20 отырысы, Жұмыс тобының 1 бейресми отырысы (2003 жылғы шілдеде) және екіжақты мен көпжақты келіссөздердің біршама раундтары өткізілді (1-кесте).

1-кесте.

Қазақстанның ДСҰ-ға кіру бойынша Жұмыс тобы отырыстарының хронологиясы

№	Мерзімі	Жұмыс тобының Төрағасы
1	19-20 наурыз 1997 ж.	Б.Экблом (Финляндия)
2	9 қазан 1997 ж.	
3	9 қазан 1998 ж.	П.Хухтаниеми (Финляндия)
4	12-13 шілде 2001 ж.	
5	13 желтоқсан 2002 ж.	
6	4 наурыз 2004 ж.	В.Химанен (Финляндия)
7	3 қараша 2004 ж.	
8	7 маусым 2005 ж.	
9	1 қараша 2006 ж.	
10	17 шілде 2008 ж.	Х.Химанен (Финляндия)
11	18 сәуір 2012 ж.	
12	24 шілде 2012 ж.	В.Химанен (Финляндия)
13	5 қазан 2012 ж.	
14	10 желтоқсан 2012 ж.	
15	20 наурыз 2013 ж.	
16	6 маусым 2013 ж.	
17	23 шілде 2013 ж.	
18	1 қазан 2013 ж.	
19	23 шілде 2014 ж.	
20	10 және 22 маусым 2015 ж.	

Жалпы, келіссөздер 20 жылға жуық уақытты алды. Бұл ретте ДСҰ алдындағы міндеттемелердің басым бөлігі ЕАЭО құрылғанға дейін Қазақстан тарапынан келісілді, бұл келісу процесін қосымша кешіктірді — өйткені

3 мыңнан астам позиция бойынша (жалпы санның төрттен бір бөлігі) Қазақстанның ДСҰ-мен келісілген импорттық тарифтері Ресейге (және жалпы ЕАЭО-ның сыртқы тарифіне) қарағанда төмен. Қазақстанның сол кездегі Экономикалық интеграция істері министрі Жанар Айтжанованың айтуынша, Қазақстан ДСҰ-ға кіргеннен кейін үш жылдан кейін Ресеймен міндеттемелерді үйлестіру жөніндегі келіссөздерді бастауға міндеттенді және "бұл ЕАЭО мен оның саясатына ешқандай нұқсан келтірмейтінін" атап өтті [18].

2015 жылғы 22 маусымда ДСҰ Қазақстанның кіруі туралы келіссөздердің аяқталғанын жариялады, бұл оны ДСҰ-ның 162-ші мүшесі етті. Қазақстан мүшелігінің егжей-тегжейлері қосылу туралы пакетті басқа 161 қатысушы ресми түрде қабылдағанға дейін құпия болып қала берді. Қазақстан кіру туралы келісімді ратификациялағаннан кейін 30 күн өткен соң, ол ресми түрде күшіне енді және Қазақстан ДСҰ-ның толыққанды мүшесі болды [19].

Қазақстан Республикасының бұрынғы Президенті Нұрсұлтан Назарбаев 1994 жылғы 15 сәуірдегі Дүниежүзілік сауда ұйымын құру туралы Марракеш келісіміне Қазақстан Республикасының қосылуы туралы Хаттамаға 2015 жылғы шілдеде қол қойды, ал сол жылдың қараша айында еліміз ресми түрде Дүниежүзілік сауда ұйымының толыққанды мүшесі болады [20].

ДСҰ-ға кіру жөніндегі келіссөздер өткен аралықта Қазақстан экономикасының құрылымы айтарлықтай өзгергені туралы Ел басшысы атап өтті. "Экономика мейлінше қуатты әрі ашық бола түсті. Жан басына шаққандағы жалпы ішкі өнім 18 есе ұлғайып, Орталық және Шығыс Еуропа деңгейіне жетті. Сыртқы сауда көлемі 120 миллиард доллар деңгейіне шықты. Біздің сыртқы сауда айналымымыздың 90 пайыздан астамы ДСҰ-ға мүше елдерге тиесілі. Сауда қарым-қатынастарының географиясы едәуір өзгерді. Қазақстанның сауда байланыстары 90-жылдардың ортасында бұрынғы кеңестік кеңістік елдерімен ғана жүргізілсе, бүгінде біз әлемнің 185 мемлекетімен сауда-саттық жасап отырмыз" [21].

Қазақстанның ДСҰ-ға кіруі отандық өндірушілердің алдында үлкен перспективалар ашады. Себебі бұл оқиғаның ел экономикасы үшін маңызы зор екенін айта кету керек, ҚР Сыртқы сауда айналымының 90%-дан астамы ДСҰ-ға мүше елдермен сауда-саттық болып табылады. Бұл әсіресе отандық экспортқа бағдарланған кәсіпорындар үшін өте маңызды, өйткені халықаралық нарықтарға қол жеткізуге кедергілер болмайды [22].

ДСҰ-ның сол кездегі Бас директоры Роберто Азеведо Қазақстанмен келіссөздердің аяқталуын тарихи қадам деп атады. ДСҰ жұмыс тобының Финляндиядан тағайындалған төрағасы Веса Химанен ДСҰ мүшелері мен Қазақстан үкіметін осы "тарихи жетістікпен және 20 жылдық келіссөздердің аяқталуымен" құттықтады [23].

«Бұл – Қазақстан үшін де, ДСҰ үшін де шынымен тарихи күн. Ұйымға кірудің артықшылықтары – жаңа жұмыс орындарын ашу, халықтың табысын арттыру, тұрмыс деңгейін жақсарту. Қазақстан үшін бұл сіздердің соңғы жылдары қол жеткізген жетістіктеріңіз бен жұмсаған күш-жігерлеріңіздің мойындалуы. Бұл – реформалардың кешенді бағдарламасының қисынды

нәтижесі, Қазақстанның бизнес үшін ашық екені туралы бүкіл әлемге жолдауы. Бұл күн ДСҰ үшін де айшықты болып табылады. Қазақстанның қосылуы біздің пікірталастарымызға қуатты әрі беделді үн қосады, Ұйымды Орталық Азияның жүрегіне жақындатады», – деп ДСҰ-ның Бас директоры Женевадағы жиында еліміздің Ұйымға кіру үдерісі барысындағы Қазақстан Президенті Н.Назарбаевтың көшбасшылығына жоғары баға берді [24].

Дүниежүзілік сауда ұйымына мүше елдердің оныншы министрлік конференциясы 2015 жылғы желтоқсан айында Кенияда өтті. Найробиге әлемнің 162 елінен делегат келді. Халықаралық жиынға Қазақстаннан Экономикалық интеграция істері жөніндегі министр Жанар Айтжанова бастаған ресми делегация қатысты.

«Мен үшін бүгін 16 желтоқсанда Қазақстан Тәуелсіздігінің 24 жылдығын атап өтіп жатқанда осы биік мінберден ДСҰ162-ші жаңа мүшесі ретінде баяндама жасау - үлкен мәртебе. Біздің ДСҰ мүше болуымыз оңай болған жоқ. Бұған келіссөздердің ұзақ болуы ғана емес, талқыланған мәселелердің күрделілігі де дәлел. Қазақстанның осы ұйымға мүше болуы Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың нарықтық экономика жағдайындағы батыл реформалары мен сауда-саттық жолдарын жеңілдетуі нәтижесінде мүмкін болды. ДСҰ мүше болуы арқылы Қазақстан тек өндіруші салаға ғана емес, терең өңдеу саласына да ірі шетелдік инвесторларды тарту мүмкіндігіне ие болады. Себебі шетелдік компаниялар қандай да бір елге қаржы салмас бұрын осында өндірген тауарын басқа елдерге қалай экспорттай алатынына қарайды. Ал, ДСҰ мүше болу арқылы біз осы шарттарды жеңілдеттік. Кедендік салықтардың азаюы өз кезегінде тауарлардың арзандауына әкелуі тиіс» - деп сол кезде ҚР Экономикалық интеграция істері жөніндегі министрі Жанар Айтжанованың баяндамасында делінген [25].

Бұған қоса, «ДСҰ өту барысындағы келіссөздер нәтижесінде біз осы қызмет көрсету саласына шетелдік инвесторлардың келуіне жағдай жасадық. Атап айтқанда, дамыған мемлекеттерде ЖІӨ құрамында қызмет көрсету саласы 70-80%, кей мемлекеттерде 90 пайызға дейін болады. Ал, біздің елде бұл 54 пайыз. Сондықтан, бізде осы саланың өсуіне әлі үлкен жағдайлар бар. Сондықтан, біз өзіміздің қазақстандық инвесторларға мүмкіндік жасауымыз қажет» - деп қорытындылады министр Ж.Айтжанова [26].

2. ДСҰ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН: ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДСҰ-ДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ ЖӘНЕ ҰЙЫМҒА ҚАТЫСУДАҒЫ ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ

2.1. Қазақстанның ДСҰ-дағы қызметі

Қазақстанның ДСҰ-ға кіру процесі 19 жылға созылған ең ұзақ және қарқынды келіссөздер процестерінің біріне айналды, бұл біздің елімізге үлкен назар аударуды және Қазақстанның ДСҰ мүшесі ретінде қабылдаған елеулі міндеттемелерін көрсетеді. Қазақстандық тәжірибенің бірегейлігі - ДСҰ-ға кірер алдында Қазақстан Кеден одағының мүшесі болды. Осыған байланысты халықаралық ұйымға кірер алдында соңғы 3 жылда Қазақстан өкілдері Кеден Одағы және Дүниежүзілік сауда ұйымы шеңберіндегі ережелер мен міндеттемелерді үйлестіру бойынша жұмыс жүргізді.

Қазақстанның жаһандық сауда ұйымына кірген шарттары отандық кәсіпкерлердің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, ұлттық экономиканы әртараптандыруға, экономиканың өңдеуші секторларына және қызмет көрсету секторына инвестициялар үшін қолайлы ахуал жасауға бағытталған, бұған қоса экономиканың сезімтал секторлары үшін өтпелі кезеңдерді көздейді [27].

ДСҰ-ға кіру Қазақстан экономикасының көптеген секторларындағы құрылымдық реформалардың және оны ДСҰ келісімдерінің нормалары мен ережелеріне сәйкес келтіру жолымен ұлттық сауда заңнамасын жетілдірудің катализаторы болды.

ДСҰ-ға мүшелік елдердің жаһандық және аймақтық экономикалық интеграциясына, олардың тұрақты дамуына және экономикалық өсуіне ықпал етеді [28]. Қазақстан ДСҰ-ға кірген сәттен бастап барлық шетелдік инвестициялардың 50%-ға жуығы шикізаттық емес секторларға: қызмет көрсету секторына (30%) және өңдеуші өнеркәсіпке (18%) тартылды, 2019 жылы тауарлар экспортының өсімі 2015 жылмен салыстырғанда 26%-ды құрды.

Қазақстан Халықаралық сауда жүйесі мен ДСҰ беделін нығайтудың дәйекті жақтаушысы болып табылады, ұйымның ағымдағы қызметіне белсенді қатысады, сондай-ақ Қазақстанның және ЕАЭО-ның ұлттық мүдделерін ілгерілету және ҚР өндірушілері мен экспорттаушыларының мүдделерін қорғау мақсатында ДСҰ-ға мүше елдермен өзара іс-қимыл жасайды.

2017 жылы Қазақстан ДСҰ-ның негізгі органдарының бірі - сауда және қоршаған орта жөніндегі ДСҰ комитетінің төрағасы болды.

2018 жылдан бастап ДСҰ-ға мүше елдердің қызметтер нарығына қол жеткізу шарттарын либералдандыру жөніндегі жаһандық келіссөздер процесін үйлестіретін ДСҰ-ның келіссөздер органы - ДСҰ-ның қызметтер саудасы жөніндегі кеңесінің арнайы сессиясында ҚР төрағалығы жалғасуда.

ДСҰ комитетінің арнаулы сессиясының кезекті отырысында Қазақстанның ДСҰ және Халықаралық экономикалық ұйымдар жанындағы Тұрақты өкілі Жанар Айтжан қатысушыларды 2022 жылғы қазаннан 2023 жылғы наурызға дейінгі кезеңде ДСҰ жанындағы 100-ден астам делегация

өкілдерімен арнаулы сессияның төрағасы ретінде өткізген консультациялардың қорытындылары туралы хабардар етті.

Отырыстың мақсаты 12-ші министрлік конференциясының (МК-12) қорытындылары бойынша қызметтерді сату контекстінде қабылданған шешімдерді имплементациялау бойынша арнайы сессияның жұмысына қатысты талқылау және пікір алмасу болды. Осыған байланысты, Қазақстанның Тұрақты өкілі 12-МК барысында Министрлер дамушы елдердің, оның ішінде аз дамыған елдердің ДСҰ-ның қызмет көрсету жөніндегі жұмысына қатысуын күшейтуге келісті.

ДСҰ-ға мүше елдердің делегациялары қоршаған орта, логистика, туризм және ауыл шаруашылығы саласындағы қызметтер секторлары бойынша пікірталастарды қайта бастау мәселесін талқылады. Олар сондай-ақ ДСҰ шеңберіндегі қызметтер нарығына қол жеткізу шарттарын либералдандыру бойынша елдер қабылдаған міндеттемелер пандемиядан кейінгі кезеңде экономикалық қалпына келтіруге қалай ықпал ететіні туралы ақпаратпен бөлісуге дайын екендіктерін білдірді.

Отырыс барысында Қытай өкілі елдерге ұлттық деңгейде қызмет көрсету секторларын либералдандыру және өңірлік сауда келісімдері шеңберінде қызметтер саудасы үшін преференциялық режим құру бойынша тәжірибелерімен бөлісуді ұсынды.

Сингапур, Таиланд, Канада, ЕО, Бразилия және Ресей делегациялары ақпараттық сессиялар түрінде арнайы сессияның жұмысын жалғастыруды қолдап, өңірлік сауда келісімдері және қызмет көрсету саласын ерекшестендіру жөніндегі ұлттық шаралар бөлігінде елдермен өз тәжірибелерімен бөлісуге дайын екендіктерін атап өтті [29].

ДСҰ-ның қызметтер саудасы жөніндегі комитетінің Арнайы сессиясы ДСҰ-ның қызметтер саудасы жөніндегі Келісімі шеңберіндегі келіссөздер мәселелерін үйлестіруге жауапты болып табылады.

2018 жылдың қыркүйегінде Қазақстан 30-дан астам елдің министрлері мен мүдделі ведомстволар басшыларының және ДСҰ Бас директоры Р.Азеведоның қатысуымен "Сауданы ілгерілету және даму мақсатында инвестицияларға жәрдемдесу: Еуразиялық көзқарас" тақырыбында жоғары деңгейдегі ДСҰ форумы үшін алаңға айналды, қорытындысы бойынша сауда мен инвестицияларға жәрдемдесу жөніндегі Астана декларациясы қабылданды.

Сол күндері Астанада "Көпжақты сауда жүйесінің болашағына Еуразиялық көзқарас: ДСҰ-ға қосылу және ДСҰ ережелерінің эволюциясы" тақырыбында ДСҰ-ға қосылу жөніндегі Дөңгелек үстелдің жетінші отырысы өтті, оған 40 елдің (ТМД, Азия өңірі, Шығыс Еуропа және Таяу Шығыс елдері) министрлері мен делегацияларының басшылары қатысты.

Қазақстан 31 елден (Қытай, Корея, Түркия, Сауд Арабиясы, Малайзия, Сингапур, БАӘ, Вьетнам, Қырғызстан, Моңғолияны қоса алғанда) тұратын ДСҰ-ға мүше дамушы елдердің Азия-Тынық мұхиты тобының қызметіне белсенді қатысады.

Бұдан басқа, Қазақстан жақында ДСҰ-ға (Article XII Group) қосылған ДСҰ-ға мүше елдер тобына және 2021 жылғы наурызда ДСҰ-да құрылған теңізге шыға алмайтын дамушы елдердің бейресми тобына (РСНВМ) кіреді.

Қазақстан Әзірбайжан, Беларусь, Босния және Герцеговина, Сербия, Өзбекстан және т.б. қоса алғанда, 13 елдің ДСҰ-ға қосылу жөніндегі Жұмыс топтарының мүшесі болып табылады.

ДСҰ мүшесінің транспаренттілік жөніндегі өз міндеттемелерін орындау шеңберінде Қазақстан ДСҰ Хатшылығына нотификацияны, сондай-ақ кедендік тарифтер, тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің импорты/экспорты және т.б. бойынша өзекті статистикалық ақпаратты ұдайы ұсынады.

Қазақстанның 2020 жылы ДСҰ-ның Мемлекеттік сатып алу жөніндегі плюрилатериалдық келісіміне қосылу туралы келіссөздерді бастау туралы міндеттемесіне байланысты Қазақстан ҚР Мемлекеттік сатып алу нарығына қол жеткізу бойынша бастапқы ұсынысты (оферді) және Мемлекеттік сатып алу саласындағы жауаптарды дайындау бойынша жұмыс жүргізуде.

ҚР мемлекеттік органдарының өкілдері ДСҰ жұмыс органдарының барлық отырыстарына белсенді қатысады: ДСҰ Бас кеңесі, ДСҰ комитеттері, жұмыс және келіссөздер топтары, ДСҰ-ға мүше елдердің сауда саясатына шолулар, дауларды шешу жөніндегі орган (ДСҰ-ның 40-қа жуық органы).

Қазақстан ДСҰ ұсынатын оқыту және техникалық көмек саласындағы ДСҰ серіктесі болып табылады. Атап айтқанда, 2016 жылдан бастап Алматыдағы Халықаралық бизнес университеті (UIB) базасында Орталық және Шығыс Еуропа, Орталық Азия және Кавказ елдері үшін Сауда саясаты бойынша ДСҰ-ның Өңірлік курстары өткізілуде. Бұдан басқа, ДСҰ ұйымның тиісті сауда сарапшыларының қатысуымен ДСҰ мәселелері бойынша ҚР мемлекеттік қызметшілеріне арналған ұлттық семинарлар өткізу арқылы ұйымның жаңа мүшесі ретінде Қазақстанға техникалық көмек көрсетеді. 2018 және 2022 жылдары конкурс қорытындысы бойынша Қазақстанның екі өкілі дамушы елдердің, әсіресе қазіргі уақытта ДСҰ Хатшылығында кәсіби деңгейде ұсынылмаған елдердің жас мамандарының ДСҰ мәселелері бойынша білімі мен дағдыларын кеңейтуге бағытталған "WTO Young Professional Programme" жас мамандарға арналған ДСҰ бағдарламасының қатысушылары болды.

ДСҰ-ға кірген сәттен бастап Қазақстан ДСҰ-ның Министрлік конференцияларына (2015 және 2017 жж.) екі рет қатысты, сондай-ақ жыл сайын Давос форумы (қаңтар) және Экономикалық ынтымақтастық және даму Ұйымына мүше елдердің министрлік кездесуі (мамыр) алаңдарында өткізілетін ДСҰ-ға мүше негізгі елдердің сауда министрлерінің бейресми кездесулеріне үнемі қатысады.

2015 жылғы 15-18 желтоқсанда Найробиде (Кения) Қазақстан ДСҰ-ның 10-шы министрлік конференциясының жұмысына қатысты, оның шеңберінде ДСҰ мүшелерін бидайды жақын теңіз портына тасымалдауға экспорттық субсидияларды алып тастаған Қазақстанның үлгісін ұстануға және ауыл шаруашылығы өніміне экспорттық субсидияларды жою туралы шешім қабылдауға шақырды.

2017 жы 10-13 желтоқсанда қазақстандық делегация Буэнос-Айрес қ. (Аргентина) ДСҰ-ның 11-ші министрлік конференциясына (11-МК) қатысты.

11-МК қорытындысы бойынша көпжақты деңгейде мынадай министрлік шешімдер қабылданды:

1) электрондық трансмиссиялардан кедендік баждарды өндіріп алуға мораторийді ұзарту, электрондық коммерция бойынша жұмыс бағдарламасы;

2) ДСҰ-ның зияткерлік меншік құқықтарының сауда аспектілері бойынша міндеттемелерін бұзумен байланысты емес дауларды бастауға мораторийді ұзарту туралы (ТРИПС);

3) балық аулауға субсидиялардың жекелеген түрлеріне тыйым салу туралы келісімді қабылдау мақсатында балық аулауды субсидиялау жөніндегі келіссөздерді жалғастыру туралы;

4) ауыл шаруашылығы бойынша жұмыс бағдарламасы;

5) шағын экономикасы бар елдер бойынша жұмыс бағдарламасы.

Бұдан басқа, Қазақстан пікірлес елдер ұсынған және 11-МК барысында бекітілген ДСҰ-ның плюрилатералды министрлік мәлімдемелеріне қосылды:

1) даму мақсатында инвестицияларға жәрдемдесу бойынша;

2) электрондық сауда бойынша;

3) көрсетілетін қызметтер саудасын ішкі реттеу мәселелері бойынша;

4) микро, шағын және орта кәсіпорындарды жаһандық саудаға интеграциялау бойынша;

5) әйелдердің экономикалық құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту бойынша.

Аталған бастамаларға қатысудың арқасында Қазақстан тиісті салалардағы озық тәжірибеге қол жеткізді, сондай-ақ әлеуетті арттыру және техникалық ынтымақтастықты нығайту мүмкіндігіне ие болды. Бұл біздің елімізге ДСҰ-ның тиісті халықаралық ережелерін әзірлеуге қатысуға мүмкіндік берді.

Қазақстан 2022 жылғы 13 маусымда Женевада (Швейцария) өткен ДСҰ-ның 12-ші министрлік конференциясының (12-МК) Төрағасы және тең ұйымдастырушысы болып сайланды. Қазақстан ДСҰ-ның балық шаруашылығын, ауыл шаруашылығы пәндерін және плюрилатералды бастамаларды субсидиялау жөніндегі келісім жобасы бойынша 12-МК-де елеулі нәтижелерге қол жеткізу мақсатында даму және электрондық сауда мақсатында инвестицияларға жәрдемдесу жөніндегі ағымдағы келіссөздеріне қатысты.

2022 жылғы 17 маусымда ДСҰ-ның 12-ші министрлік конференциясы және ондағы біздің төрағалығымыз аяқталды. 20 жылдан кейін әлемдік мұхиттардың балық қорының сарқылуын болдырмауға бағытталған балық аулауды субсидиялау туралы жаңа келісім қабылданды.

2021 жылғы 2 желтоқсанда Қазақстан ДСҰ-ға мүше 67 елдің құрамында қызметтерді ішкі реттеу бойынша жаңа плюрилатералдық Ережелерді қабылдауды мақұлдады.

2020 жылғы 28 маусымда Қазақстан ДСҰ құқығы жөніндегі Консультативтік орталықтың мүшесі болды, ол сауда дауларын шешу кезінде

заң көмегін қамтамасыз етеді және мүше елдің мамандарын ДСҰ-ның барлық аспектілері бойынша тегін оқытады.

ДСҰ-ны реформалау процесін бастау туралы консенсусқа қол жеткізілді, келесідей Министрлік декларациялар қабылданды:

1) ДСҰ-ның COVID-19 пандемиясына ден қою шаралары және болашақ пандемияға дайындық туралы;

2) Азық-түлік дағдарысына ден қоюдың шұғыл шаралары туралы;

3) Азық-түлік тауарларын сатып алуды экспорттық шектеулерден босату туралы министрлік шешімдер;

4) зияткерлік меншік құқықтарының сауда аспектілері бойынша ДСҰ келісімі бойынша (ТРИПС);

5) электрондық сауда бойынша жұмыс бағдарламасы.

Ауыл шаруашылығы пәндері бойынша (дамушы елдердің принципті ұстанымдарына байланысты) ешқашан консенсусқа қол жеткізілген жоқ.

2022 жылғы 1 сәуірдегі жағдай бойынша Қазақстан жауапкер ретінде бір дауға және үшінші тарап ретінде 35 дауға қатысты. Айта кету керек, Қазақстан Республикасы болат құбырларға қатысты демпингке қарсы шаралар (Ds530) ісінде жауапкер болды, онда Украина талапкер болды. Украиналық тарап ДСҰ-ның демпингке қарсы келісімінің ережелеріне сілтеме жасай отырып, демпингке қарсы шараларға қарсы шықты. Дау консультациялар кезеңімен шектелді және аралық топ бұл іс бойынша құрылмады [30].

Ұлттық экономика министрлігінің баспасөз қызметінің мәліметінше, Қазақстанның сыртқы сауда айналымы 2022 жылы тарихи ең жоғары деңгейге - \$134,4 долларына жетті.

Сауда профициті \$34,3 доллары деңгейінде қалыптасты, бұл 2021 жылғы көрсеткіштерден 82%-ға жақсы және 2020 жылмен салыстырғанда 4 есе көп.

"Алайда, рекордтық тауар айналымына қарамастан, экспорт көлемі ең жоғары емес - \$84,4 долларын құрды. Алдыңғы 2021 жылға қарай сыртқы сату көлемі 40%-ға, ал 2020 жылға қарай 78%-ға өсті", - деп нақтылады министрлікте.

2012 жылы Brent-тің орташа жылдық бағасы бір баррель мұнай үшін \$112 белгісінде тіркелді. Бұл жолы әлемдік нарықтарға қара алтын жеткізуші Қазақстан тағы да бақытты болды, өйткені өткен жылдың қорытындысы бойынша орташа жылдық баға барреліне \$100 құрады. Ең рекордтық мән емес, бірақ Қазақстан Үкіметіне табыстар туралы есеп беру және әлеуметтік шығындарды арттыруды жалғастыру өте ыңғайлы.

Экспорт өсімінің негізгі "кінәлілері" мұнай мен металдар болып табылады. Мәселен, 2021 жылға қарай мұнай сатудан түскен табыс 51%-ға, \$46,9 млрд-қа дейін (экспорттың жалпы көлемінде 56%), мыс - 15%-ға немесе \$3,7 млрд-қа дейін, ферроқорытпалар 51%-ға, \$3,4 млрд-қа дейін, уран 95%-ға дейін яғни \$3,4 млрд-қа дейін, мыс кендері 51% - ға, \$2,4 млрд-қа дейін өсті.

Сондай-ақ, өсудің жоғары қарқынын бидай (+37%), мұнай өнімдері (+73%), көмір (2,4 есе), мырыш (+43%), күкірт (+91%) және т.б. көрсетті.

"Салыстырмалы түрде қарапайым өсу қарқынына қарамастан, Қазақстанға импорт көлемі алғаш рет 50 млрд АҚШ доллары белгісіне жетіп, 2013 жылғы рекордты жаңартты (48,8 млрд АҚШ доллары). Алдыңғы 2021 жылға қарай ҚР-ға сыртқы жеткізілім көлемі 21%-ға, ал 2020 жылға қарай 29%-ға өсті", - деп толықтырды Ұлттық экономика министрлігі.

Ведомствода түсіндірілгендей, импорттың өсуі машина жасау тауарларын әкелудің 11%-ға, \$13,2 млрд-қа дейін, көлік құралдарын әкелудің 44%-ға, \$6,5 млрд-қа дейін, тамақ өнеркәсібінің 19%-ға, \$4,4 млрд-қа дейін, химия өнеркәсібінің 27%-ға, \$4,1 млрд-қа дейін және т.б. ұлғаюымен байланысты.

"Жалпы Қазақстанның 2022 жылғы сыртқы саудадағы жетістігін мұнай мен металдардың рекордтық жоғары бағасымен байланыстыруға болады. Украинадағы дағдарысқа байланысты логистикалық проблемаларға қарамастан, қазақстандық тауарларды сату тұрақты жоғары өсу қарқынын көрсетті.

Импорттың өсуін шикізаттың қымбаттауына байланысты 2022 жылы тіркелген жоғары әлемдік инфляциямен және ковидтік шектеулермен, сондай-ақ өз қажеттіліктері үшін инвестициялық тауарлар сатып алатын ҚР аумағында инвестициялық жобаларды іске асырудың белсенді кезеңімен байланыстыруға болады", - деп қорытындылады ҚР ҰЭМ.

Біздің №1 экспорттық тауарымыз - мұнайды жеткізуде Қазақстан өткен жылы \$46,9 млрд табыс тапты, 2021 жылмен салыстырғанда қара алтынды ақшалай түрде жөнелту 50,9%-ға өсті. Елеулі, бірақ ең жоғары емес көлем: 2013 жылы Қазақстан әлемдік мұнай нарығына рекордты \$57,2 млрд жеткізген.

Қолайлы баға конъюнктурасы - өткен жылы мұнай жеткізілімдерінің жарылғыш өсуінің басты себебі. Қаңтар-ақпан айларында негізгі өндіруші елдерде мұнай өндіруді шектеуді көздейтін ОПЕК+ мегамәмілесіне байланысты мұнай баға белгілеулері өсті (АҚШ, Канада және Қытай мәмілеге қатыспайтын 10 мұнай өндіруші мемлекеттің ішінен).

Наурызда Ресей-Украина әскери қақтығысы басталғаннан кейін әлемдік нарықтарда белгісіздік күшейе түсті.

Ол 100 доллар бағамынан өткен мұнай бағамдарына әсер етті. Тамыз айынан бастап баға төмендей бастады және желтоқсан айында барреліне 81 АҚШ долларға жетті. Осылайша, қара алтынның орташа жылдық құны \$100 белгісінде тіркелді, бұл 2021 жылдың орташа мәнінен 41,7%-ға артық.

Баға өсудің жалғыз факторы. Физикалық шамада әлемдік нарыққа жеткізілімдер шамамен 1%-ға қысқарды.

Жеке кен орындары бойынша деректерсіз жиынтық өндіру динамикасын көрсететін ресми статистика жарияланды. Бұдан шығатыны, өткен жылы мұнай өндіру, оның ішінде газ конденсаты 84,1 млн тоннаға дейін төмендеді, бұл алдыңғы кезеңнен 2%-ға аз.

2022 жылы мұнай өндіру бірнеше оқиғалардың аясында құлдырады.

5 тамызда газдың ағып кетуіне байланысты Қашағанда өндірісті тоқтату туралы белгілі болды. Төрт күннен кейін жұмысты ішінара қайта бастау туралы жаңалық шықты. Қыркүйек айының соңында ҚР Энергетика министрі Болат

Ақшолақов өндірісті бұрынғы режимге қайтаруға уәде берді – тәулігіне 400 мың баррель.

Өндірісті тежеген тағы бір оқиға – Қара теңіздегі Каспий құбыр консорциумының терминалында екі шығатын айлақ құрылғыларының істен шығуы, ол арқылы біздің мұнайдың көп бөлігі өтеді.

Жеткізу географиясында шамалы өзгерістер болды: республика мұнайды Әзірбайжанға (физикалық шамадағы барлық жеткізілімдердің 0,1%), Гибралтарға (0,02%), Панамаға (0,2%) және Ұлыбританияға (1,2%) жөнелте бастады. Біздің негізгі сатып алушыларымыз болып табылмайтын елдерге жеткізілімдердің күрт өсуі байқалды: Қазақстан Израильге 1 млн тоннадан астам мұнай жеткізді (немесе 2021 жылмен салыстырғанда 142,6%-ға артық), БАӘ 305 мың тонна (+98,4%). Мұнай келісімшарттары бойынша біздің негізгі серіктестеріміз болып табылмайтын елдерге жеткізілімдердің күрт төмендеуі байқалды: Болгарияға 75,4 мың тонна жеткізілді. (немесе алдыңғы көрсеткіштен 87,8%-ға аз) және Финляндияға – 58,3 мың тонна (-84,8%).

Ірі тапсырыс берушілердің ішінен Қытай (5,3 млн тоннаға дейін немесе 47,8%-ға) және Оңтүстік Корея (5,8 млн тоннаға дейін немесе 74%-ға) көлемі айтарлықтай өсті. Голландия бағытында - соңғы жылдары кілттердің бірі – керісінше, айтарлықтай төмендеу байқалады. Нидерланды 6,1 млн тонна қазақстандық мұнай сатып алды, бұл 2021 жылғы нәтижеден 25,4%-ға аз.

ҚР №4 экспорттық тауары катодты мыс болып табылады, ол елге \$3,2 млрд әкелді, мұнаймен салыстырғанда оның сату динамикасы анағұрлым қалыпты: ақшада оң өсім 13,6%, физикалық шамада – 14,1% құрады.

Қызыл металдың әлемдік бағасы Ресей-Украина қақтығысына тез қарқынмен жауап берді. Наурызда орташа айлық баға тоннасына \$10,2 мың тарихи шыңына жетті. Шілдеде мысқа деген сұраныс төмендеді, бұл нарықтық бағаларға әсер етті және ол тоннасына 7,5 мың АҚШ доллар деңгейінде тіркелді. Желтоқсан айында бір тонна қызыл металл үшін Ресей-Украина қақтығысы, Қытайдың құрылыс секторындағы проблемалар және жаһандық рецессияны күту аясында 8,4 мың доллар баға митингі берілді, нәтижесінде 2022 жылдың қорытындысы бойынша мыстың орташа жылдық бағасы алдыңғы кезеңмен салыстырғанда 5,3% - ға төмен болды.

Әлемдік бағаның төмендеуі аясында қазақстандық компаниялар өндірісті ұлғайтты. Есепті кезеңде тазартылған және қоспаланбаған мысты балқыту 12,7%-ға өсті. Сондай-ақ мыс кенін өндіру 10,2%-ға және концентрат өндіру 16,4%-ға өсті.

Жетістіктерге жаңа өндірістер арқылы қол жеткізілді. Олардың ішіндегі ең ірісі – Ақтоғайдағы сульфидті кенді қайта өңдеу жөніндегі екінші байыту фабрикасы, ол КБК қуатын екі есеге арттырды (50 млн тонна). Өткен жылдың қараша айында KAZ Minerals үш тоқсанды қорытындылады. Мәселен, Ақтоғайда мыс өндірісі 167,8 мың тоннаға дейін өсіп, 2021 жылдың сәйкес кезеңіне 64%-ын құрады.

Қазақстандық Қызыл металдың негізгі нарықтарының географиясы бір елге кеңейді. Қытай (физикалық шамадағы барлық жеткізілімдердің 70,3%),

БАӘ (18,9%) және Түркия (4,9%) 2021 жылы біздің мысты сатып алған негізгі елдер болды. Өткен жылдың қорытындысы бойынша топ-3 құрамы өзгерді: Қытай (71,9%), Грузия (11,4%) және Түркия (6,6%).

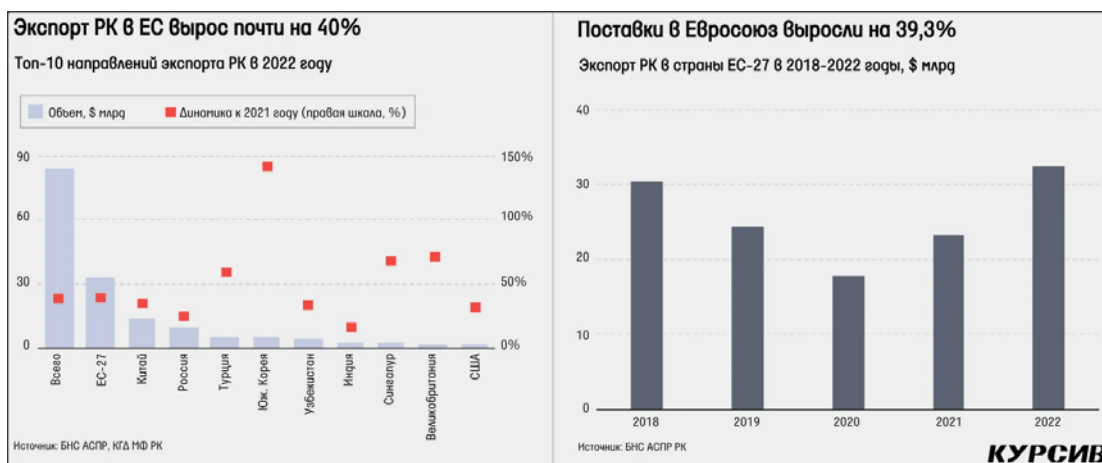
Үштікті уран жабады. Бұл өнімнің экспорты елге \$2,6 млрд әкелді, бұл 2021 жылғы нәтижеден 49,6%-ға артық. Жоғары динамика баға факторынан туындайды. "Қазатомөнеркәсіп" ұлттық компаниясы қаңтар айында 2022 жылғы операциялық нәтижелерді шығарды. Құжаттан компаниялар тобы бойынша өндіріс (-3%) және сату көлемі (-1%) төмендегені шығады. Бірақ сатудың орташа бағасы айтарлықтай өсті: бір фунт уран оксиді үшін \$33,1-ден \$43,5-ке дейін.

Көлемі шамамен 75%-ға жететін барлық он негізгі экспорттық тауарлар оң динамиканы көрсетті. Жоғарыда айтылғандардан басқа, олар мыс кендері (+47,3%), феррохром (+36,6%), бидай (+36,4%), табиғи газ (+9,1%), мұнай майлары (+66,1%), күкірт (+74,4%) және легирленбеген мырыш (+11,1%).

2022 жылдың қорытындысы бойынша он негізгі экспорттық тауар темір рудасынан (2021 жылдың қорытындысы бойынша сегізінші орында) және шикі күмістен (10-шы орында) кеткен. Өткен жылдың қорытындысы бойынша жаңадан келгендер - күкірт және легирленбеген мырыш.

Негізгі серіктестердің үштігі өзгеріссіз қалады. Онда қазақстандық тауарларды \$32,4 млрд сатып алған Еуропалық Одақ, Қытай – \$13,2 млрд және Ресей – \$8,8 млрд бар.

Еуропалық Одақ - негізгі бағыт, негізінен ол бойынша біздің мұнай жөнелтіледі. Талданған кезеңде ЕО-27-ге мұнай экспорты осы бағыттағы барлық ақша ағындарының 86%-ын құрады. Мұнай келісімшарттарында Қазақстан \$27,9 млрд табыс тапты, бұл 2021 жылғы нәтижеден 35,9%-ға артық. Бірақ физикалық шамалар бойынша жеткізілім статистикасы жағымды көріністі бұзады - 11,8% немесе 5,2 миллион тоннаға төмендеу байқалады (4-сурет).

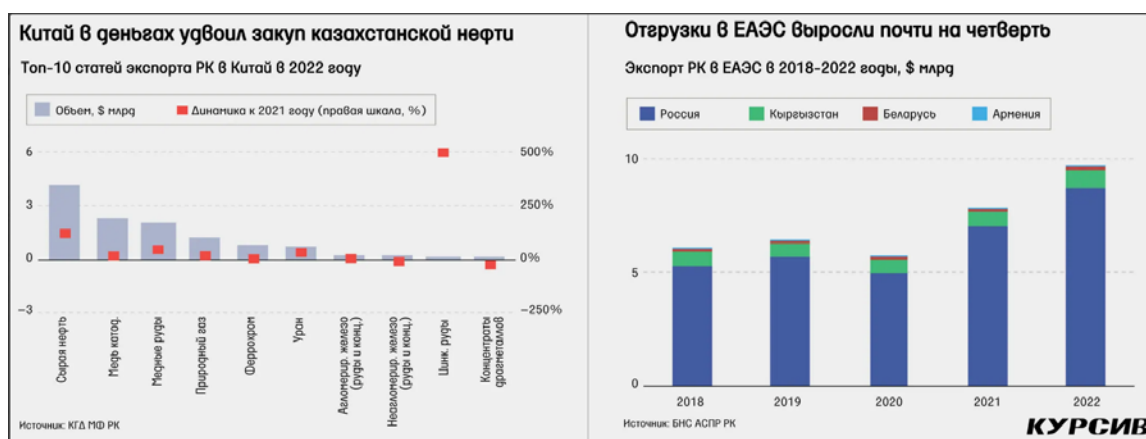
4-сурет. Қазақстан экспортының динамикасы

Еуро аймақтан қазақстандық мұнайды физикалық шамада сатып алуды қысқартқан елдер арасында: Болгария (-87,8%), Греция (-18,2), Испания (-14,9%), Литва (-19,6%), Мальта (-44,8%), Нидерланды (-25,4%), Польша (-

7,3%), Финляндия (-84,8%), Франция (-18,1%) және Хорватия (-57,9%). Бұл елдер бойынша шығындардың жалпы көлемі 5,8 млн тоннаны құрады.

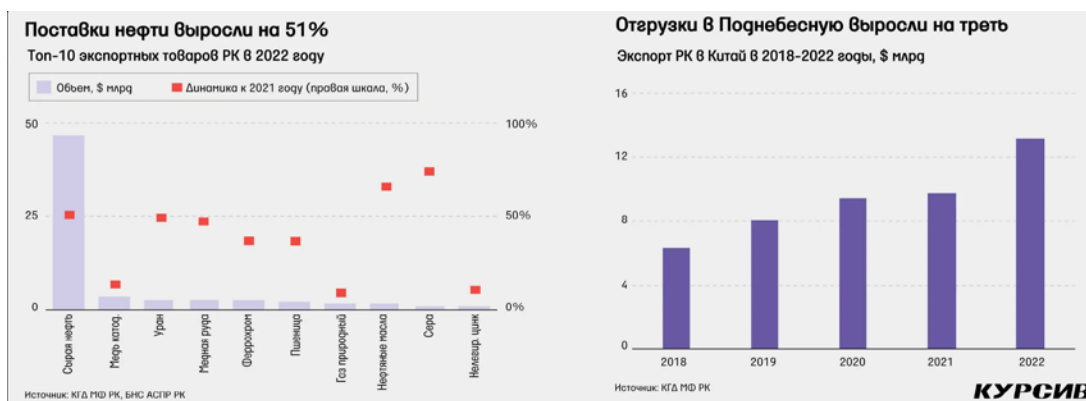
ЕО-27дан тек үш ел – Германия (+29,8%), Италия (+1,7%) және Румыния (+8,8%) жеткізілім көлемін нақты есептеумен ұлғайтты, бірақ барлығы 625,9 мың тоннаға артты.

Босаған көлемнің негізгі бөлігі Азия бағытында, бірінші кезекте Оңтүстік Кореяға (+2,4 млн тонна) және Қытайға (+1,7 млн тонна) кетті. Қосымша көлем қара алтынның Қытайға алғашқы 10 жеткізілімінде бірінші орынға көтерілуіне көмектесті (2021 жылдың қорытындысы бойынша мұнай екінші орында болды).

5-сурет. Қазақстанның 2022 жылғы Қытайға экспорты

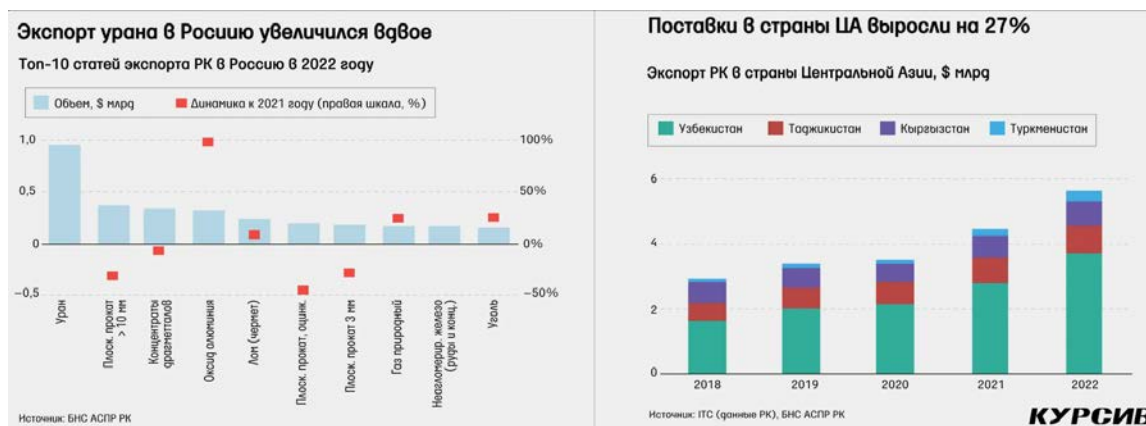
Осылайша, Қазақстан Қытайға мұнай экспортынан шамамен \$4,1 млрд (+120,5%) табыс тапты. Басқа дәстүрлі тауар позицияларының ішінен Аспан асты елі катодты мысты 15,4%-ға (\$2,3 млрд-қа дейін), мыс кендерін – 40,5%-ға (\$2 млрд-тан сәл астам), табиғи газды - 13,6%-ға (\$1,2 млрд-қа дейін), феррохромды - 3,4%-ға (\$775 млн-ға дейін), уран – 30,5%-ға (\$760 млн-ға дейін), агломерленген темір - 5,4%-ға (\$242 млн-ға дейін). Мырыш кендерінің рекордтық динамикасы, жеткізілім бірден 493,9%-ға немесе \$186 миллионға дейін өсті (6-сурет).

6-сурет. Қытайға мұнай экспорт көлемінің динамикасы

Он позицияның екеуі ғана теріс динамиканы көрсетті: көміртектенбеген темір (-7,5%) және бағалы металл концентраттары (-24,5%).

Ресей - Қазақстан үшін үшінші ірі экспорттық нарық. Ресей бағытында біз 8,8 миллиард АҚШ доллар жинадық, бұл алдыңғы кезеңнен тоқсанға көп. Ресейдегі санкциялардан туындаған экономикалық проблемаларға қарамастан (Росстат Ресей Федерациясы экономикасының құлдырауын 2,1%-ға бағалайды), кейбір тауарлық позициялар бойынша жөнелту оң динамиканы көрсетті.

7-сурет. Қазақстан уран экспортының динамикасы

Уран Ресей бағытындағы негізгі 10 тауардың ішінде бірінші орында.

2022 жылы Қазақстан Ресейге уранды \$946,6 млн-ға жөнелтті, бұл 2021 жылдың қорытындысынан 100,3%-ға артық. Алюминий оксиді - бұл плюс кезеңін жауып тастаған тағы бір тауар позициясы: жеткізілім 326,4 миллион АҚШ долларға жетті, бұл базистік кезеңнің қорытындысына 99,2% қосты.

2022 жылғы 17 маусымда Қазақстанның төрағалығымен Дүниежүзілік сауда ұйымына мүше мемлекеттер министрлерінің 12-конференциясы өтті. Жиын қорытындысы бойынша халықаралық сауда саласында аса маңызды шешімдер топтамасы қабылданды. Осы ретте бірқатар келісімдер бойынша келіссөздер ондаған жылға созылды.

ДСҰ-ға бар-жоғы жеті жыл бұрын ғана кірген Қазақстан – Министрлер конференциясына төрағалық еткен ең жас ел. ДСҰ-ның жоғары басқарушы органын Ұйымға осы институт құрылғаннан кейін кірген және теңізге шығатын жолы жоқ Еуразия аймағының елі тарихта алғаш рет басқарды.

Қазақстанның табысты төрағалық етуіне жоғары деңгейдегі тұрақты байланыстар ықпал етті. Жиын барысында 12-конференцияның күн тәртібіндегі мәселелер мен оны дайындауға көбірек көңіл бөлінді.

Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев ДСҰ Бас директоры Нгози Оконджо-Ивеаламен жүргізген келіссөз барысында Қазақстанның ДСҰ аясындағы ынтымақтастығының стратегиялық маңызын және еліміздің ДСҰ келіссөздер күн тәртібіндегі шешілмеген барлық мәселені реттеуге сындарлы үлес қосуға әзір екенін бірнеше рет атап өтті.

Министрлер көрсетілетін цифрлық қызметтер мен өнімдерді, әсіресе пандемия және экономиканы қалпына келтіру кезеңінде дамытудың

маңыздылығын мойындай отырып, Электрондық сауда жөніндегі жұмыс бағдарламасын іске асыруды жалғастыруға және электрондық транзакциялар кезінде кедендік баждарды алу мораторийін ДСҰ-ның келесі министрлік конференциясына дейін ұзартуға келісті. Бұл шешім бизнес пен тұтынушылар үшін айқындылық пен болжамдылықты қамтамасыз етеді, сондай-ақ цифрлық экономиканы дамытудың артықшылықтарын көрсетуге септігін тигізеді.

ДСҰ Бас директоры министрлердің 12-конференциясында сөйлеген қорытынды сөзінде сауда қазіргі дағдарыстарды шешудің бір бөлігі екенін және қол жеткізілген келісімдер топтамасы ДСҰ-ға мүше елдердің геосаяси жарылыстарды еңсеру, әлем қоғамдастығының проблемаларына ден қою, экологиялық проблемаларды шешу және ауқымды әлеуметтік-экономикалық интеграцияға жәрдемдесу үшін бірігуге қабілетті екенін көрсеткенін атап өтті.

Бұрын-соңды болмаған шешімдер саны ДСҰ-ға мүше мемлекеттер министрлерінің 12-конференциясының ерекшелігі болып табылады. Бұл ДСҰ-ның халықаралық сауда қағидаларын әзірлеу және реттеу жөніндегі жалғыз көпжақты алаң болып қала беретінін, сондай-ақ аса өзекті жаһандық проблемаларды шешуде маңызды рөл атқаратынын білдіреді.

Қазақстан Республикасы Президенті Әкімшілігі Басшысының бірінші орынбасары Тимур Сүлейменов аталған 12-конференцияға төраға болды.

ДСҰ Бас директоры Нгози Оконджо-Ивеала Қазақстанның төрағалығына жоғары баға беріп, Конференцияға дайындық аясындағы жемісті ынтымақтастығы, сондай-ақ коронавирус пандемиясына байланысты осы жаһандық іс-шараны Нұр-Сұлтаннан Женеваға ауыстыруды қоса алғанда, түрлі сын-қатерлерді еңсерудегі шеберлігі мен ептілігі үшін еліміздің басшылығы мен Үкіметіне ризашылығын білдірді.

Конференция қорытындысы бойынша ДСҰ-ға мүше 164 елдің сауда министрлері заңсыз, хабарланбайтын және реттелмейтін балық кәсіпшілігіне ықпал ететін субсидияларға тыйым салу туралы тарихи келісімді қабылдады. Бұл келісім азық-түлік қауіпсіздігі мен жұмыс орындары тұрғысынан балық аулауға тәуелді қоғамдастықтар үшін тіршілік ету құралын сақтау мақсатында балықты шамадан тыс аулауды шектеуге бағытталған [31].

ДСҰ-ға мүше мемлекеттер министрлерінің 12-конференциясында қабылданған қауіпсіз әрі тиімді вакциналарды өндіру, дамушы және нашар дамыған елдерге вакциналар беруді кеңейту жөніндегі зияткерлік меншік құқықтарын шектеу мүмкіндігі туралы шешім COVID-19 пандемиясының алдын алу, оны емдеу немесе таралуын тежеу үшін үлкен маңызға ие.

Азық-түлік бағасының өсуіне байланысты кедей елдердің халқын тамақ өнімдерімен қамтамасыз ету үшін БҰҰ Дүниежүзілік азық-түлік бағдарламасы аясында көрсетілетін азық-түлік көмегін экспорттық тыйымдардан немесе шектеулерден шығарып алу туралы шешім қабылданды [32].

Қазақстан Женевада Дүниежүзілік сауда ұйымы жанынан тұрақты өкілдік ашты. "Тұрақты өкілдіктің ашылуы халықаралық сауданың түйінді мәселелері бойынша еліміздің ұстанымын күшейтуге ықпал етеді және ЕАЭО-ға мүше елдер мен теңізге шыға алмайтын басқа да дамушы елдер, соның ішінде ДСҰ

жұмысына толыққанды қатысу үшін ресурстары жоқ Орталық Азия мемлекеттері үшін дауысты қамтамасыз етеді", - делінген ҚР Премьер-министрдің түсіндірме жазбасында [33].

Қазақстанның әлемдік экономикаға интеграциясы саласындағы тұрақты прогресс оның экспорты географиясының кеңеюімен қоса жүреді. Қазақстандық өнім әлемнің 117 еліне экспортталады. 2015 жылы Қазақстан 204 елдің арасында әлемдік экспорт көлемінің тиісінше 0,28 % үлесімен 50-орын, 2016 жылы 0,23 % үлесімен 52-орын алды.

Экспорттық себеттің географиялық құрылымында 6 ел басымдыққа ие (Италия, Қытай, Нидерланды, Ресей, Франция, Швейцария), соңғы 10 жылда оларға тауар экспортының жалпы көлемінен шамамен 63 % экспортталды.

Қазақстандық тауарлар мен көрсетілген қызметтер экспорты 2012 жылы шарықтау шегіне жетіп, 91,3 млрд. АҚШ долларын құрады.

Қазақстандық экспорттың құрылымында мұнай мен газ конденсатының басым болуына байланысты оның құны құбылмалылығымен ерекшеленеді және көмірсутегі шикізатының бағаларымен сәйкес келеді.

Мәселен, 2015 жылы қазақстандық экспорттың құны 2014 жылмен салыстырғанда, 42 %-ға түсіп кетті. Экспорттың осылайша күрт төмендеуі дағдарысты 2009 жылы ғана байқалған болатын.

2016 жылы экспорт өзінің төмендеуін жалғастырды және оның көлемі 2007 жылғы деңгейден төмен түсіп кетті. Негізгі себебі Қазақстанның экспорт себетінің елеулі үлесін алатын тауар позициялары (мұнай, мыс, кендер) бағасының жүйелі түрде төмендеуі болып табылады.

2016 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстанның ЖІӨ-дегі тауарлар мен көрсетілетін қызметтер экспортының үлесі 32%-ды құрады, бұл көптеген ірі дамыған және дамушы экономикалардың ұқсас көрсеткіштерінен жоғары.

Бұл қазақстандық экономиканың жоғары ашықтық дәрежесін көрсетеді және сонымен бірге экспорттың құрылымына байланысты қатерлерге едәуір сезімталдықты айғақтайды. Жеткілікті әртараптандырылмаған экспорт себеті ел экономикасына теріс ықпал ететін елеулі баға соққысына жағдай жасайды.

Қазақстанның шикізаттық экспорты негізінен 3 ірі тауар тобынан тұрады:

- минералды отын, мұнай және оны айдау өнімдері, битуминоздық заттар, минералды балауыз - 88 %;
- кендер, шлак және күл – 5 %;
- дақылдар – 3,4%;
- қалғандары – 3,6 %.

10 жыл ішінде қазақстандық өнім экспортындағы минералды отын, мұнай және оны айдау өнімдерінің ең көп үлес салмағы Италияға (25,6 %), Қытайға (11,4 %), Нидерландыға (10,2 %) және Францияға (9,4%) тиесілі.

Дүниежүзілік сауда ұйымы мен Халықаралық экономикалық ұйымдар жанындағы Қазақстан Республикасының Тұрақты өкілі Жанар Айтжан Жапонияның ДСҰ-дағы сауда саясатына 15 шолу барысындағы сөзінде Қазақстан мен Жапония арасындағы тығыз экономикалық байланыстарды ерекше атап өтті. Ол елдеріміз арасындағы өзара тауар айналымы тұрақты

өсімді көрсетуді жалғастырып, 2022 жылдың қорытындысы бойынша 1,9 млрд АҚШ долларын құрап, 2021 жылмен салыстырғанда 70%-ға өскенін атап өтті.

ҚР Тұрақты өкілі жаңа цифрлық нарықты құруға, инновациялық экожүйені құруға, қоршаған ортаның жаһандық сын-қатерлеріне жауап ретінде бизнес-ортаның дамуын жеделдетуге бағытталған Жапонияның өршіл және негізгі сауда-экономикалық реформаларына жоғары баға берді.

Қазақстан өкілі сондай-ақ ДСҰ-ға мүше елдердің назарын ауыл шаруашылығы, электрондық сауда, инвестицияларға жәрдемдесу, қызмет көрсету саласындағы ішкі реттеу, шағын және орта кәсіпорындардың саудаға қатысуы үшін кедергілерді жою және т.б. жөніндегі ұйымның келіссөздеріне Жапонияның белсенді және сындарлы қатысуына аударды.

Сонымен қатар, Ж.Айтжан бәсекеге қабілеттілікті арттыру және елдің сауда режимін нығайту мақсатында ауыл шаруашылығын либераландыру мәселелерін қоса алғанда, Жапония қолданатын кейбір сауда шараларын жақсарту бойынша нақты ұсынымдар ұсынды [34].

ДСҰ және халықаралық экономикалық ұйымдар жанындағы Қазақстан Республикасының Тұрақты өкілі Жанар Айтжан АҚШ-тың ДСҰ-дағы сауда саясатының он бесінші шолуы барысында сөз сөйледі.

Өз сөзінде Тұрақты өкіл Ж.Айтжан Қазақстан мен АҚШ арасындағы экономикалық қатынастардың жоғары деңгейін ерекше атап өтті. Атап айтқанда, ол Қазақстан мен АҚШ арасындағы өзара тауар айналымының тұрақты өсімін және 2022 жылдың 10 айының қорытындысы бойынша 2,8 млрд АҚШ долларын құрап, 2021 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда 46%-ға ұлғайғанын айта кетті.

АҚШ еліміздің 2 ірі инвесторы болып табылады және АҚШ компаниялары тарапынан ел экономикасына тікелей инвестициялар көлемі соңғы 30 жылда 60 млрд АҚШ долларынан асты. Қазақстанда американдық капиталдың қатысуымен 500-ден астам компания табысты жұмыс істейді.

Сонымен бірге, Тұрақты өкіл Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы қыркүйекте АҚШ-қа сапары барысында американдық бизнес өкілдерімен вакциналар мен медициналық жабдықтар өндірісін оқшаулау, цифрландыру, электр энергиясын өндіру объектілерін дамыту және т.б. бойынша бірқатар жаңа инвестициялық жобаларды іске асыру туралы уағдаластыққа қол жеткізілгенін айтты.

Ж.Айтжан сондай-ақ сауда рәсімдерін жеңілдетуге, кедендік рәсімдерді жаңғыртуға, «Бірінғай терезе» жүйесін дамытуға, зияткерлік меншік құқықтарын бұзу фактілерінің санын азайтуға және т.б. бағытталған АҚШ экономикалық саясатының түрлі салаларында жүргізіліп жатқан негізгі реформаларды жоғары бағалады.

Сонымен қатар, Қазақстан өкілі АҚШ тарапынан Преференциялардың бас жүйесінің бағдарламасын қолдануды қайта бастау және қазақстандық тауарларға қатысты қолданыстағы сауда шараларын жою, сондай-ақ болат пен алюминийге импорттық баждардың жоғары деңгейін төмендету сияқты екіжақты сауданың өзекті мәселелерін қозғады.

Ж.Айтжан АҚШ әлемдегі ірі экономика бола отырып, ДСҰ шеңберіндегі ағымдағы келіссөздерді белсенді түрде ілгерілетуді және ДСҰ органының дауларды шешу жөніндегі жұмысын қалпына келтіру контекстінде көпжақты сауда жүйесінің қағидаларын нығайтуды жалғастыратынына үміт білдірді.

Жалпы, іс-шара барысында ДСҰ-ға мүше 50-ден астам елдің делегацияларының басшылары сөз сөйледі, бұл Ұйым шеңберінде сауда саясатын мониторингтеу мен шолудың маңыздылығын көрсетеді [35].

2.2. Қазақстанның ДСҰ-ға қатысуы: проблемалары мен жаңа мүмкіндіктері

Ең алдымен, Қазақстанның ДСҰ-ға қосылу жөніндегі келіссөздер кезеңдері ұйым тарихындағы бірегей келіссөздер процестерінің бірі болып саналатынын атап өту маңызды. Біздің тәжірибеміздің бірегейлігі - Қазақстан ДСҰ-ға кірер алдында Кеден одағының (КО) мүшесі болды. Әлемдік тәжірибеде мұндай интеграциялық форманы құрудың белгілі бір ережелері бар. Әдетте, ДСҰ-ға қатысушы елдер бірігіп, Кеден одағын құрады. Біздің ел жағдайында кері жағдай болды: Қазақстан алдымен КО мүшесі болды, содан кейін ДСҰ-ға кірді. Осыған байланысты соңғы 3 жылда халықаралық ұйымға кірер алдында Қазақстан өкілдері КО және ДСҰ шеңберіндегі ережелер мен міндеттемелерді үйлестіру бойынша жұмыс жүргізді. Атап айтқанда, ҚР 50-ден астам заңнамалық актілеріне техникалық реттеу, санитарлық және фитосанитарлық шаралар саласында өзгерістер енгізілді, сондай-ақ КО шеңберінде қабылданған 10 келісімге өзгерістер енгізілді.

Бұл ретте ҚР Ұлттық экономика министрлігі Сыртқы сауда қызметін дамыту департаментінің директоры Жанель Кушукова Қазақстан үшін ДСҰ-ға кіру елдің қолданыстағы сыртқы сауда саясатына үлкен қайшылықтар әкелмегенін атап өтті: "2010 жылдан бастап біз Кеден одағына қатысушылармыз, 2015 жылдан бастап Еуразиялық экономикалық одақта - бұл халықаралық келісімдер, егер олар сыртқы сауда саласына қатысты болса, сондай-ақ өзгертілді сауда ұйымының шарттарына сәйкес, біздің ДСҰ-ға көшуіміз сыртқы экономикалық қызметтің барлық қатысушылары үшін біркелкі және аз ауыратындай болуы. 2010-2012 жылдардан бастап біздің сыртқы экономикалық қызметтің қатысушылары ДСҰ де-юре жағдайында болды, біз ұйым қабылдаған ережелерді орындадық және жұмыс істедік. Қазақстанның ДСҰ-ға қосылуы туралы ресми түрде қол қойылғаннан кейін мұндай табиғаттан тыс ештеңе болған жоқ. Шетелдік тауарлардың ағыны болған жоқ - бәрі нарық айтқандай жұмыс істейді" [36].

Тұтастай алғанда, Қазақстанның ДСҰ-ға кіруі және оның шеңберінде қабылданып жатқан шаралар елге тауарлар мен қызметтердің әлемдік нарықтарына қол жеткізудің қолайлы жағдайларын алуға, дауларды шешу тетігіне қол жеткізу арқылы саудадағы кемсітушілікті жоюды қолдауға, сондай-ақ шетелдік инвестициялар ағыны үшін қосымша серпін алуға мүмкіндік берді. Қарапайым тұтынушылар үшін жаңа жеткізушілердің келуі және отандық

өндірушілер арасындағы бәсекелестіктің күшеюі есебінен тауарлар мен қызметтерді таңдаудың кең ауқымына қол жетімділік ашылады.

ДСҰ-ға қатысудың маңызды артықшылықтарына қарамастан, жақында әлемнің жетекші экономикалық ойыншыларының әртүрлі сауда шектеулерін енгізуді ескере отырып, **ұйым жұмысының тиімділігі** және оның елдер арасындағы **сауда дауларын шешудегі рөлі** туралы мәселе жиі туындайды.

Экономист, Стратегиялық бастамалар орталығының Астана экономикалық форумындағы аға серіктесі Олжас Құдайбергенов 2018 жылғы мамырда әлемде соңғы 10 жылда жаһандық экономиканың көшбасшы елдерінің сыртқы **сауда саясатының протекционизм жағына** қарай өзгеру үрдісі байқалғанына назар аударды. Атап айтқанда, әлемнің жетекші экономикалары сауда кедергілерін көбірек қолдана бастады. Мысалы, ДСҰ мәліметтері бойынша, бүгінгі таңда Оңтүстік Кореяда 306 сауда шектеулері бар, Қытайда-269, Швейцарияда – 127. Болашақта бұл елдерде елдердің келтірілген тәртібіне сәйкес 1247, 2161 және 292 сауда шектеулерін бастау көзделеді. Сауда кедергілерінің ең көп саны ауыл шаруашылығы және химия салаларында байқалады. Сонымен қатар, санкциялар саны мен ауқымы артып келеді, бұл тек санкциялық кәсіпорындары бар елдерге ғана емес, сонымен қатар олардың тұрақты сауда серіктестеріне де кері әсер етеді [37].

Әлемдік саудадағы мұндай үрдістер **ДСҰ-ның қолданыстағы моделінің тиімділігінің жеткіліксіздігін және оны реформалау қажеттілігін көрсетеді**. Сонымен, жақында Еуропалық Комиссия (ЕК) Еуропалық одақтың ДСҰ реформасына бірыңғай көзқарасы туралы құжатты жариялады.

"Соңғы онжылдықтарда көпжақты сауда жүйесі бүкіл әлем бойынша компаниялардың жұмыс істеуі үшін тұрақты, болжамды және тиімді негізді қамтамасыз етті, көптеген елдердің экономикасының тез өсуіне көмектесті. Алайда, бұл жетістікке қарамастан, ол тез өзгертін әлемдік экономикаға жеткілікті түрде бейімделе алмады. Әлем өзгерді, ДСҰ – жоқ", - делінген ЕК хабарламасында сауда мәселелері жөніндегі комиссия мүшесі Сесилия Мальмстремнің сөздері.

Ұқсас көзқарасты басқа сарапшылар да айтады. Markets жетекші талдаушысы Артем Деев бүгінгі таңда қатысушы елдер арасындағы сауда даулары ұйымның араласуының арқасында әрдайым шешілмейтінін атап өтті: "ДСҰ-ға кіру Қазақстан мен Ресей үшін өте кеш болды, ұйымда қайшылықтар белсенді түрде өсіп, мүшелер арасындағы даулар мен сот процестері әдеттегідей болды. Бір қызығы, мұндай даулардың көпшілігі ДСҰ шеңберінде де шешілді, ұйымнан тыс жерлерде де сәтті шешілді, іс жүзінде тараптардың өзара келіссөздері және басқаға беру талаптарын айырбастау барысында сотқа дейінгі кезең ұйым ішіндегі дауларды шешу шеңберіндегі келісу рәсімдерінің бөлігі болып табылады".

Алексей Калачев, "ФИНАМ" ақ сарапшы талдаушысы: "ДСҰ ережелерін бұзу осы ұйымның ыдырауына қауіп төндіреді. Оның қызметін тоқтату немесе одан шығу экономикалық байланыстарды айтарлықтай қайта құруды қажет етеді және айтарлықтай шығындарға әкелуі мүмкін. Өкінішке орай, АҚШ

президентінің сауда соғыстарының қаупі ДСҰ-ны қиын жағдайға душар етеді, өйткені қазіргі жағдай ұйым мүшелерінің құқықтарын нақты қорғаудың мүмкін еместігін көрсетеді".

Егер сараптамалық пікірлерді қорытындылайтын болсақ, онда әлемдегі протекционизм мен оқшаулану шараларының өсуінің алғышарттарын көруге болады. Мұндай жағдайларда ДСҰ-ның әлемдік саудадағы жалпы "ойын ережелерін" сақтау үшін өз жұмысында құрылымдық реформалар жүргізу қажет. Мұндай шаралар ұйым мүшелерінің өз міндеттемелерін мүлтіксіз орындауын бақылайтын орган ретінде ұйымды одан әрі күшейту, сондай-ақ Ұйым шеңберінде дауларды шешу кезінде пәрменді шараларды қолдану болуы мүмкін. Әлемдік экономикадағы осы сын-тегеуріндерге қарамастан, бүгінгі таңда Қазақстан үшін ДСҰ-ның толыққанды қатысушысы болу орынды болып қалуда, өйткені мүшелік елге ұйымның ережелері мен міндеттемелерін ғана емес, сонымен бірге қорғалуға жататын және басқа елдермен екіжақты сауда қатынастары кезінде өзіндік кепіл бола алатын жалпы құқықтарды береді [38].

Қазақстан Республикасының сауда және интеграция министрі Бақыт Сұлтановтың айтуынша, бүгінгі шындық бізге ұйымды "қайта жүктеу" қажет.

"ДСҰ - болжамды және қауіпсіз әлемдік сауданы реттеу мен дамытуды қамтамасыз ететін бірегей және маңызды алаң. Сондықтан Қазақстан ДСҰ-ға мүше басқа елдермен бірге көпжақты **сауда жүйесін реформалау** жөніндегі бастамаларға белсенді қатысады. Қазақстан ДСҰ-ның салыстырмалы түрде жаңа қатысушысы болғанына қарамастан, біз жаңа бастамаларға белсенді қатысуымыз және дұрыс сыртқы сауда саясаты есебінен ДСҰ мүшелерінің сеніміне ие болдық. Қазақстанның ДСҰ-ның сауда және қоршаған орта жөніндегі Комитетіндегі, ДСҰ-ның қызметтер саудасы жөніндегі Кеңесінің арнайы сессиясындағы төрағалығы, сондай-ақ ДСҰ мүшелерінің келесі жылы өтетін ДСҰ-ның 12-ші министрлік конференциясында еліміздің төрағалығы туралы шешімі маңызды нәтижелер деп атауға болады. Менің ойымша, біздің төрағалығымызбен осы маңызды іс-шараны өткізу, онда әлемдік сауда үшін бетбұрыс шешімдер қабылданады – бұл Қазақстанға деген үлкен сенім белгісі", - деп қорытындылады Бақыт Сұлтанов [38].

2019 жылдың қазан айында ДСҰ-ға мүшеліктің кейбір алдын-ала қорытындылары Сауда және интеграция министрлігін "Капитал" іскерлік ақпарат орталығына егжей-тегжейлі түсініктеме беру арқылы шығаруға тырысты: "ДСҰ-ға кірген кезде Қазақстан әлемнің 160-тан астам елінен тауарлар жеткізу үшін нарық ашты. Импорт құрылымының серпіні ДСҰ-ға мүше мемлекеттердің ҚР импортының жалпы көлеміндегі үлесі 95%-ды құрайтынын көрсетеді. Сауда ұйымына кіргенге дейін көрсеткіш 95-97% деңгейінде болды. Демек, импорттық тауарлардың үлесі, керісінше, азайды.

Қазақстан қазірдің өзінде төртінші жыл ДСҰ мүшесі болып табылады және бүгінгі күні ел үшін сауда және қызмет көрсету саласында бірқатар өтпелі кезеңдер жұмыс істейді, осы кезеңнен кейін тұтынушы республиканың сауда ұйымына кіруінің толық әсерін сезіне алады.

Қазақстандық тауарлардың ДСҰ-ға мүше елдердің нарықтарына кіруіне кедергілерді алып тастау есебінен экспортқа бағдарланған отандық кәсіпорындар ДСҰ-ға кіруден бірінші артықшылықтарға ие болады. Қазақстанның ДСҰ-ға мүшелігінің айқын бенефициары ауыл шаруашылығы болады. Отандық ауыл шаруашылығын қолдаудың рұқсат етілген деңгейлері бойынша қол жеткізілген уағдаластықтар азық-түліктің базалық түрлерінің нарығын жеткілікті жоғары тарифтік қорғаумен бірге отандық агроөнеркәсіптік кешенді жаңғырту бағдарламаларын аяқтауға және экспортты дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, орта мерзімді перспективада ел ДСҰ-ны әлемдік азық-түлік нарықтарын ашу тетігі ретінде пайдалана отырып, қазақстандық азық-түлік экспортын ұлғайта алады.

Жалпы, ДСҰ сауданы либераландыру мен транспаренттілікті білдіреді. ДСҰ шеңберінде импорттық баждар белгілі бір деңгейге төмендейді және Қазақстанның ДСҰ-ға мүше мемлекеттермен сауда көлемінің ұлғаюы күтілуде. Алайда, ДСҰ-ға кіргенге дейін және одан кейін де Қазақстанның сыртқы саудасындағы ДСҰ елдерінің үлес салмағы 95-96 пайызды құрайды. Демек, ДСҰ Қазақстан үшін сауда бөлігінде ешқандай әсер көрсеткен жоқ, бірақ бұған да түсініктеме бар – бұл ЕО елінің сыртқы саудасының барлық серпінін қалыптастыратын ДСҰ мүшелерінің саны (164 ел)" [39].

Қазақстан ДСҰ-ның толыққанды мүшесі ретінде алғашқы қадамдарын жасағанына қарамастан, осы ұйымға мүше болудан Қазақстан экономикасы үшін **үш маңызды артықшылықтына** келесіні жатқызуға болады.

Біріншіден, біздің бизнесіміз болжамды экспорт жағдайында жұмыс істейді. ДСҰ мүшелері баждарды ДСҰ шеңберіндегі байланысты міндеттемелерден кенеттен көтере алмайды, тарифтік емес кедергілер жасай алмайды, экспорттаушыларымыздың қаржылық шығындарына әкелуі мүмкін негізсіз шектеулер енгізе алмайды. Сауданы қозғайтын кез келген өзгерістер басқа елдерге уақтылы хабарлау кезінде енгізілуі тиіс. Қазақстанның сыртқы сауда саясатының болжамдылығы еліміздің инвестициялық ахуалын жақсарту үшін де маңызды.

Екіншіден, ұйымның ережелері кемсітпеу принципіне негізделген. Біздің экспорттық нарықтардағы бизнесіміз ДСҰ-ға мүше басқа елдердің бизнесі сияқты сауданы жүргізу шарттарын, тіпті жергілікті кәсіпкерлерге берілетін шарттардан да жаман емес шарттарды алады.

Тағы бір артықшылығы - Қазақстан басқа елдердің сауда саясатына әсер етуі мүмкін. Қазақстан ДСҰ-ның басқа мүшелерінің заң жобаларына түсініктеме бере алады, консультациялар жүргізе алады, сол арқылы қазақстандық тауарлар, жұмыстар мен қызметтер үшін ықтимал жағымсыз әсерлерді алдын ала жоя алады. Сонымен, бізде ДСҰ-ға мүше басқа елдердің протекционистік шараларын қадағалауға толық құқығымыз бар және егер олар ДСҰ ережелеріне сәйкес келмесе, онда мұндай шараларды ұйымның алаңына, оның ішінде дауларды шешу тетігі (ДСҰ соты) арқылы шығара аламыз.

Қазақстанның ДСҰ-ға кіруінің кемшіліктеріне мыналар жатады:

1) әлемдік нарықта Қазақстан негізінен шикізатпен ұсынылған, жоғары технологиялық тауарлар экспортының көлемі мен номенклатурасы аз.

2) ДСҰ-ға мүшелік шағын бизнесті өзі игерген экономика секторларынан шеттетуі мүмкін:

- импорттық баждарды жою,
- мемлекеттік субсидияларды қысқарту.

Сондай-ақ, автоқұрастырушылардың, дәрі-дәрмек, жиһаз, тоқыма, киім өндірушілердің, бірақ ең бастысы - ауыл шаруашылығы өндірушілерінің мүдделері қозғалады.

Жоғарыда айтылғандардан басқа, Қазақстанның ДСҰ-ға толыққанды кіруі мемлекеттік реттеудегі бірқатар шектеулерге және квазимемлекеттік сектор жұмысындағы өзгерістерге әкеледі. Қазақстан ДСҰ-ға қатысу туралы келісімнің талаптарына сәйкес валюталар мен шетелдік төлемдер айырбастау бағамы бойынша шектеулер белгілейтін болады. Қазақстан сонымен қатар тауарларды санитарлық және ветеринариялық бақылау, зияткерлік меншік құқықтары, мемлекеттік институттардың ашықтығы және т.б. мәселелерінде халықаралық стандарттарды ұстанатын болады.

Нақты салалардағы өзгерістерге көше отырып, мұнай-газ секторында мемлекеттік компаниялар шетелдік инвесторлар мен компанияларға нарыққа қатысудың тең жағдайларын және олардың өнімдерін тарифтеу бөлігінде де қамтамасыз етуі тиіс.

Бұған қоса, 2018 жылдың басында мұнай-газ жобаларының инвестициялық келісімшарттарындағы жергілікті қамтылған өнімнің басым мәртебесі туралы ереже жойылуға тиіс. Бұл автомобиль өнеркәсібінің өнімдерін жеңілдетілген тарифтеуге де қатысты, оның тәжірибесі 2018 жылдың басында ғана аяқталды.

4 жыл ішінде Қазақстан шетелдік жеткізушілер үшін өзінің мемлекеттік сатып алу жүйесін ашу бойынша жұмыс істейтін болды. Оған қоса, мемлекеттік компаниялар шетелдік компаниялардың сатып алу жүйесіне кедергісіз қол жеткізуін қамтамасыз етуі керек және серіктестерді протекционистік себептермен емес, коммерциялық пайда негізінде таңдауы керек.

Сонымен қатар, мемлекеттік институттар даму және индустрияландыру бағдарламалары шеңберінде кәсіпорындар үшін кредиттік желілерді жабуды қоса алғанда, өнеркәсіп салаларын субсидиялауды біртіндеп жоққа шығаруы тиіс. Алайда, ведомстволар олардың шарттарын қайта қарап, экспорттаушылар алған субсидиялар импорттық тауарлардың бәсекеге қабілеттілігінің төмендеуіне әкелмейтіндей етіп жасай алады. Дегенмен, ауыл шаруашылығы өнімдерін экспорттаушылар үшін жағдай анағұрлым қатаң болады. Оларға мүлдем көмек көрсетілмеуі керек.

Сонымен қатар, 2018 жылдың басында бейінді ведомстволар белгілі бір агроөнеркәсіптік кәсіпорындар үшін ҚҚС бойынша преференцияларды жоюы тиіс. ДСҰ-ға кіру жөніндегі келіссөздердің Доха-раунды кезінде ауыл шаруашылығы секторына қойылатын талаптар толығырақ пысықталды.

Соңғы шектеу шаралары арнайы экономикалық аймақтарға, атап айтқанда 2012 жылдан кейін тіркелген кәсіпорындарға қатысты. ЕАЭО-дан тыс өндірілген импорттық тауарлар мен шикізатқа енді баждар мен салықтар салынатын болады, дегенмен бұрын мұндай тәжірибе болмаған. Егер бұл тауарлар қосымша өңдеу үшін әкелінетін болса, онда олар бойынша салықтар мен баждар барлық жұмыстар аяқталғаннан кейін төленуі тиіс.

ДСҰ-ға мүшелік мемлекетке өзінің кейбір салаларын, ең алдымен ауыл шаруашылығын қолдаудың белгіленген лимиттерінен аспауға міндеттеме жүктейді. Қазақстан да өзінің ауыл шаруашылығын қолдайды, бірақ бұл қолдаудың деңгейі ДСҰ-да рұқсат етілгеннен бірнеше есе аз. Еуроодақ мүшелері өздерінің ауыл шаруашылығын субсидиялайды, егер біз 10 жылда бір рет ауылымызды қолдауды арттыратын болсақ, онда біз осы халықаралық ұйымның ережелерін бұзбас едік.

ДСҰ-ға мүшелік барлық мемлекеттерді ұлттық ауылшаруашылық өндірушілеріне экспорттық субсидияларды алып тастауға мәжбүр етеді. ДСҰ-ға мүше 160-тан астам елдің тек отызға жуығы ғана экспорттық субсидияға ие. Бұл ұйымның басынан бастап ДСҰ-ға мүше елдер, яғни ең дамыған елдер.

ДСҰ-ға кірген мемлекет енді егеменді мемлекет ретінде **өз саясатын өзгерте алмайды.** ДСҰ алдындағы либералдандыру жөніндегі міндеттемелерден бас тартуға немесе шарттарды осы шарттар күшіне енгеннен кейін 3 жылдан кейін ғана өзгертуге болады. Тек шығынға ұшыраған сауда серіктестеріне өтемақы төленгеннен кейін. Кейбір мемлекет жекешелендірілген денсаулық сақтау жүйесін қайтадан мемлекет меншігіне алғысы келсе, онда ол ДСҰ-да сот процесіне және үлкен айыппұлдарға тап болады.

ДСҰ шеңберінде ДСҰ-ға мүше елдердің сауда өкілдерінен құралған топ ДСҰ ережелері туралы шешім қабылдайды. Бұл адамдар ДСҰ елдерінің соттары мен парламенттері шешімдерін орындауға міндетті әлемдегі ең ықпалды сот пен заң шығарушы органға айналады.

Корпорациялардың пайдасы үшін, мысалы, денсаулық сақтау және азық-түлік қауіпсіздігі стандарттары төмендейді. ДСҰ өз соты арқылы ұлттық үкіметтерді қоршаған ортаны қорғауға және әлеуметтік стандарттарға қатысты мемлекеттік ережелер мен заңдарды жоюға мәжбүр етуі мүмкін, бұл ДСҰ қазірдің өзінде жасайды. Кейбір үкіметтер мен концерндер қоршаған ортаны қорғау мен денсаулық сақтауды реттеуге тосқауыл қою үшін елге ДСҰ-ны қару ретінде сотқа беру қаупін мақсатты түрде пайдаланады. Бұл ретте айыпталушы айыпталушының кінәсін дәлелдеуге міндетті емес, ал айыпталушы өзінің кінәсіздігін дәлелдеуге міндетті.

Қосылған дамымаған елдердегі астық нарығын либералдандыру, әдетте, жергілікті өндірушілердің банкроттыққа, азық-түлік бағасының өсуіне және аштыққа әкеледі. Оның орнына Батыс концерндері ГМО тұқымын жеткізуден ақша табады.

ДСҰ-да **монополияға қарсы заңнама жоқ**, сондықтан сыртқы сауданы либераландырудың жағымсыз салдары ДСҰ трансұлттық корпорацияларды қолдауды заңдастырып, оларға бүкіл әлемде азық-түлік саясатын

калыптастыруды бақылауды күшейту арқылы күшейеді. Концерндер қазірдің өзінде әлемдік нарықты бөлісті және олардың мақсаты басқалармен бөлісу емес, одан да көп жаулап алу.

ДСҰ құқығы экологиялық заңнамадан жоғары. ДСҰ ұлттық экологиялық заңнаманы әлсіретеді. Табиғатты қорғау жөніндегі халықаралық келісімдерді бұзу санкциялармен жазаланбайды, сондықтан қоршаған ортаны қорғау жөніндегі халықаралық келісімдердің нақты күші жоқ — экономикалық субъектілердің, корпорациялардың "еркін сауда" және табиғатты пайдалану құқықтары қорғалған.

ДСҰ ережелері бойынша мемлекет өз аумағына денсаулыққа және қоршаған ортаға зиянды өнімдерді әкелуге тыйым салуға құқылы емес, өйткені бұл "еркін нарық ережелеріне қарсы".

ДСҰ тұтынушыға сатып алынған өнімдердің қаншалықты экологиялық таза екендігі туралы хабарлайтын кез келген жапсырмалармен азық-түлікті таңбалауға тыйым салады. Өндіріс немесе тұтыну қоршаған ортаның бұзылуына әкелетін тауарларды әкелуді де шектеуге болмайды.

Бұл ретте ДСҰ халықаралық сақтық қағидатын да мойындамайды, яғни мемлекет тауарлардың зиянды екендігі дәлелденгенге дейін олардың импортына тыйым сала алмайды. Мысалы, ЕО елдері АҚШ-тан ет әкелуден бас тартты, өйткені ондағы жануарлар гормондармен қоректенеді. Бұл үшін ЕО-ға айыппұл салынды. АҚШ-тың геномодификацияланған өнімдерінде де солай болды: ДСҰ ережелері оларды әкелуге тыйым салуға мүмкіндік бермейді, оған тыйым салатын мемлекеттер үлкен айыппұлдар төлейді. Мұның бәрі, әрине, гендік модификацияланған өнімдер шығаратын концерндердің мүддесі үшін жасалады, олардың көпшілігі АҚШ-та орналасқан.

Сонымен қатар, **ДСҰ табиғи ресурстарды бақылайды.** Ұлттық мемлекет шетелдік инвесторлардың ДСҰ-ның пайдалы қазбаларын пайдалануға қатысуын шектеуге құқылы емес.

ДСҰ елдерде қабылданған капитал қозғалысын реттеуге тыйым сала алады және алыпсатарлық туынды құралдарға тыйым салуды алып тастай алады.

ДСҰ ережелері дамушы елдерге **өз өндірісін қорғауға тыйым салады.** ДСҰ импорттық баждарды күрт қысқартуды және жоюды және импорттың кез келген сандық немесе сапалық шектеулерін талап етеді. Нарықтарды жаулап алу процесінде дамушы елдердің өзіндік өндірісі сөзсіз жойылады, бүкіл секторлар банкроттыққа ұшырайды және онымен жұмыс істейтін адамдар жұмысынан айырылады. Ұлттық өндірушілердің орнында жабық өндіріс қалады, олардың орнын "шетелдік инвесторлар" алмайды.

ДСҰ әлеуметтік мемлекеттің жаулап алуларын бұзады. Бұл ДСҰ-ның тағы бір қаупі. Бұл шетелдік фирмаларға қол жеткізу үшін қызметтер нарығын ашуды білдіреді. Сонымен қатар, ДСҰ-дағы "қызметтерге" әлеуметтік мемлекеттің негізгі бөлігі болып табылатын қоғамдық тауарлар (білім беру, оның ішінде мектептер мен балабақшалар, денсаулық сақтау, сумен жабдықтау, ТКШ, көлік және мәдениет) кіреді.

ДСҰ егемендікті бұзады. ДСҰ-ның бірқатар келісімдерінде мүше елдердің ұлттық заңдары үшін "қажеттілік сынағы" жазылған. Бұл дегеніміз, егер біздің заңдарымыз оларға "кедергі келтірсе", корпорациялар өз елдері арқылы ДСҰ-ны сотқа бере алады. Егер ДСҰ соты оларды "қажет болғаннан гөрі сауда үшін ауыр" деп санаса, ұлттық заңдардың күшін жоюға болады. Бұл ретте, ДСҰ соты қоғамдық игілікке кепілдік беру туралы дәлелдерді қабылдамауға тиіс. ДСҰ құқығы да, ДСҰ соты да ірі халықаралық корпорациялардың ықпалында екенін ескеріңіз.

БРИКС елдері - Бразилия, Үндістан және Қытай ДСҰ мүшелері бола отырып, ДСҰ дауларын шешу тетігі шеңберінде дауларды шешу рәсімдеріне үнемі қатысады.

Істердің жай-күйін сипаттайтын тағы бір аспект - ДСҰ-дан шығу. ДСҰ Жарғысына сәйкес: кез келген мүше ДСҰ-дан шыға алады. Сонымен бірге, бұл рәсім жарғыдағы осы Ережені қоспағанда, өздігінен жазылмаған және сәйкесінше қарастырылмаған, сәйкесінше ДСҰ санкцияларымен бірге жүруі мүмкін. Осы уақытқа дейін ДСҰ-ға мүше мемлекеттердің ешқайсысы осы ұйымның қатарынан кетуге ниет білдірген жоқ.

Шығатын мемлекетке қарсы санкциялар ДСҰ-ға қатысудың барлық шығындарынан асып түседі.

2021 жылдың қаңтарында БҰҰ бөлімшесі мен Женевадағы басқа да халықаралық ұйымдар жанындағы ҚР Тұрақты өкілі Жанар Айтжановадан (2005 жылдан 2016 жылға дейін Дүниежүзілік сауда ұйымына кіру жөніндегі келіссөздерде ҚР арнайы өкілі болып жұмыс істеген) келесідей ақпарат берілді:

"ДСҰ ережелері әйелдердің қызмет көрсету саласындағы экономикалық құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту үшін **жаңа мүмкіндіктер** ұсынады. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың бастамасымен жүргізіліп жатқан әйелдерді әлеуметтік және экономикалық қолдауды нығайту жөніндегі реформалар туралы айтқым келеді. Осы реформаларды іске асыру шеңберінде Қазақстанның халықаралық міндеттемелеріне сәйкес әйелдер үшін тыйым салынған кәсіптердің тізбесін жою көзделеді. Айта кету керек, ДСҰ-ның жаңа ережелері ДСҰ-ға кіру кезінде қабылданған Қазақстанның міндеттемелеріне сәйкес келеді және лицензиялаудың транспаренттілігін қамтамасыз етуге, қызмет көрсету саласындағы рұқсат беру рәсімдері мен талаптарын жеңілдетуге бағытталған. ҚР ДСҰ-ға кірген сәттен бастап Қазақстан экономикасына тікелей шетелдік инвестициялардың жалпы көлемінің 30%-ы ЕО қызметтерінің негізгі секторларын дамытуға бағытталған".

Қазақстанның төрағалығымен өткен соңғы Министрлік конференцияларда қатысушылардың көпшілігі (ДСҰ басшылығының өзін де қоса алғанда) құрылым ішіндегі **жаһандық реформалардың қажеттілігі** туралы, ал қазіргі заманғы шындықтарды ескере отырып, ДСҰ-ның нақты **қайта іске қосылуы** туралы көп айтты. ДСҰ-ның барлық бұрынғы министрлік кездесулері реформалау мәселелеріне арналғанын, бірақ аз нәтиже бергенін немесе қатты сынға ұшырағанын еске түсіретін күмәнді дауыстар да естілді.

Тіпті Дүниежүзілік сауда ұйымының қазіргі Бас директоры Нгози Оконджо-Ивеала өзінің қорытынды мақаласында тек "сақтық оптимизмін" көрсетті, болашақта мүмкін болатын жетістіктерді және қазір ДСҰ мүшелерінің шоғырлануын атап өтті:

"Женевадағы консенсусқа ДСҰ-ның барлық мүшелері, соның ішінде Украина, Ресей, АҚШ, Қытай, ЕО және оның мүше мемлекеттері, сондай-ақ Австралия, Бразилия, Үндістан, Пәкістан, Оңтүстік Африка және Кариб теңізі мен Тынық мұхиты Арал мемлекеттері қосылды. Бұл ең жақсы жағынан көпжақты болды. Мүше мемлекеттер екіжақты шиеленісті еңсеріп, ондаған жылдар бойы әлемдік сауда мен өркендеуді кеңейтуге негіз болған көпжақты сауда жүйесіне инвестиция салуға шешім қабылдады. Бұл келісімдер ДСҰ-ны нақты нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған ұйым мәртебесіне қайтарды. Олар соңғы уақытқа дейін өліп бара жатқан деп сипатталған көпжақты келіссөздер әлі де нәтиже бере алатынын көрсетеді, егер қатысушылар ондаған жылдар бойы сенімсіздікті жеңіп, бірлесіп жұмыс істесе..."

Жұмыс күн тәртібінің нақты нәтижелеріне келетін болсақ, ДСҰ-ға мүше 164 елдің сауда министрлері заңсыз, хабарланбайтын және реттелмейтін балық аулауға ықпал ететін субсидияларға тыйым салу туралы келісім қабылдады.

"Бұл келісім азық-түлік қауіпсіздігі мен жұмыс орындары тұрғысынан балық аулауға тәуелді қауымдастықтар үшін күнкөрісті сақтау мақсатында шамадан тыс балық аулауды шектеуге бағытталған", - делінген коммюникеде.

Сондай-ақ қауіпсіз және тиімді вакциналарды өндіру және дамушы мен аз дамыған елдерге вакциналарды жеткізуді кеңейту үшін зияткерлік меншік құқықтарын шектеу мүмкіндігі туралы шешім қабылданды, бұл COVID-19 пандемиясының таралуының алдын алу, емдеу және тежеу үшін маңызды.

Сонымен, азық-түлік бағасының өсуі аясында кедей елдердің халқын азық-түлікпен қамтамасыз ету үшін БҰҰ-ның Дүниежүзілік азық-түлік бағдарламасы көрсететін азық-түлік көмегін экспорттық тыйымдардан немесе шектеулерден алып тастау туралы шешім қабылданды.

Кейін конференция төрағасы Бақыт Сұлтанов, Президент Қасым-Жомарт Тоқаевқа "ДСҰ-ны реформалау процесі іске қосылды" – деп есеп берді.

Сонымен қатар, Қазақстан Дүниежүзілік сауда ұйымына кіретін елдерді әлемдік азық-түлік дағдарысын еңсеру үшін шаралар қабылдауға шақырды.

Пандемия ережелерге негізделген халықаралық саудада болған барлық қайшылықтарды күшейтті және көптеген елдер өздерінің ұлттық экономикалары мен кәсіпорындарының протекционизміне бет бұрды. Ондаған жылдар бойы қалыптасқан өндіріс пен жеткізу тізбегі үзіле бастады. Мұның бәрі әлемдік инфляцияға тек азық-түлікке ғана емес, логистикалық бағаның өзгеруіне де әкелді. Қазіргі геосаяси жағдай, әрине, логистикалық тізбекке және климаттың өзгеруіне қиындық туғызады.

Осыған байланысты сауда және азық-түлік қауіпсіздігі жөніндегі министрлік декларациясының жобасын және Дүниежүзілік азық-түлік бағдарламасын сатып алуға қатысты экспорттық шектеулерді қолданбау туралы министрлік шешімін қабылдаудың маңыздылығын атап өтуге болады.

Бұл шешім апатқа ұшыраған өңірлерге азық-түлік жеткізудің гуманитарлық бағдарламаларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді, тіпті мұндай өнімді жекелеген елдерден тыс жерлерге әкетуге толық тыйым салынған жағдайда да.

«Мен ДСҰ-ның барлық елдерін Қазақстанның үлгісін ұстануға және осы конференциядан әлемдік азық-түлік дағдарысын шешуге мүмкіндік беретін нақты нәтижелермен өз елдеріне оралуға шақырамын!» - делінген Б.Сұлтановтың конференцияда сөйлеген сөзінде [40].

Дүниежүзілік сауда ұйымының басшысы Нгози Оконджо-Ивеала жаһандық сауданы АҚШ пен Қытай бастаған екі үлкен блокқа бөлінген жағдайда, әлемдік экономика ЖІӨ-нің оннан бір бөлігін жоғалтуы мүмкін деп ескертті. Екі елдің бәсекелестігіне байланысты әлемдік ЖІӨ-нің 5 пайызға төмендеуі туралы алғашқы болжам кейінірек 8,7 пайызға дейін қайта қаралды. Оконджо-Ивеала ЖІӨ-нің 14 пайызға төмендеуі дамушы елдердің нарықтары үшін бұл нақты күйреуге айналуы мүмкін. Ол ДСҰ болмаса, әлем "жабайы батысқа айналады" деп мәлімдеді.

ДСҰ ғаламдық сауда байланыстарының дамуына онлайн-сауданың өсуі ықпал етеді деп есептейді. Оконджо-Ивеала бұл көрсеткіштің өсуі соңғы жылдары COVID-19 пандемиясынан туындаған қозғалыс шектеулеріне ықпал еткен "керемет" екенін айтты. 2020 жылдан 2022 жылға дейін онлайн-сатылымдар тоқсанға өсті және қазір жылына 3,8 триллион долларды немесе бүкіл әлемдік сауданың 13 пайызын құрайды [41].

2018 жылы басталған АҚШ-Қытай сауда соғысы әлемдік экономикаға өсу қарқынының төрттен бір бөлігін жоғалтып, оны бір жылдан кейін құлдырау шегіне жеткізді. Әлемдегі екі ірі экономиканың сауда қақтығысы ДСҰ-ның тетіктері мұндай қарама-қайшылықта тиімсіз болып, ұйымның одан әрі өмір сүруі туралы мәселе туындағанын айқын көрсетті. "Біз ең жақсы формада емеспіз", – деп мойындады АҚШ пен Қытайдың сауда соғысы кезінде ДСҰ-дағы Еуропалық Одақтың өкілі Марк Ванхуйкелен. "Бұл құрылымның біртіндеп маргиналдануы - бұл нақты қауіп".

2019 жылы жасалған АҚШ пен Қытай арасындағы мәміле бітімге келген жағдайда да елдер ДСҰ ережелерін оңай елемеуі мүмкін екенін көрсетті, деп атап өтті Вюегел сарапшылары Ури Дадуш пен Марта Домингес-Хименес: сонымен, Қытайдың американдық тауарларды көбірек әкелуге дайындығы ДСҰ елдері барлық серіктестеріне беруі керек ең қолайлы режим принципін бұзады. Сонымен бірге, Қытай бітімгершілік жасасу кезінде АҚШ пен қытай компаниялары үшін жағдайларды теңестіру үшін ішкі саясатты өзгертуге мүлдем бармаған АҚШ үшін негізгі шарттарға бармады. Жеке компанияларға Қытайдың мемлекеттік субсидияларын шектеуді Еуропа Одағы мен Жапония да талап етті.

Тарифтердің Қытайдың мінез-құлқын өзгерту үшін қаншалықты тиімді екендігі туралы мәселе проблеманың табиғаты және оны шешудің тиісті тәсілдері туралы байсалды пікірталастарға негіз бола алады: мәселе, шын мәнінде, жүйелік айырмашылықтары бар елдер үшін тең жағдайларды қалай

құруға болады, осылайша олар әлемдік саудаға әділеттілік қағидаттарымен қатыса алады, - деп жазды Атлантикалық кеңес және Дүниежүзілік экономикалық форум сарапшылары мақалада.

Сонымен, ұйым тек ірі бай елдердің трансұлттық корпорацияларының мүдделерін білдіреді деп айыпталуда, оның мүшелерінің көпшілігі Азия, Африка, Латын Америкасы елдері: дамушы елдер жүйенің оларға әділетсіз екендігіне шағымданады (мысалы, дауларды шешу моделі тек жетекші экономикаларға ғана қолайлы). Дамыған елдер, өз кезегінде, ДСҰ Қытайды қолдайды және дамушы елдер бөтен нарықтарға қол жеткізу және өз нарықтарын қорғау бойынша негізсіз артықшылықтарға ие болады деп шағымданады және мұндай мүмкіндікті ірі экономикалар – мысалы, Үндістан мен сол Қытай пайдаланады. Global Trade Alert жаһандық экспорттың 60%-дан астамына таралатын субсидиялар, сонымен қатар зияткерлік меншік мәселелері даулардың тақырыбы болып қала береді деп есептейді [42].

Әлемдік сауданың 90 пайызын құрайтын Дүниежүзілік сауда ұйымына 67 мүше-мемлекет қызмет көрсету саласындағы ішкі реттеу жөніндегі жаңа қағидаларды қабылдады.

Бұл оқиға Ұйым үшін тарихи оқиға, себебі жаңа қағидалардың қабылдануы ДСҰ-ның соңғы 20 жылдағы қызмет көрсету саласындағы маңызды жетістігін білдіреді.

ДСҰ Бас директоры Нгози Оконджо-Ивеала өзінің кіріспе сөзінде ДСҰ келіссөздеріне қатысушы елдерге әлемдік сауданың серпінді және тез дамып келе жатқан сегментінің мүдделеріне жауап беретін қызмет көрсету саласындағы нәтижеге қол жеткізгені үшін алғыс айтты. ДСҰ мен ЭЫДҰ зерттеулеріне сәйкес, осы Қағидаларды іске асыру қызмет көрсететін компанияларға жыл сайын 150 миллиард АҚШ доллар көлемінде пайда әкеледі.

Қазақстанның Тұрақты өкілі Жанар Айтжанова өз сөзінде еліміздің ЖІӨ қызмет көрсету секторының үлесі шамамен 56% құрайтынын, сондықтан бұл сектор әртараптандыру және экономиканы пандемиядан кейінгі қалпына келтіру үшін маңызды екенін атап өтті.

ҚР Тұрақты өкілі сондай-ақ ДСҰ-ның осы Қағидалары әйелдердің қызмет көрсету саласындағы экономикалық құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту үшін жаңа мүмкіндіктерді қамтамасыз ететінін атап өтті. Осыған байланысты отырысқа қатысушыларды Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың бастамасымен жүргізіліп жатқан әйелдерге әлеуметтік және экономикалық қолдауды нығайту жөніндегі реформалары туралы хабардар етті. Осы реформаларды іске асыру аясында Қазақстанның халықаралық міндеттемелеріне сәйкес әйелдер үшін тыйым салынған кәсіптер тізбесін алып тастау көзделеді.

ДСҰ-ның жаңа Қағидалары Қазақстанның ДСҰ-ға кіру кезінде қабылдаған міндеттемелеріне сәйкес келетінін, олар лицензиялаудың транспаренттілігін қамтамасыз етуге, рұқсат беру рәсімдері мен қызмет көрсету саласындағы талаптарды жеңілдетуге бағытталғанын атап өткен жөн. ҚР ДСҰ-ға кірген сәттен бастап қызметтердің негізгі секторларына инвестициялар 30%-

ға артты. Қызмет көрсетудің қосылған құнының әлемдік ЖІӨ-ге қосқан үлесі 60%-ды құрайды және қызмет көрсету саласы бүкіл әлемде жұмыспен қамтудың 50%-дан астамын қамтамасыз етеді.

2018 жылдан бастап Қазақстан ДСҰ-ның қызметтер нарығына қол жеткізу бойынша жаһандық келіссөздерін басқарады [43].

Қазақстанның Сауда және интеграция министрі Бақыт Сұлтанов 29 қаңтарда Швейцария Үкіметі ұйымдастырған виртуалды форматта Дүниежүзілік сауда ұйымына мүше елдердің сауда министрлерінің бейресми кездесуіне қатысты.

Министрлер ДСҰ-ның 12-ші министрлік конференциясының негізгі басымдықтарын пандемия кезінде туындаған дағдарысты қалпына келтіруге жәрдемдесу мақсатында, сондай-ақ Ұйымның өзекті күн тәртібі бойынша маңызды нәтижелерге қол жеткізу үшін қажетті жағдайларды, оның ішінде балық аулауды субсидиялау жөніндегі Келісім бойынша келіссөздерді аяқтау үшін жиналды. Іс-шараны Швейцария Президенті Г.Пармелин ашты, сондай-ақ Еуропалық Одақтың сауда жөніндегі комиссары В. Домбровскис, Ресейдің экономикалық даму министрі М. Решетников, Қытайдың Коммерция министрі В. Ван, Корея Республикасының Сауда министрі М. Ю, ДСҰ Бас директорының орынбасары А. Вульф сөз сөйледі. Жалпы, іс-шара Женевада 36 елдің сауда министрлері мен ДСҰ жанындағы өкілдіктер басшыларының қатысуымен өтті.

Қазақстанның Сауда және интеграция министрі Бақыт Сұлтанов өз сөзінде көпжақты сауда жүйесі үшін және жаһандық пандемия кезеңінде ДСҰ-ны реформалау бойынша жұмысты жандандыру және ағымдағы келіссөздерде маңызды прогреске қол жеткізу бойынша бірлескен күш-жігердің маңызды екенін атап өтті. Сұлтанов ДСҰ сот органының қызметін толық қалпына келтіру және Апелляциялық органның қызметін одан әрі жақсарту қажеттігін атап өтті.

Әлемдік экономика мен сауданы қалпына келтіруге, сондай-ақ дағдарыстан кейінгі уақытта орнықты жаһандық экономикалық өсуге электрондық сауда, инвестицияларға жәрдемдесу, сондай-ақ көрсетілетін қызметтерді ішкі реттеу саласындағы жаңа жаһандық сауда қағидалары ықпал ететін болады. Министр пандемия электрондық сауданы дамыту үшін елеулі әлеуетті және бизнес пен тұтынушылар үшін өсіп келе жатқан мүмкіндіктерді анықтағанын атап өтті. Мәселен, 2020 жылдың бірінші 1-ші жартыжылдығында электрондық сауда нарығының көлемі 435 млрд. теңгені құрады.

Министр Сұлтанов Қазақстан ДСҰ-ның алдағы конференциясы барысында келіссөздердің табысты аяқталуына және қызметтер саласындағы жаңа Қағидалардың қабылдануына елеулі үлес қосып отырғанын мәлімдеді, осыған байланысты жақында ұйымға болашақ қағидаларды енгізетін өзінің Қызметтер тізбесін ұсынды. Осылайша, біз ДСҰ-ның басқа 60 мүшесіне қосылдық, олардың үлесіне жиынтығында әлемдік қызметтер саудасының 73% тиесілі. Министр көрсетілетін қызметтер саласындағы жаңа Қағидалар

инвестициялық ахуалды жақсартуға және көрсетілетін қызметтер саласын дамытуға ықпал ететінін атап өтті.

"Қазақстан ДСҰ-ға кірген сәттен бастап соңғы үш жылда қызмет көрсету саласына шетелдік инвестицияларды тартуда оң үрдіс байқалады, олар 30% - ға дейін ұлғайды. Жалпы, Қазақстанның ЖІӨ-дегі қызметтер секторының үлесі шамамен 56% - ды құрайды. Бұдан басқа, қаржы секторындағы міндеттемелерді орындау ретінде 5 жылдық өтпелі кезең аяқталғаннан кейін 2020 жылғы 16 желтоқсаннан бастап Қазақстан шетелдік инвесторларға еншілес компаниялармен қатар елде жұмыс істеу үшін банктер мен сақтандыру ұйымдарының тікелей филиалдарын ашуға мүмкіндік береді. Бұдан басқа, Қазақстан теңізге шығатын жолы жоқ ірі ел, сондай - ақ теңізге шығатын жолы жоқ дамушы елдердің Жаһандық тобының төрағасы бола отырып, осы елдер тобының мүдделерін қорғауды қамтамасыз етуге ерекше мүдделі, осыған байланысты балық аулауды субсидиялау жөніндегі көпжақты келісім бойынша келіссөздерді аяқтауға шақырады", - делінген ҚР Сауда және интеграция министрлігінің сайтында.

Кездесу қорытындысы бойынша ДСҰ-ға мүше елдердің Сауда министрлері Ұйымды реформалау және ДСҰ-ның 12-ші министрлік конференциясына субстантивтік шешімдер дайындау бойынша күш-жігерді нығайту туралы уағдаластыққа қол жеткізді [44].

Қазіргі уақытта ДСҰ тұжырымдамалық реформа қарсаңында тұр. COVID-19 пандемиясының басталуының нәтижесінде ДСҰ мүшелері сауданы шектеуге, сауданы қысқартуға, экономикалық шығындарға байланысты жаңа сауда қиындықтарына тап болды.

Ағымдағы кезең үшін ДСҰ алаңында осы ұйымның ережелеріне бірқатар өзгерістер мен халықаралық сауданың қазіргі заманғы талаптарына жауап беретін көпжақты сауда жүйесін жетілдіруге және жетілдіруге бағытталған жаңа бастамалар талқылануда.

ДСҰ мүшелері тарапынан карантиндік шаралар алынып тасталғандықтан, тұжырымдамалық тұрғыдан жаңа мәселелерді қозғауға болады.

Ағымдағы кезеңде ДСҰ алаңында талқыланған маңызды және перспективалы мәселелер халықаралық электронды сауданың дамуына ықпал ету, қызметтер саудасын ішкі реттеу ережелерінің жобаларын қабылдау, инвестициялық реттеу саласындағы көпжақты ережелерді әзірлеу, микро, шағын және орта бизнес бастамалары, ережелерді реформалау болып табылады.

Қазіргі уақытта бірқатар елдер мен жеке кеден аумақтарының ДСҰ-ға кіруі туралы келіссөздері жүргізілуде, ішінде Өзбекстан, Әзірбайжан, Сербия, Ливан, Босния және Герцеговина, Бутан сияқты елдербар [45].

Әлемде болып жатқан өзгерістердің сипаты мен тереңдігі, жаһандық өзара тәуелділік тұрақты ұзақ мерзімді дамуды талап етеді. 2030 Стратегиясының әзірлемелерін ескере келе, 2050 жылға дейін ұлттың жаңа саяси бағытын құру керек. «Қазақстан – 2050» Стратегиясы – біздің еліміздің жаңа даму кезеңіндегі алғашқы ұзақ мерзімді 2030 Стратегиясының жалғасы. Қазақстан Республикасы азаматтарының өмір сүру сапасын арттыру,

мемлекеттік аппаратты кәсіптендіру, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру және ұлттық экономиканы диверсификациялау бойынша міндеттер маңызды болып қалады және жаһандық тұрақсыздық пен табиғи-ресурстық әлеуетті сарқу жағдайларында өз шешімдері үшін жаңа тәсілдер іздеуді талап етеді. Осының бәрі жаңа стратегиялық құжат – «Қазақстан – 2050»-ді әзірлеуге себеп болды. Біздің басты мақсатымыз – 2050 жылға қарай әлемнің ең дамыған мемлекеттерінің қатарына ену. 2050 жыл – бұл жай ғана символдық күн емес. БҰҰ-да 2050 жылға дейін өркениетті дамытудың Жаһандық болжамы әзірленді. 2050 жылға дейінгі болжамдық баяндаманы Бүкіләлемдік азық-түлік ұйымы жариялады. Қазір елдердің барған сайын көп саны осындай ұзақ мерзімді стратегияларды әзірлеп және қабылдап келеді.

Қазақстан мақсатты және шабытпен, біздің бірінші орындағы мақсаттарымызды естен шығармастан жұмыс істеуі керек:

- мемлекеттілікті одан әрі дамыту және нығайту;
 - экономикалық саясаттың жаңа принциптеріне көшу;
 - жеке кәсіпкерлікті – ұлттық экономиканың жетекші күшін жанжақты қолдау;
 - жаңа әлеуметтік модель қалыптастыру;
 - білім беру және денсаулық сақтауда қазіргі заманғы және тиімді жүйелер құру;
 - мемлекеттік аппарат жауапкершілігін, тиімділігін және функционалдығын арттыру;
 - жаңа күрестерге барабар халықаралық және қорғаныс саясатын орнату.
- Жаңа бағыттың экономикалық саясатының мәні – жалпы қамтитын экономикалық прагматизм [46].

ҚОРЫТЫНДЫ

Бүгінгі таңда ДСҰ - әлемдік сауданың 98%-ын жүзеге асыратын 164 қатысушы ел. ДСҰ-ға қатысу сыртқы сауданы жүргізетін және көпжақты қатынастарды дамытуға ұмтылатын кез келген ел үшін табиғи нәрсе. ДСҰ аясында басқа елдердің нарықтарын жоғары кедендік баждармен жабу, сондай-ақ мұндай баждарды төмендетуге қол жеткізу және әлемдік сауда ережелерін жазуға қатысу сияқты мәселелерді толығымен шешуге болады. Шын мәнінде, ДСҰ еркін сауда принциптерін бекітуде ерекше рөл атқарды. Егер ел ДСҰ-ға мүше болса, онда оған әлемдік сауда жүйесіне ену, сыртқы сауда қызметін жүзеге асыру, жаңа өткізу нарықтарын табу және мінсіз бәсекелестік нарықтарына қатысу оңайырақ, әйтпесе елге осы әлемдік сауданың бір бөлігі болу және сауда операцияларын жүзеге асыру қиынырақ болады. Әлемдік нарықтарға еркін қол жеткізу - бұл ДСҰ-ға мүшеліктің мәні.

ДСҰ қызметі күрделілігімен және алуан түрлілігімен ерекшеленеді, сондықтан оған белгілі бір артықшылықтар мен кемшіліктер тән, олар әр елде экономикалық тұрақтылыққа, қабылданған міндеттемелер мен ДСҰ-ға кіру шарттарына, бейімделу шараларына және басқа факторларға байланысты өзінше көрінеді.

Бүгінгі таңда көпжақты сауда жүйесі жақсы уақытты бастан кешірмейді. Бұған АҚШ Президенті өзінің агрессивті протекционистік саясатымен және дамушы елдерге қарсы санкцияларымен қатты әсер етті. Қытай мен АҚШ арасында сауда соғысы басталды, оның себебі Қытай экспортының демпингтік бағасы, сондай-ақ Ақ үйдің қазіргі басшысының өндірісті американдық жерлерге қайтаруға деген ұмтылысы болды. Д.Трампының командасы ДСҰ-ны дауларды шешудің баяулығына сөгіп, оны осындай шараларға барудың басты себебі деп атайды. АҚШ-тың протекционистік саясаты ДСҰ нормаларына қайшы келеді, осылайша әлемдік саудаға қатысушы елдерге зиян тигізеді. АҚШ пен Қытайдың сауда соғысы жаһандық экономиканың өсуін тежеп, ДСҰ тарихындағы ең қиын сәт болуы мүмкін.

Қазақстанның ДСҰ-ға кіруі отандық өндірушілердің алдында үлкен перспективалар ашады. Айта кету керек, бұл оқиғаның ел экономикасы үшін маңызы зор, өйткені Қазақстан Республикасының сыртқы сауда айналымының 90%-дан астамы ДСҰ-ға мүше елдермен сауда-саттық болып табылады. Бұл әсіресе отандық экспортқа бағдарланған кәсіпорындар үшін өте маңызды, өйткені халықаралық нарықтарға қол жеткізуге кедергілер болмайды.

Елімізге ДСҰ-на кіруі қазақстандықтардың өміріне әсер етуі маңызды мәнге ие. ДСҰ-ға мүше болу жаңа технологияларды, сапалы және арзан өнімдерді импорттауға мүмкіндік береді. Бұл Қазақстан үшін әрі ЕАЭО елдерінде белгіленген көлемдегі кірістік тарифтен төмен болуы арқылы ауыл шаруашылық, жарылқау өнеркәсібі, фармацевтика, қара металдар, машиналар, авиация техникасы және басқа салаларда қолданылатын азық-түліктерге қолжетімділік тигізеді.

Бірақ ДСҰ-на мүше болуда басқа мәселелер де бар. Олардың бірі - отандық тауар өндірушілерді қорғау отырып және ұлттық мүддені қорғау. Ең маңызды салар – тамақ өнеркәсібі, машина жасау және өзге де салалар.

Ел Президентінің пікірінше, еліміздің маңызды экономикалық саларында ұлттық мүдделер қорғала отырып экономикамыз үшін тиімді келісімдерге қол жеткізілді. Бұл "қазақстандық мазмұн" және қаржы қызметтері мен телекоммуникациялар нарығы мәселелері. ДСҰ-ға кіру отандық кәсіпорындарға жәрдемдесуден бас тартуға әкелмейді, алайда мемлекеттік қолдау шаралары халықаралық ережелерге сәйкес келеді. Қазақстанда өндірушілерді қолдау бойынша қорғау шаралары тағы бірнеше жылға ұзартылғаны маңызды артықшылық болып табылады. Мемлекеттік қолдау республика экономикасының ең аз бәсекеге қабілетті салаларына көрсетілетін болады. Бес жылға дейінгі субсидиялау мерзімі ауыл шаруашылығына немесе машина жасауға өз позицияларын жақсартуға және бәсекеге қабілетті болуға мүмкіндік береді.

Алайда, ДСҰ-ға қатысудың маңызды артықшылықтарына қарамастан, әлемнің жетекші экономикалық ойыншыларының ұйым жұмысының тиімділігі және оның елдер арасындағы сауда дауларын шешудегі рөлі туралы мәселелердің жиі туындауын көруге болады.

Әлемдік саудадағы мұндай үрдістер ДСҰ-ның қолданыстағы моделінің тиімділігінің жеткіліксіздігін және оны реформалау қажеттілігін көрсетеді. Қазір Қазақстанның ДСҰ толыққанды мүшесі бола тұра ұйымның реформалау шараларына белсене қатысу мүмкіндігіне ие. Бұл өз кезегінде келесідей ұсыныстарды туындатуы мүмкін:

1) Қазақстанның ДСҰ-ға кіру кезіндегі біршама жеңілдіктерге барғанын назарға салып, ДСҰ жүйесінің жаңадан ережелерін қалыптастыру кезінде, еліміздің мүддесін қорғайтын талаптарды насихаттау, ілгерілету;

2) Сонымен қатар, магистрлік жобада айтылғандай Қазақстан қазіргі кезде ДСҰ-ға үміткер елдер бойынша Жұмыс топтарына кіреді. Бұл жағдай, болашақта Қазақстанның ұйымға жаңадан қосылған елдердің сыртқы экономикалық саясатына жанама әсер тигізе алатындығын көрсетеді. Өз кезегінде, әр елдің дайындайтын сауда саясатын қарастыру мен Қазақстан үшін тиімді түзетулер енгізу мүмкіндігіне ие болғандығы.

3) БРИКС елдері - Бразилия, Үндістан және Қытай - ДСҰ мүшелері бола отырып, ДСҰ дауларын шешу тетігі шеңберінде дауларды шешу рәсімдеріне үнемі қатысады. Біздің елімізге де өзінің интеграциялық процестерін күшейтуді, БРИКС елдері сияқты халықаралық ұйымдарда ортақ мүдделерді бірлесіп қорғауды ұсынғым келеді.

4) Сондай-ақ, дамыған ауыл шаруашылығынсыз бәсекеге қабілетті экономика құру мүмкін емес. Бұл ретте, шет елдердің тәжірибесі көрсетіп отырғандай, ауыл шаруашылығын дамытуда тиімді аграрлық саясат пен мемлекеттік қолдаудың тиімді шаралары маңызды мәнге ие. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігінің активінде елдің ауыл шаруашылығын

субсидиялаудың шектеулі көлемі-жалпы ауыл шаруашылығы өнімінің 8,5% қалады. Осыған байланысты, ДСҰ желісі бойынша алынған міндеттемелерді бұзбауға мүмкіндік беретін ауыл шаруашылығын қолдаудың баламалы және басқа да нұсқаларын пысықтау қажет.

5) Заңнамалық жұмыстан басқа, Қазақстан ДСҰ-ның сауда дауларына Қазақстанның қатысу перспективалары туралы ойлануы керек. Атап айтқанда, қазір Қытайдың үлгісі бойынша ДСҰ-ның сауда даулары бойынша отандық заңгерлерді даярлау қажеттілігі таң қалдырады. Бұл ұйымның ережелері ДСҰ-ның ішкі қағидаттарын білетін және құжаттарды қалай дайындау керектігін және оларды қалай ұсыну керектігін түсінетін заңгерлер болған кезде ғана қажетті нәтижеге қол жеткізуге және мемлекетке өз мүдделерін қорғауға мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1. Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың БҰҰ Бас Ассамблеясы 77-сессиясының жалпы дебатында сөйлеген сөзі <https://www.akorda.kz/kz/prezident-kasym-zhomart-tokaevty-n-buu-bas-assambleyasy-77-sessiyasynyn-zhalpy-debatynda-soylegen-sozi-20874> Жүгінген күні: 05.04.2023
2. ДСҰ ресми сайты. Мүшелер мен бақылаушылар https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm#observer Жүгінген күні: 05.04.2023
3. Гарбуз А.Д., Арзуманян А.Э. Всемирная торговая организация: история создания <https://cyberleninka.ru/article/n/vsemirnaya-torgovaya-organizatsiya-istoriya-sozdaniya/viewer> Жүгінген күні: 05.04.2023
4. Смаилова Г.А. Мировая торговля: общие тенденции и участие Казахстана, Алматы, 2005 г.
5. Чеботарев Н.Ф. Мировая экономика и международные экономические отношения, 2017 г.
6. World Trade Statistical Review <https://www.wto-ilibrary.org/content/books/9789287051493> Жүгінген күні: 05.04.2023
7. Преимущества торговой системы ВТО <https://www.un.org/ru/wto/> Жүгінген күні: 05.04.2023
8. Солодков Г.П., Рубинская Э.Т., Рубинская Э.Д. Международный бизнес: организация и управление, 2009 г.
9. Доклад Рабочей группы по присоединению Республики Казахстан от 23 июня 2015 года <https://qaztrade.org.kz/rus/vsemirnaya-torgovaya-organizacziya> Жүгінген күні: 05.04.2023
10. Kazakhstan and the WTO https://www.wto.org/search/search_e.aspx?search=basic&searchText=kazakhstan&method=pagination&pag=0&roles=%2Cpublic%2C Жүгінген күні: 05.04.2023
11. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1996 жылғы 19 ақпандығы “Қазақстан Республикасының Дүниежүзілік сауда ұйымына кіруі туралы” №211 Қаулысы. Күші жойылды <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P960000211>
12. Процесс вступления Казахстана в ВТО <https://qaztrade.org.kz/rus/vsemirnaya-torgovaya-organizacziya/> Жүгінген күні: 05.04.2023
13. Кузнецов Е.А. Основные этапы вступления Казахстана В ВТО <https://articlekz.com/article/11186> Жүгінген күні: 05.04.2023
14. Торегожина М.Б. Казахстан и ВТО: проблемы сотрудничества, Алматы, 2007 г.
15. Смаилова Г.А. Мировая торговля: общие тенденции и участие Казахстана, Алматы, 2005 г.
16. Зуева О.Ю., Кайгородцев А.А. История и перспективы вступления Казахстана во всемирную торговую организацию <https://www.vestnik-kafu.info/journal/19/782/> Жүгінген күні: 05.04.2023
17. Жанәділов Н. Дүниежүзілік сауда ұйымы және Қазақстан <https://qarmaqshy-tany.kz/zanalyk/1026-dniezhzlk-sauda-yymy-zhne-azastan.html> Жүгінген күні: 23.04.2023

18. Қазақстан және дүниежүзілік сауда ұйымы <https://aqtobegazeti.kz/?p=31918> Жүгінген күні 05.04.2023
19. Едоваина Т. Қазақстан добрался до ВТО <https://www.kommersant.ru/doc/2753459> Жүгінген күні: 05.04.2023
20. Курманова А. Қазақстан и ВТО: новая эра (In English: Kazakhstan and WTO) <https://www.caa-network.org/archives/4153> Жүгінген күні: 05.04.2023
21. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 12 қазандағы “1994 жылғы 15 сәуірдегі Дүниежүзілік сауда ұйымын құру туралы Марракеш келісіміне Қазақстан Республикасының қосылуы туралы хаттаманы ратификациялау туралы” № 356-V ҚРЗ Заңы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000356>
22. Қазақстан ДСҰ-ға ресми түрде мүше болды https://kaz.tengrinews.kz/kazakhstan_news/kazakhstan-dsu-ga-resmi-turde-mushe-boldyi-263752/ Жүгінген күні: 05.04.2023
23. Онюшева И.В., Низамова Н.А. Вступление Казахстана в ВТО: перспективы и последствия <https://cyberleninka.ru/article/n/vstuplenie-kazahstana-v-vto-perspektivy-i-posledstviya> Жүгінген күні: 05.04.2023
24. Қазақстан завершил переговоры об условиях вступления в ВТО <http://russian.people.com.cn/n/2015/0612/c31519-8905795.html> Жүгінген күні: 05.04.2023
25. Ералы К. ДСҰ-ға мүше болу - Қазақстан үшін тарихи оқиға <https://shymkala.kz/index.php/economic/item/1525-ds-a-m-she-bolu-aza-stan-shin-tarikhi-o-i-a> Жүгінген күні: 05.04.2023
26. Дүниежүзілік сауда ұйымына кіргелі жатырмыз: мұның пайдасы бар ма, жоқ па? <https://atameken.kz/kk/news/19046-my-vstupaem-v-vto-eto-horoshho-ili-ploho> Жүгінген күні: 05.04.2023
27. Әшімұлы А. Қазақстан Дүниежүзілік сауда ұйымының толыққанды мүшесі болды <https://qazaqstan.tv/news/75025/> Жүгінген күні 05.04.2023
28. Со вступления Казахстана в ВТО почти 50% всех иностранных инвестиций привлечены в несырьевые сектора <https://clck.ru/33KK7S> Жүгінген күні: 05.04.2023
29. Қазақстан отметил пятилетнее вступление в ВТО <https://clck.ru/33KK7j> Жүгінген күні 05.04.2023
30. Байзакова Г. Заседание Сессии ВТО по торговле услугами прошло в Женеве под председательством Казахстана https://www.inform.kz/ru/zasedanie-sessii-vto-po-torgovle-uslugami-proshlo-v-zheneve-pod-predsedatel-stvom-kazahstana_a4046084 Жүгінген күні: 23.04.2023
31. Хамитова А. Қазақстан председательствует в Министерской конференции ВТО в Женеве https://www.inform.kz/ru/kazahstan-predsedatel-stvuet-v-ministerskoy-konferencii-vto-v-zheneve_a3943619 Жүгінген күні: 23.04.2023
32. Қазақстанның ДСҰ-ға мүше мемлекеттер министрлерінің 12-конференциясына төрағалығы сәтті аяқталды <https://www.akorda.kz/kz/>

kazakstannyn-dsu-ga-mushe-memleketter-ministrlerin-in-12-konferenciyasyna-toragalygy-satti-ayaktaldy-225559 Жүгінген күні: 23.04.2023

33. Қазақстан отқроет Постоянное представительство при ВТО <https://eldala.kz/novosti/kazahstan/11375-kazahstan-otkroet-postoyannoe-predstavitelstvo-pri-vto> Жүгінген күні: 05.04.2023

34. Қазақстан принял участие в ходе Обзора торговой политики Японии в ВТО <https://www.dknews.kz/ru/politika/276507-kazahstan-prinyal-uchastie-v-hode-obzora-torgovoy> Жүгінген күні: 03.05.2023

35. Қазақстан АҚШ-тың ДСҰ-дағы Сауда саясатын шолу барысына катысты <https://dknews.kz/kz/alem-zhanalyktary/266666-kazakstan-aksh-tyn-dsu-dagy-sauda-sayasatyn-sholu> Жүгінген күні: 23.04.2023

36. Тлеубеков С.Т. Участие Казахстана в спорах в рамках ВТО в качестве третьей стороны <https://vestnik.zqai.kz/index.php/vestnik/article/view/673/751> Жүгінген күні: 23.04.2023

37. Альмухамедова Н. Участие Казахстана в ВТО: проблемы и перспективы <https://strategy2050.kz/ru/news/52093/> Жүгінген күні: 05.04.2023

38. Со вступления Казахстана в ВТО почти 50% всех иностранных инвестиций привлечены в несырьевые секторы <https://inbusiness.kz/ru/last/s-vstupleniya-kazahstana-v-vto-pochti-50-vseh-inostrannyh-investicij-privlecheny-v-nesyrevye-sektory> Жүгінген күні: 05.04.2023

39. Косенко Е. Қазақстан в ВТО. Новые возможности или хождение по кругу? <https://turanpress.kz/ekonomika/3526-kazahstan-v-vto-novye-vozmozhnosti-ili-hozhdenie-po-krugu.html> Жүгінген күні: 05.04.2023

40. Косенко Е. Қазақстан в ВТО. Новые возможности или хождение по кругу? Часть 2. <https://nomad.su/?a=4-202209280034> Жүгінген күні: 05.04.2023

41. Горячева В. Глава ВТО предупредила о крахе мировой экономики из-за соперничества США и Китая <https://lenta.ru/news/2023/04/17/wto/>

42. Три кризиса ВТО <https://econs.online/articles/ekonomika/tri-krizisa-vto> Жүгінген күні: 23.04.2023

43. Қазақстан ДСҰ-да қызмет көрсету саласын реттеу жөніндегі келіссөздердің аяқталуын қолдады https://forbes.kz/news/2021/12/04/newsid_264767 Жүгінген күні: 23.04.2023

44. ДСҰ https://economy.kz/kz/Novosti_ekonomiki_Kazahstana/id=1851/arch=2022_72 Жүгінген күні: 23.04.2023

45. "Жаңа Қазақстан" және сауда дипломатиясы. Еліміздің сыртқы саясатында сауда қандай рөл ойнайды? https://nege.kz/news/economy/zhana_kazakstan_zhane_sauda_diplomatiyasi_elimizd_in_sirtki_sayasatinda_sauda_kandai_rol_oinaididi_20220727115954 Жүгінген күні: 23.04.2023

46. Қазақстанның экономикалық стратегиясын әзірлеу. ДСҰ-ға ену - әлемдік экономикаға бірігу <https://mediaon.kz/%D2%9Baza%D2%9Bstanny%D2%A3-ekonomikaly%D2%9B-strategiyasyn-%D3%99zirleu-ds%D2%B1-enu-%D3%99lemdik-ekonomika%D2%93a-birigu/> Жүгінген күні: 23.04.2023

ҚОСЫМША 1

